BOŽO LOVRIĆ

MORE

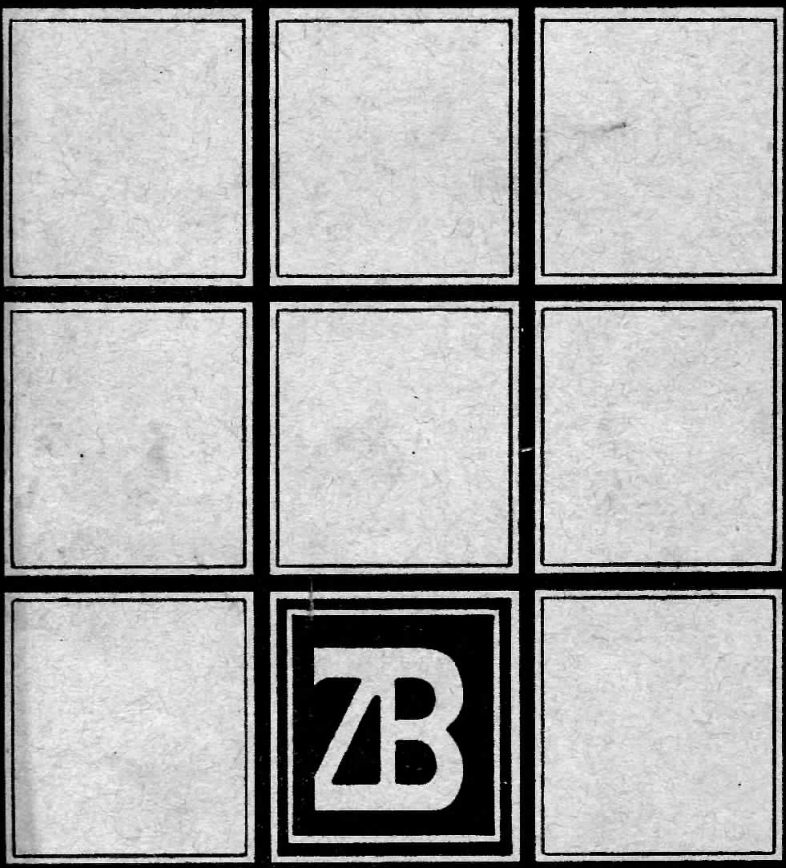

ZABAVNA BIBLIOTEKA

KNJIGA 386. CIJENA Din 18·—

25500

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREDJUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ
KOLO XXXII. KNJIGA 386.

MORE

ROMAN IZ DALMATINSKOG ŽIVOTA

NAPISAO
BOŽO LOVRIĆ

ZAGREB 1926.
NAKLADA ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA

Božo Lovrić.

Bit će neko petnaest godina — ako ne i više — da su hrvatski kritičari uvrstili Boža Lovrića medju dekadente i simboliste, pa udarivši mu taj književni žig, dalje se nisu brinuli za njegov razvitak. To je, uostalom, udes mnogih pjesnika. Ljudi vole formule i nazive i drže ih se čvrsto kao pijan plota.

Lovrić se medjutim od estete prerušio u punokrvnog pjesnika. Dosta je, da pročitamo zbirke pjesama »Krizanteme« i »Sveto Proljeće«, pa da nam bude jasan razvitak tog zanimljivog čovjeka i umjetnika.

Grabio je punim rukama život i ta je škola za njega bila vrlo dobra. Oslobodio se D'Annunzia, Wilde-a i Prerafaelitâ i okrenuvši ledja tim čuvenim estetičarima, počeo je da krči i traži svoj vlastiti put. Pomoću Rusâ i Masaryka pošlo mu je za rukom da nadje sama sebe.

Prvi pokušaj u tom pravcu bili su »Dugovi«. Ovu dramu u 3 čina uvrstila je medju svoja predratna izdanja »Matica Srpska« u Dubrovniku. Tu je već jasno izražena želja, da se pisac oslobodi jalove okoline, u kojoj je do tada živio. Iste mu je godine 1912. »Slobodno beogradsko pozorište« iznijelo aktovku »Prije noći«, koja je doživjela kod kritike neobičan uspjeh. Osokoljen tim uspjehom, napisa treću dramu: »Očajnici«. U gotovo ekspresionističkom stilu opisan je tu život djaka na univerzitetu. Slika je porazna. Mladi, daroviti ljudi uludo troše svoju energiju. Osjećaju, da mora da dodje do preloma, jer ovako se ne da dalje živjeti. I, zbilja, u to doba odjeknuše hitci u Sarajevu. Iskra je vrcnula, da digne u lagum cijelu Evropu.

I tek se sada zapravo počeo pravi razvitak B. Lovrića. »Društvo Hrvatskih Književnika« u Zagrebu objavljuje njegovo »Sveto Proljeće«. U doba, kad se nitko nije usudio, da pisne, Lovrić pjeva o buntovnicima i Kraljeviću Marku kao simbolu narodnog oslobodjenja. Nezaboravljena je njegova »Molitva«, u kojoj se obraća na Svevišnjega i

pjeva: »O Bože, ne daj, da narod moj — krv moje krvi, duh moga duha — od dušmanske pogine sile i izgubi se kao silna, krvava rijeka u pješčanom dnu«. Hrvatska je kritika povoljno ocijenila djelo, ali ni izdaleka nije naglasila njeno značenje u onim burnim, tragičnim danima. Djelo je štampano u Zagrebu 1915.

Skoro u isto doba B. Lovrić piše svoje malene proze »S m r t i ž i v o t«. Deset punih godina su ležale u ladici njegovog pisaćeg stola, dok im se napokon nije smilovao češki izdavač Ter. Štangler. On je u slovačkim Košicama osnovao jugoslavensku biblioteku i kani objaviti sve bolje hrvatske i srpske pjesnike.

Ne ću, da radi prostora prevodim kritike, što su o tom djelu napisali Hysek, O. Pick i A. Černý. Ukratko ističu stil i sveljudske ideje, koje je Lovrić obradio u tim pjesmama u prozi. Čuvena poljska glumica St. Wysocka čitala ih je u varšavskom i krakovskom pozorištu. Vilim Frančić je pomalo preveo cijelu knjigu, pa će na jesen izaći i u poljskom prevodu.

Kako je poznato, Lovrić boravi od godine 1911. u Pragu. Lutao je kojekuda i obišavši najveća srednjo-evropska mjesta, sreća ga je namjerila na grad Masaryka, gdje je našao svoju drugu domovinu. Ovdje se oženio Tinom Kroupovom, ovdje mu se rodio sin Pavle, ovdje su mu izašla mnoga djela i radovi, koji su još sada u Jugoslaviji nepoznati. Napisao je na stotine članaka za češke novine. Izvijestio ih je o svim jačim književnim i umjetničkim pojavama na slovjenskom jugu. Najveći broj tih radova bijaše štampan u »Národní Listy«, »Tribuni«, »Prager Presse«, »Češkem Slovu«, a da ne spominjem revije »Cestu«, »Lumir«, »Pramen« i »Topičův Sbornik«.

Izdavač Vilímek je uvrstio u 73. broj zbirke »Tisuć najljepših novela« Lovrićevu krasnu pripovijetku: »P l e m e n i t o S r c e«, koju je štampala »Matica Hrvatska« u jednom svome »Kolu«. Isto tako prigodom Lovrićeve premijere u Pragu, izdavači Grossman i Sloboda objavili su u lijepom, ukusnom izdanju dramu »S i n«, o kojoj je kritičar »Čehoslovačke republike« rekao, da bi »Sin«, kad bi se malo preradio, bio jedan od najljepših slovjenskih pozorišnih djela. A sam Frank Wollman, koji je napisao veliku studiju o srpsko-hrvatskoj drami, veli, da je »Sin« jači od Maeterlinckova »Stillmandskog načelnika«. Karakteriše Lovrića kao neustrašivog bojovnika i umjetnika. Veli, da ga je naročito u drami iznenadio njegov nenadani razvitak. Ubraja ga medju najbolje hrvatsko-srpske dramatičare i proriče mu veliku budućnost. »Ozbiljnost, neustrašivost, unutrašnjost, etos, nastojanje oko nesvagdašnjeg dramatskog izraza, karakterišu dosadašnje stvaranje Lovrića« (str. 331., »Srbochorvatské drama«, dr. Frank Wollman).

U »Sinu« je došao do izraza životni optimizam B. Lovrića. On je i u samoj smrti našao utjehu. Nedavno je svršio jednu svoju pjesmu ovim stihovima: »Smrt je sveta — umire se rad novog života«. U tim riječima je čitav sadržaj »Sina«. Osim toga u »Sinu« je istaknuta još jedna velika i duboka ideja, a to je ljubav prema zemlji roditeljici i hraniteljici. Evo što kaže njegov otac: »Dobra je zemlja, jer i kad zlikovac krvavih ruku baci u brazdu sjeme, ona mu odvraća punim klasom. Ne pita zemlja, da li joj utrobu oplodjuje ruka krivca ili pravednika. O n a u v i j e k o d v r a ć a p l o d o m!« Tko nije osjetio jakost tih stihova, ne će shvatiti ni ostala djela B. Lovrića. Tu je ključ, pomoću kojega se otvaraju tajna vrata, koja vode u skrivenu radionicu ovog zanimljivog umjetnika.

U isto doba, kad i »Sina«, uvrstio je u svoj repertoir, režiser Jan Bor, i dramsku sliku »U l i c u«. Češki kritičari rekoše, da se braća Čapek, kad su na pozornicu iznijeli »Zemlju mnogih imena«, inspirirala na tom djelu Boža Lovrića.

Onda su slijedile druge drame i komedije, medju kojima su neke već prevedene na talijanski, poljski i njemački. »K r a l j a i U m j e t n i k a«, »O č a j n i k e« i »B a š t i n i k e« preveo je Jan Hudec na češki. »Kralja i Umjetnika« kani da iznese na pozornicu čuveni češki režiser, Jan Bor. Poljska se pozorišta zanimaju za mističnu dramu: »S p a s i t e l j«. Preveo ju je V. Frančić. Prevodilac i talijanski književnik Ugo Dadone pregovara s nekim talijanskim impresarijima, koji su voljni da prime u svoj repertoir grotesku »Baštinici«. To isto djelo davat će se u Košicama, Bratislavi, Pragu i Plznju.

Prošle je godine B. Lovrić napisao tragediju »V o d j a«, koju je na njemački preveo poznati književnik Eisner. Skoro čitav drugi čin bio je nedavno uvršten u »Prager Presse«.

Nedavno je Lovrić svršio i dvije male komedija dell' arte, pod naslovom: »L o v n a ž e n u« i » D a l i p t i c a i l i l j u b a v?« U prvoj je riješio — to jest pokušao da riješi — jedan čist pozorišni problem, to jest vezu izmedju publike i pozornice.

Ove jeseni izdat će Lovrić u Pragu jednu sasvim novu zbirku pjesama. Naziv je knjizi: »S u n č a n o l j e t o«. Izdavač F. Borový otkupio je i Lovrićevu »Simfoniju Barbariku«. To je jedan pjesnički protest proti današnjim evropskim prilikama i neprilikama.

Osim toga su »Jugend« broj 15. od god. 1922., i »Berliner Tagblatt«, od 14. maja 1922., donijeli neke pripovijesti Lovrićeve u prevodu Rode Rode. Talijanska »Rivista di Cultura« posvetila mu je čitav jedan članak i uvrstila u br. 6. (1925.) odužu pjesmu: »Concerto sinfonico«. Tu istu pjesmu preštampao je rimski dnevnik »Il Tevere«. Poljski su dnev-

nici i »Kultura Sloviańska« broj 10—11 (1925.) objavili nekoliko pjesama u prozi iz knjige »Smrt i Život«.

Red je da svršim, jer urednik »Zabavne Biblioteke«, koji je dobro poznat i u Pragu, kori me, što sam prekoračio već unapred odredjeni prostor. A osim toga mislim, da je uzaludno pisati o romanu »M o r u«. Ovo je djelo tako iskreno i spontano napisano, da će ganuti svakog onoga, koji ima osjetljivu i pjesničku dušu. Čitajte i sudite sami i znajte, da ga ja prevodim na češki. Ne krivite me, ako ne budete sasvim zadovoljni!

J. U r b a n (Prag).

Posveta

Splitskim čempresima,
što tanki i crni
Čuvaju vječni san
roditelja mojih.

Tko da odoli moru, kad je opasnost draža srcu ljudskome, negoli sigurni život u luci?

M O R E

PRVI DIO

I.

Ne htjelo se one jeseni oblacima, da zastru sunce. A ne da ih na nebu nije bilo! U prvi cik zore bi nad gorom nikli, ali čim odskoči sunce, rastjera ih vjetar.

Ni u kasno proljeće nije sunce jače grijalo onu oštru gromadu klisurâ, što se ogledavaše u mirnome moru.

Na vrhu klisura, u prilici malene kule, dizala se trokatna kuća s malenim prozorima, više slična svjetioniku negoli ljudskome stanu. Po pocrnjelim zidovima (od dima, kiše i nevremena) — razagranao se bršljan, a na malenim je prozorima u zdepastim loncima bujalo i cvalo južno cvijeće.

Ravno pred kućom, pa sve do žala, prostiraše se škver, na komu od jutra do mraka odjekivahu udarci sjekire. Sad bi o sunce bljesnuo mlat, sad oštrac sjekire, sad pila, a za blijeskom se čuo udarac ili povik radnikâ. Njih su dva majstora, dva brodograditelja, nadzirali i bodrili lijene, da se prihvate alata. Graditelji bijahu braća, po imenu Kuzmanići, nekoć mornari, a kad im se nasukao posljednji brod, okaniše se plovidbe i sagradivši onu kuću na klisuri, udomiše se pokraj obale. Najveća im radost bijaše, kad bi u more spustili novi brod. Kad bi se na okršćenoj ladji po prvi put digla jedra i nekud bojažljivo zalepršala na vjetru, u njihovim bi se sjajnim očima opet probudila želja, neodoljiva

želja za morem i nepoznatim kopnima. U buru, u oluju, u smrt! Ali tko da opiše kucaj srca mornara, kad se na pučini, zaglušen od praske valova i razularenog vjetra, zagleda u daljinu, držeći nad očima svinuti dlan. Mornar u tom času, pa bio i najprostiji čovjek, plovi u vječnost i od njega su život i smrt više udaljeni nego ono kopno, što njegove oči utaman traže. Oh, da mu je otkriti novo, još od ladje neprebrodjeno more, i stići u nevidjeni kraj!

Ali bi jaki udarac mlata braću prenuo kao konja oštra mamuza. S dvostrukim bi marom, kao da hoće da nadoknade izgubljeno vrijeme, prionuli uz nove, tek započete ili napola dovršene, ladje. Tu se oko njih, na golemim stalcima i skelama dizali brodovi svakojake veličine i njihovi su kosturi i bijela rebra dozivali u pamet bajoslovne nemani, što su još prije potopa pustošile zemlju. Pod njihovim je kiljevima plamsala vatra i zarudjena i opaljena rebra svijahu se pod udarcima mlata. Bokovi su novih ladja postajali sve tanji, gipkiji i braća, majstori, već su u misli gledali, kako oštri kljun siječe valove. Na oblim su bokovima radnici slagali na pô svinute daske i kad bi mjera bila prava, pričvrstili bi ih o rebra ladje velikim klincima. Udarci padahu, a iz izlizanog gvozdenog alata vrcale su iskre, da se u isti tren ugasnu u sunčanom sjaju.

Usred škvera dizale se dvije visoke priječke, na kojima bijahu gvoždjem pričvršćeni debeli panjevi. Na panjevima bijahu povučene ravne crte, kuda će pila proći. Dva su radnika, jedan na panju, a drugi pod njim, držali pilu, što je rezala drvo, iz kojih se rezotinâ trunila pilotina, padajući na njihove kose i pleća. Je li zakrhla pila, krpom bi je otrli i namazali uljem njezine oštre zube, da može bolje gristi. Otpiljenu dasku odnijeli bi drugi radnici i pod svijetlim i teškim orudjem brzo bi pokrila ili bok ili krov nedogradjene ladje.

Vatra je svuda plamsala. Veliki su snopovi žutoga smilja praskali pod željeznim kotlovima, u ko-

jima se kuhala i topila paklina. Čim bi radnici na oganj bacili novi snop, podušio bi se plamen, ali samo za čas, jer bi gotovo u isti tren s druge strane liznuo gorući jezik, ovijajući bokove kotla. Vjetar bi čas raspirio, čas podušio plamen, a od mirisna je i gusta dima padala sjena na radnike, na kotao i vatru. Skuhanom su paklinom radnici ličili bokove ladja, dok bi im zadah crne smole širio prsa. Pod smolom su nestajale sve pukotine i neravnosti, a daska se uz dasku čvršće sljubila, kao da već sada odolijeva zapljuskivanju razuzdanih valova.

U očima majstorâ opet se budila želja za pučinom. Iz ljubavi za morem sazidala su braća Kuzmanići i kuću na klisuri. Ona se dizala na čistini i na nju se vjetar sa svih strana slobodno obarao. Nije bila u zavjetrini kakve druge kuće ili veće klisure, a njezina jedina obrana bili su debeli, kremenasti zidovi. Udariše joj temelj u živom kamenu, što ga s teškom mukom izrova gvoždje i barut. Od odvaljenih klisura naimari i zidari isklesaše gradju za kuću, što je s rovom srasla kao da su iz klisure nikli i narasli sami zidovi. Pred njom je pukao vidik na pučinu i na otoke, što se u neprekidnom lancu nizahu u ljubičastoj daljini i onda postepeno iščezavahu na rubu obzorja.

Braća Kuzmanići, kad je na pučini bjesnila nevera, požudno slušahu, kako se tresu stakla na prozorima i kako se cijela kuća u temeljima ljulja. Rekao bih: sve će raznijeti sila nevremena. U mraku, naslonivši se na prag prozora, dugo su gledali u noć i kad bi njihove bistre oči u daljini otkrile žižak ladje, jače bi im srce zakucalo. Ni da im ta ladja nosi ljubljenu ženu, ne bi bili uzbudjeniji! Do njih dopiraše zvižduk vjetra i uz šum i lomnjavu valova oni su sve više i više zaboravljali, da su pod čvrstim krovom. Svaki novi udarac ili grohot vala ponio bi ih daleko od kopna. A i ona uljenka pred ikonom, što je, svjetlomrcajući, ozaravala lice Bogorodice, sjećaše ih na one čadjave, po-

blijedjele svetačke slike, pred kojima je noću i danju gorilo kandilo na brodu. Njihova je jedina molitva u tim burnim noćima bila: »Smiluj se, Bože, putnicima i daj im, da sretno stignu u luku!«

II

Ni da je Nikola, Kuzmanićev jedinac, prema čempresu rastao, ne bi ga resio ljepši stas. Na prisoju je bujala njegova mladost, nesusprezana ni zaptom, ni naukom. Sve, što je obujmio okom i dosegao rukom, bijaše njegovo. Najmirisnije je cvijeće cvalo za njegov njuh, najsladji je grozd bubrio za njegova usta, a najstudenija voda je tekla, da ugasi njegovu žeđu. I ribe su u moru plivale, i ptice su u zraku letjele, da njemu obogate plijen.

Ne bijaše škrape na žalu, ni jame u gori, ni hlada u šumi, kojima u dubine Nikola nije zavirio i gdje u sjeni, umoran, nije zaspao. Vidjele su ga špilje i pećine, znale su ga zavjetrine i pojate, pamtili ga ribari i težaci i nitko mu nije uskratio zaklonište, niti ga krivim okom pogledao. Za Nikolu čitav kraj, što se steraše od njegove kuće preko gore do mora, bijaše plandovalište, po kojemu je od jutra do mraka lutao, grijući se na suncu i radujući se svakoj travi i zvijerî, koju bi na tom putu vidio ili susreo.

Sav žar ljeta plamtio je u njegovim očima, a ruj jeseni burkao mu krv, koja je burno i neobuzdano tekla u nabreklim mu žilama.

Čista i djevičanska bijaše njegova ljubav prema prirodi. U Nikolinim se tamnim očima mirno odrazivaše kopno i pučina i ta božanska slika ne bijaše još pomućena nikakvom grešnom željom. To je obožavanje prirode nesvijesno s njim raslo i pustilo duboko korenje u goli krš, što škrto rodi, ali nikne li struk trave ili mali plod, onda je mirisnije od smilja i sladje od bobulje grozda.

Nikakva briga, nikakva otužna uspomena, ni jedan zao čin nije mutio Nikolino postojano veselje. Ni ono grobište pored mora, čiji su čempresi čuvali vječni san, nije ga sjetilo prolaznosti. Ni pogrebi, što ih je skoro danomice susretao, ni drhtaj plamena na voštanicama, ni brecanje zvona, ni plač narikušâ nije mu smućivao veseli i nevini pogled. Misao na smrt još je bila daleka.

Nije bilo dana, da nije preskočio ogradu grobišta, da se preko onih ravnih puteljaka spusti na drugu stranu obale, u čije su pećine i špilje, muklom tutnjavom udarali veliki valovi s otvorene pučine. Svaki put, kad bi prošao mimo majčin grob, zagledao bi se u zlatna pismena na velikoj ploči, što pokrivaše ostatke mile pokojnice. Slova bijahu od kiše i nevremena napola izbrisana. Na mjestima su pocrnjela, a nekoja su posvema izblijedjela. Uklesane tragove jedva je moglo razabrati oštro oko.

Nikola je nebrojeno puta pročitao nadgrobni napis, ali u značenje onih riječi nije mogao nikako da pronikne. Sve mu to bijaše nekud daleko, nepoznato i čudno i čim bi nad grobom preletio leptir ili ciknula ptica ili zašumio čempres, već bi zaboravio na majku i na grobište i zadivljenim očima opet bi se zagledao u lijepi i veseli božji svijet.

S druge strane grobišta rasle su trstike i na svaki najlakši ćuh zatalasale bi se sagibljući tanke svoje vrhove. Nikola ih je kosirom rezao i očistivši ih od lišća, bacao ih sa strmine na žalo. Strmina bijaše okomita, tako da je držeći se i rukama i nogama — jedva mogao saći do mora. Ležeći na pržini, od najdebljeg bi kraja trstike izdjelao sviralu, da se svirkom još više razveseli. A kad bi mu i to dodijalo, svukao bi cipele i čarape i bosim nogama zagazio u more. Obilazeći crne klisure, kosirom je parao prilipke i odljuštivši školjke, onako ih sirove srkao, a da mu zalogaj bude sladji, zalagaše se crnim domaćim hljebom.

I tako planduj sve do noći!

Uzalud ga otac karao, a stric mu prijetio kaznom, Nikola je slušao i ne slušao, a sutradan ujutro, čim bi sunce ogranulo, šmignuo bi iz kuće i u tren oka nestalo bi ga iza brežuljka. Ni vjeverica ga ne bi stigla.

Tako je plandovao od jutra do mraka. Hranio se crnim hljebom i onim, što je sam ulovio ili ubrao u tudjem vinogradu. Negdje smokvu, a negdje grozd, a kad mu se ni toga nije htjelo, u dva skoka eto ga opet kod mora, gdje bi sabrao punu kapu prilipaka i drugih školjaka, da bi se dvojica gladnih nasitila.

Ovako sit dugo je ležao na pržini, licem okrenut prema suncu, što se sa svom snagom uprlo o iskričavu, mirnu pučinu. Pod tim podnevnim sjajem sve je bilo golo. I ptice i zvijeri i ljudi i klisure i stabla bijahu nagi i u najskrovitijim se kutićima i zakloništima bijelila čista nagost neokaljane prirode. U toj sunčanoj slavi ljudsko odijelo bijaše oskvrnuće.

Nikola bi skinuo košulju i hlače i gol se — kao od majke rodjen — popeo na najvišu hrid, odakle će strmoglavce da se baci u prozirne dubine. Eto, sad je nad njim uzavrelo more i vodeni se krug širi, gubeći se u neizmjernost treptave pučine. Daleko od klisura izroni Nikolina glava. Sa crne i bujne kose cijede mu se sjajne i velike kaplje na garava pleća. More ga ziblje, miluje, grli i on ne može, da odoli napasti, da još dublje i dalje ne zaroni i da na površinu ne iznese šaku žutoga pijeska. Jednoga je dana tako vješto s klisure skočio, da je u lijetu ulovio ribu. Bacakala se jadnica u njegovim rukama kao da je od živoga srebra!

Oh, da mu je trstikom ili povrazom pecati ribe! Pokušao je i bijelim koncem, ali nît bi mu se ili zamrsila ili prekinula. A odakle da bez novaca nabavi konjsku strunu i olovo, da može udica u dubine utonuti. Nikola je jednom na pazaru vidio, kako djeca konje potežu za rep, da im istrgnu duge

dlake, od kojih se prede nît za povraz. Zašto da i sâm ne pokuša?

Sutradan, još prije nego što je sunce ogranulo, ravno udari put pazara. Tamo je već čitavo tržište vrvilo od ljudi, konja, peradi i marve i uz blejanje, hrzanje, kukurikanje i revanje gladnih magaraca, pogadjali se trgovci, psovale se žene preprodavačice, a djeca vrebala na zgodu, da ili ukradu jabuku ili da kamenom ili kakvom drugom huncutarijom nanesu štetu seljacima. S početka Nikola nikako da se snadje. Prestrašila ga pusta graja, metež i vika. Ali kad vidje, kako ostala djeca nekažnjeno i bez straha haraju po tržištu, osokoli se i u dva skoka stigne vršnjake, koji su se upravo u taj čas obarali na konjske repove. Nitko nije brže od njega trgao dlake. Oznojio se od straha i naprezanja. A da i konju nije lako bilo, očito je, jer se nekoliko puta ritnuo stražnjim nogama. Nikola se prestrašio, a ostala se djeca grohotom nasmijala nevještome novajliji. Ali to njega nije smelo. On je dalje gulio rep onog istog konja, čije mu je kopito nekoliko puta proletjelo ispred nosa. Tek kad je nagulio punu šaku, ovije konjsku strunu oko ruke i krene niz pazar. Svaki se tren zaustavljao. Nikako da se do sita nagleda onog nepoznatog svijeta, koji je oko njega rogoborio.

Nedaleko je neki dječak držao u stisnutoj ruci malu, šarenu pticu. Što će s njom? Oh, kad bi ju mogao samo jednom da pogladi po onoj majušnoj, crvenoj glavi. On se zbunjeno približi nepoznatome vršnjaku. Za pticu mu ponudi »patakun« (četiri novčića), što mu je stric još prošle nedjelje darovao. Dječak lakomo prihvati ponudjeni novac i davši mu pticu, veseo otrči niz ulicu. Nikola je neko vrijeme tetošio pticu, koja je od straha nekoliko puta bolno cijuknula. A onda ni sâm ne znajući zašto, otvori šaku i pusti je na slobodu. Ptica plašljivo prhnu kao da kuša, da li će ju ponijeti krila. Ali, kad se za njom lajući zaletjelo neko pseto,

uzvinu se strelimice visoko i nestade je za bližnjim krovom. Od straha je Nikoli srce u prsima zamrlo.

Sutradan ujutro Nikola smota oko izdjelane, četverouglaste daščice već ispredeni povraz, a na kraju pričvrsti olovo i udicu na bijeloj španjolskoj nîti. Ni da je u špag spremio dukat, ne bi bio veseliji. Čak je i na hljeb zaboravio, pa da ga stric nije karajući sjetio, da obuče cipele, bio bi istrčao bos na ulicu. A što zato — samo da čim prije stigne na drugu obalu. Tamo na njega čekaju ribe i crvi, koje će on kosirom i rukama iskopati. To je najsladja méka za ribe, a lako ih je i na udicu nadjenuti. A i ribi je teško, a da se ne zadjene, strgnuti ovakova crva s udice. Čim povuče jače, pritegne on povraz i onda potèži, da ribica čim prije bljesne na suncu i zapraćaka na žalu.

Nikola je bio vješt ribar. Za kratko vrijeme ih je svu silu ulovio, a da na suncu ne poginu, kraj mora iskopa malu jamu i ogradi je muljem i kamenjem, da mu već ulovljene ribe ne pobjegnu u more. Tu se našli na okupu kanjci, špari i bobice, a da ne gladuju, istresao im je iz špalja stare mrvice i dobacio im po kojega crva.

Ni na ladjice nije zaboravio i ostavivši povraz, tražio je po obali drveće i daske, što ih je za olujnih dana izbacilo more. Stalo ga je truda i vještine, dok je izdjelao nekoliko ladjica. S jarbolima i kormilom bio je brzo gotov. Najviše su mu zadavala jada jedra! Da mu je komad papira! A što — poslužit će se onim širokim lišćem, koje se zelenjelo na bližnjem grmu. Kad je i to udesio, napuči ladje mornarima; uhvati nekoliko sitnih kukaca, mravi i muha, i otkinuvši im krila, ukrca ih na brodove...

Umoran izvali se na hridinu i bio bi zadrijemao, da se iza râta ne javiše odmjereni udarci vesala. On bolje načuli uši. Čuo se ljudski razgovor. Ribari se glede nečega prepirali. Najedanput se izgubiše glasovi i utihnuše udarci vesala: to su, valjda, ribari nabasali na kakvo jato riba. Kljun se broda

ukaza na rátu, dok je kilj klizio po mirnoj i glatkoj površini, ostavljajući za sobom meku brazdu. Pod kljunom je uzavrelo more i grgoljeći, širilo se kao da mu je na svakom boku izraslo krilo. Ladja je nalikovala na crnu pticu sa safirnim kreljutima.

Raskuštrani ribari spuštahu mreže u more. Htjeli su da opašu cijelu dragu. U tom svečanom trenutku jao onome, koji uzalud spomene ime božje. Skrušeno i pokajnički gledahu, kako olovo tone u dubine. Vesla se jedva dotiču površine, toliko, da ladja uzmogne doprijeti do onog drugog rta, koji zatvara izlaz iz drage. Tren prodje i nitko da se gane. Čak i ladja miruje. Sve je napeto kao puška prije nego što plane.

I odjednom nahrupiše opori i hrapavi glasovi, spremni na prepirku i kavgu. To već vade mreže iz mora, pa izmakne li im se koja riba, ne štede imenima ugodnika božjih. Opkolili su čitavo jato cipala. Ali lukavi cipli preskaču mrežu. Sine im rep na suncu i već ih nije. Svaki skok poprate ribari psovkama, od kojih — čudo božje! — da se zemlja ne otvori, a nebo ne sruši.

Nikola se dvaput prekrstio. Još je neko vrijeme gledao u zaposlene ribare i bilo mu je nekud lakše pri srcu, kad su s plijenom i nagomilanim mrežama na krmi krenuli prama gradu...

Sve je klonulo pod sunčanim žarom, i da je u usijani uzduh pala jedna iskra, bio bi buknuo požar. Nikola, omamljen od vrućine, ležaše na pržini. U polusnu slušaše, kako mu oko una zuje brekuje. Tjera ih rukama, ali muhe ga iznova napastuju i žednim mu rilcem bodu oznojeno tijelo. Neko se vrijeme nogama i rukama brani, a kad mu i to dodija, skoči u more, da se riješi napasnikâ. Izvrnuo se na ledja, raširio ruke i pušta, da ga talas ziblje i polako prema pučini nosi. A onda se najednom trgne, da s dvostrukom snagom zagrabi more, i okretniji od mladog dupina, udara rukama po povr-

šini, da se sve oko njega pjeni. I dugo tako pliva uživajući, kako pod njim odmiče voda.

Sustao je i iznemogao se povrati na žalo. Odlanu mu, kad pod nogama osjeti pličinu. Gladan je bio, pa je pogledima strijeljao na bližnje vinograde, gdje se rumenilo grožđje, a smokve se od zrelosti raspucale. Zna Nikola, da su na onom brijegu grozdovi najsladji, a i najveći, pa već osjeća, kako mu pod zubima puca sočno i slatko zrno. Malko zguren, potrči do kamena, pod koji je, kad se svukao, spremio odijelo. Ni da je grom u bližnji kamen udario, ne bi ga više presenetilo. Još jednom obidje klisuru, ali odijelu ni traga. Da je u blizini bilo ljudi, bio bi zaplakao, ali u onoj podnevnoj žegi, čak je i cvrčak sustao i osim onih ladja na dalekom obzorju, sve je ostalo mirovalo i nekud se sakrilo, da ne pogine pod sunčanim udarcem. Nikola viknu, što ga je grlo nosilo, ali osim jeke nitko se ne odazva. U onoj zaglušnoj tišini gubio se njegov glas kao zrno pijeska u neizmjernosti mora. Zacenjena mu se usta nemoćno zatvoriše. Njime je zavladao samo jedan osjećaj. Bio je zapušten i nesretan kao nitko na ovome svijetu...

Već se hvatao i mrak, a Nikola je još uvijek stajao na istom mjestu. A kad je u prvi mrak, gol krenuo kući, bilo mu je svejedno, što ga na putu čeka! Išao je pognute glave, ne misleći ni na što, a kad je stigao do prvih kuća, zgrnula se za njim dječurlija i da ga redar, koji je slučajno tuda nabasao, nije obranio, djeca bi ga kamenjem i batinama bila osakatila. Ni da tisuću godina živi, ne će zaboraviti na onu babu, koja ga je šibom po petama oplela. Nikola će se njoj već osvetiti. Samo da mu je do kuće stići. Bude li ga još otac i stric karao, s najvišega će prozora skočiti na ulicu. Valjda će mu se smilovati, kad bude mrtav. Ali ni plač ni jecanje ne će im pomoći. Bit će hladan i neumoljiv, pa na najljepše i najzamamnije ponude ne će više otvarati oči... Svima će se osvetiti... Ako ikada udje u

trag onome lopovu, koji mu je ukrao odijelo, kamenom će mu razlupati glavu.

Kad god se Nikola sjeti ove zgode, otužno mu je, kao da je sâm kriv za svoju sramotu. Ni tudji pogled ne može da izdrži. Za svaku se malenkost zastidi. Je li govor o kakvom prekršaju ili kradji, njemu zastane dah i krv mu udari u obraze. Sukrivac je u svim zločinstvima. Neki dan, jer ga je otac malko oštrije pogledao, obliše ga suze. Što im se više otimao, sve su ga jače gušile. Ni riječi da izusti! Tresući se od neke unutrašnje groznice i gutajući jecaj, pobjegne iz sobe. A kad ga je zabrinuti otac, gladeći mu rudastu glavu, upitao, što ga boli, Niko slegne ramenima i udari u grčevit plač. Oh, da mu je umrijeti!

I u noći, kad bi se probudio, mislio je na osvetu. Onoj će se babi, koja ga je šibom po golim nogama oplela, ljuto osvetiti. Kako je grdna i prljava! Krezuba, škiljava, mršava, a ruke, zarasle dugim, crnim noktima, kao da su stvorene, da muče malu djecu. Zna Nikola i kuću, u kojoj stanuje ta vještica. U nje je majušna djevojčica ljepša od andjela. Ima modre oči, a rudaste zlatne vlasi. Bit će da i nju muči. Da je Nikola na mjestu one djevojčice, pobjegao bi iz kuće i ne bi se nikada više povratio. Bog zna, gdje su njezini roditelji. Bit će da ju je starica ukrala. Njegova mu je baba pričala o zlim ženama, koje kradu lijepu i dobru djecu.

A i kako da pobjegne djevojčica, kad ju ona vještica i na šetnji drži za ruku. Neke večeri, kad se spustio prvi sumrak, Nikola se šuljao pod njezinim stanom. Već je htio da kamenom zamahne, da joj barem, kad se drugačije ne može da osveti, kamenom razbije staklo, ali u to se sva raščupana i blijeda u licu ukaza na prozoru mučiteljica malene djece. Od straha ne baci kamen i što su ga noge nosile, stade da bježi put kuće i tek kad je stao na prag, obazre se, da vidi, da li za njim trči starica. One su ga noći u snu proganjale vještice...

Drugi je put bio bolje sreće. Sve svoje vršnjake, koji su od jutra do mraka napastovali mirne prolaznike, sakupi u jednu četu. Složno će da oslobode onu djevojčicu. Nikola je na svoje oči vidio, kako ju tuče i kosu čupa. Da njega nema, davno bi od gladi umrla. Svakog joj dana donese parče hljeba. Onog crnoga, što kod kuće peku.

Od Nikolina pričanja sva su djeca bila uplašena. Kad su opkolili onu strašnu kuću, najradije bi bili uzeli put pod noge, pa bježi, kako koji brže može. Ali ne da im Nikola. Ni njemu nije lako pri srcu, a ipak ih bodri, dijeli zapovijedi i vreba na čas, kad ulica bude prazna. On prvi digne i baci kamen, a za njim kiša kamenja obori se na prozore. Na zvek razbita stakla istrčaše stanari, ali osvetnicima, ni da su im krila nikla, ne bi se tako brzo izgubio trag.

Za prave krivce nije se doznalo. Prije bi poginuli, negoli jedan drugoga izdali. Nešto malo ćušaka i batina lako su pregorjeli. Glavno je, da vještica ne dozna za njihova imena, jer ona bi se svima njima osvetila...

Tada je prvi put u životu, što je Nikola slagao. Ni zacrvenio se nije i netremice je izdržao pogled svojih ukućana. Što ga muče? On ni za što ne zna. Zar je on kriv, što su huncuti razbili babi stakla? Baš je onog popodneva s drugom Marinom hvatao kanjce iza Sustjepana. Vidjeli su ih ribari, koji su čekali na tunjeve...

Čim bi se sastao s drugovima, Nikola bi prvi poveo riječ o njihovom osvetničkom činu. U njemu je rasla snaga. Ta i on nešto može! Neka ga se baba kloni. Bolje joj je, da miruje, jer inače, prvom prigodom, stići će ju još gore zlo. Jao vještici, bude li i dalje mučila ugrabljenu djevojčicu. Lako bi bilo, da Nikola zna, gdje su njezini roditelji. Odmah bi krenuo na put i ne bi jeo ni otpočinuo, dok ih ne bi našao. Sve bi im rekao! Roditelji bi s njim odmah natrag krenuli i još istoga dana oslobodili svoju

kćer. Stići će dan osvete. Nikola već znade i djevojčino ime. Zove se Anica. Na svoje je uši čuo, kad ju je baba s prozora dozivala. Ali to nije kazao svojim drugovima. Nikola je bio čvrsto uvjeren, da za njeno ime, osim njega i babe, nitko na svijetu ne zna. On će da čuva tajnu, pa da ga i na smrt osude, ne bi izdao to ime...

A i kad je ocu na škveru pomagao, često bi se bez očita razloga zamislio. Eto, već se nekoliko sedmica uči zanatu. Marljiv je i poslušan, a kad mu što uspije, sav se od radosti preobrazi u licu. Kao rak se zacrvenio, kad ga je stric prvi put pred radnicima pohvalio. Sam je izblanjao dasku, na ognju ju zaoblio, zaokružio, svinuo i vlastitim ju rukama pričvrstio čavlima o bok ladje. Bog zna, u koje će krajeve da stigne. O nju će najžešće udarati valovi, ali ona je čvrsta i odolit će svakoj navali. A i on će — kad se opaše snagom — da sagradi onakvu ladju, a možda i veću, pa će jednoga jutra, kad bude vjetar duvao u puna jedra, otploviti u daleki svijet. Možda će otkriti i kakvu novu zemlju, do koje ni njegov otac, ni stric mu, ni ostali mornari nisu doprli. Plovit će ravno sve do kraja obzorja, gdje nebo siječe pučinu. Ali prije ne će krenuti, dok ne oslobodi Anicu. Sakrit će ju ispod krme, pa neka ju vještica traži. Dodje li baba na brod, letjet će, koliko je duga i široka, u more. Neka baba, ne će joj škoditi, ako se malko napije slane vode...

Nikola je upravo pod veliki kotao, u kome se kuhala paklina, bacao snopove smilja, kad je jeknuo očajni krič s morske strane. U dva skoka stiže on na obalu. Onako obučen, naglavce skoči u more. Pod njim je voda uzavrela i kad je na drugu stranu izronio, već je u ruci držao malog utopljenika. Dijete se, igrajući kraj obale, skliznulo u more. Neka je žena kreštavim glasom tvrdila, da je ona s prozora vidjela, kako ga je neki nevaljanac gurnuo u more i onda od straha dao vjetru pete. Zaklela bi se, da je to bio onaj prevejanac Martin, koji je i njoj kamenom razbio lonac na balaturi (doksatu).

Kad se Nikola s malenim utopljenikom dokopao kraja, opkoliše ga gledaoci. Ni da je kakvo čudovište, ne bi mu se više divili. Oko njega se digla pusta graja. Svi su prstom upirali u Nikolu. Zgrnuo se čitav komšiluk, da vidi mladog junaka. Kuharice i pralje zaboraviše na lonce, ognjište i rublje i onako napola odjevene, bosih nogu, razgoljenih njedara i zasukanih rukava, nahrupiše iz svojih stanova. Prolaznici, ne budi lijeni, trgli za ženama, pa tko će prije. U gužvi neki šegrt uštinu najlajaviju babu, ali ona ni da bi se osvrnula na njega, još se jače koljenima i laktovima stala protiskivati i gurajući se i udarajući, silom stigne do sredine.

Nikola se nije mogao dosta načuditi ljudima, koji su ga opkolili kao miša u stupici. Neprestano je držao svog utopljenika za ruku i očima tražio mjesto, kud da prodju. U to nepoznata žena naleti na njega i jecajući, zagrli ga i poljubi. Naričući uze spašeno dijete i u pratnji svih gledalaca, krenu niz ulicu. Na ničije upite nije odgovarala i u nekom je svečanom i suludom zanosu ponavljala riječi, što ih je čula nebrojeno puta od narikuša...

Kad je otac ugledao Nikolu onako mokra, udari ga, što je jače mogao po obrazu. Majstor je radi posla bio u gradu i nije znao, što se dogodilo za njegova odsustva. Bit će da mu je sina kakav nevaljalac, kad su se igrali, gurnuo u more. Nikola ne kaza ni riječi, nego gutajući suze, krenu za ocem. To ga je sada otac prvi put udario pred drugima. Ovakvu sramotu ne će on nikada zaboraviti. Zar je on kriv, što je dijete palo u more? Zar bi bolje bilo, da se ono utopilo?

Nikako nije mogao da pregori tu ćušku. A ni kasnije, kad je otac doznao za njegov junački čin i kad ga je bogato nagradio, nije zaboravio na nanešenu nepravdu. U njemu je jačao osjećaj osvete! Zašto su se svi urotili protiv njega? On nikome zla ne čini! Pa zašto ga onda svi proganjaju? Bit će najbolje, da ga nestane. Ići će od mjesta do mjesta;

dok ga glad i nevolja ne ubiju. Uživat će, kad ga mrtva donesu kući. Neka mu i otac osjeti, što to znači, kad se nepravedno trpi.

Baš je — sjedeći na izdjelanom balvanu — promatrao, kako surovi govedari, oboružani kolcima i šibama, gone pred sobom krdo goveda. Za rogatom marvom stislo se stado ovaca, dižući oblak od pražine. Sama glava do glave, pa onako zbijene i uplašene ne će da slušaju ni klepku ovna prethodnika, ni doziv gončine. Tek kad su zazveketale prazne limene posude, kojima ovčari plaše marvu, krenulo je stado, koje je sličilo jednoj stoglavoj i stonogoj životinji. Za njom se povijali pramenovi prašine, koje je sunce na smiraju pozlatilo. Odsjev je padao i na kameno pročelje kasapnice, što se dizala pored škvera. U onu su zgradu, što mjesto prozora ima željezne rešetke, tjerali iznemoglu marvu, i sad će da pogine ili pod kolcem ili od britka noža.

Nikola je na svoje oči vidio, kako ovce kolju, a volove toljagama biju. Crijeva se i krv puše u drvenim posudama. Po pedesetak zaklanih ovaca visi na zardjalim klincima. Mesari zasukanih rukava oštre brusom nože i onako ih naoštrene stavljaju medju zube, da mogu lakše slobodnim rukama da oderu kožu. Teška im koža na nogama visi, a iz ružičastoga mesa diže se topla para.

Pred klaonicom i goveda, o rešetke privezana, čekaju da i na njih dodje red. Ni jedan se od tih ugojenih volova, od kojih bi svaki jednim udarcem usmrtio i najjačeg junaka, ne otimlje i ne kuša, da pukim kretom šije prekine konop na ularu. Oh, kako bi Nikola uživao, da onaj mrkonja pobjesni i natakne na svoje duge i oštre rogove svoga krvnika. Naročito, da se obori na onog visokog i jakog mesara, koji ima osakaćenu ljevicu, pa da mu onako po volujsku poškaklje rebra. Dočekao bi ga mesar zdravom rukom, koja mu je jača od udarca željeznoga mlata. Onomadne je, kad je tjerao marvu

u kasapnicu, udario šakom u tjeme jedno uplašeno goveče, pa je od toga udarca jadno živinče zaglavinjalo i jedva se, da ne posrne, o prednje noge oduprlo. »Sakati« — tako su ga drugovi zvali — kad dobro potegne iz čaše, kadar je da najjačeg vola svlada. Spopadne ga za rogove, pa živinče ni makac.

Ako mu se koji od drugova zamjeri, ne štedi »sakati« šakama, a dodje li do gustih, i noža bi se mašio. Nije bilo krčme ni u okolici ni u gradu, koja nije njemu platila harač. Nema li novaca, zametne kavgu i s nekoliko udaraca račun je plaćen. U tom slučaju krčmaru nije do novaca, već, ako je pametan, čuva glavu i ne miješa se u kavgu. Nekoliko polupanih stolova, klupa i vrčeva ne će ga baciti na prosjački štap. Bolje mu je, da proguta jed, negoli da se uhvati u koštac s onim živim sotonom.

Ali Nikola se njega ne boji. On će mu već skuhati poparu. Nanijet će mu štetu, ma ga stajalo glave. Zna Nikola, da je onoga sivonju, koji još stoji privezan o rešetku, dognao »sakati«. Kosirom će mu ular presjeći, a vol oslobodjen neka bježi, kud ga oči nose. Bit će vike i trke za njim. A živinče je jako i bijesno, pa se ne će lako dati u šake.

Kosir je bio oštar i Nikola u tri zamaha prereza konop. Vol, i onako razdražen od krvi, što je oko njega tekla, trgnu glavom i odjuri prama nedalekom brijegu. Stade vika prolaznika, medju kojima se najviše derao sâm Nikola. »Sakati« je, što su ga noge nosile, trčao za volom. Podigla se hajka i svi mesari, onako krvavi i s nožima u ustima, razbježali se, da ulove sivonju.

Nikola je sav drhtao i kad iza duge trke mesari opkoliše živinče, od uzbudjenja htjelo Nikoli srce na grlo iskočiti. Jedan mesar ni na toljagu nije zaboravio i kad mu vol bijaše na dohvatu ruke, zviznu ga toljagom usred tjemena. Razbješnjela se živina obori na »sakatoga«, ali on ga dočeka još

težim kamenom i još ravnijim udarcem. Udarac nije smrtonosan i podivljali vol, sa svom silom nasrnu na njega i probi ga rogovima. Iz utrobe »sakatoga« prosuše se crijeva i vola poli vruća ljudska krv.

III

Još nitko nije utekao božjoj kazni. Koja korist zločincu, ako laže. Bez pokore, makar pobjegao na kraj svijeta, nema oproštenja. Odavno je Nikola slušao te stričeve riječi, ali je tek sada, otkad se i sâm osjeća krivcem, shvatio njihovo pravo značenje. Mala mu je utjeha, da nitko ne zna, da je on uzrok one nesreće. Da se i u utrobu zemlje sakrije, stići će ga prst božji. Bog sve čuje i na velikoj zlatnoj tezulji mjeri dobra i zla djela. Sve vidi! Traci njegovog pogleda prodiru u najskrovitije dubine ljudskoga srca. Taj ga pogled svuda proganja. Uzalud rukama pokriva lice. Uzalud se, osobito u tami, skrušeno moli. Za njega je gluho uho, do kojega jedino dopiru molitve pravednika. Ali više od kazne njega straši božje oko, koje je neprestano otvoreno, pa po danu i po noći jednako gleda i bdije. Vidio ga je naslikana na jednoj krasnoj slici. Oko oka, koje viri izmedju oblakâ, sami ugodnici božji, a nad njima prebijela golubica, kojoj iz krilâ sjaje svjetlost jasnija od sunca. Pod golubicom — obasjani žarkim tracima — pjevaju andjeli i pravednici; samo se grešnici, izvan te svjetlosti, skriše u jedan tamni kut, čuvani i mučeni od rogatih sotona. Iz ustâ im suklja plamen, pod kozjim nogama svijaju im se zmije i oni, smijući se, nabadaju svoje žrtve na užarene vile i usijane ražnjeve.

Nikola nikako ne može da zaboravi jednog debelog grešnika, koga je sâm kralj sotonâ vrtio na ražnju. Uzalud mu je bio jauk i škrgut zubi, jer ono oko, što viri izmedju oblaka, na grešnike se i ne osvrće.

Bolje bi bilo, da je i njega Bog već kaznio, nego što ga strahom i neizvjesnošću muči. Nedavno,

kad se penjao uz brijeg i kad mu se omakla noga, mislio je, da je stigao čas kazne. Da pred njim nije bio grm i da je korenje pod njegovom zgrčenom rukom popustilo, bio bi se sunovratio niz strminu. Na dnu ponora se kesile crne zupčaste klisure... Da ga upravo pozlate, ne bi se drugi put verao po onom kršu. A sve je bilo zato, što ga je amo dovabio veliki šareni leptir. Ljepšega Nikola nije ni naslikana vidio. Njihov im je kateheta često pripovijedao, kako sotona, da zavede ljudsku dušu, prima svakojake zamamne oblike. To Bog i njega pomalo kuša. Teško onome, koji se zaplete u njegove mreže.

Da doživi godine Metuzalema, ne će zaboraviti na iznakaženo tijelo »sakatoga«. Prava sreća, da ga nitko nije vidio, kad je kosirom presjekao ular. Godi mu, da nitko osim njega ne zna za zločinca. Rad bi znao, što bi mu učinili mesari, da su mu ušli u trag. Za njih je lako, ali sve mu se čini, da je iz prikrajka na njega vrebao drug Martin. Od onoga vremena nekako ga čudno pozdravlja. Zna Nikola, da ga Martin ne će izdati, ali zašto ga onako pakosno gleda? Kako bi bilo, da Martinu povjeri tajnu? Martin i tako ima na savjesti onu djevočicu, koju je ni krivu ni dužnu gurnuo u more. Da Nikole nije bilo, utopila bi se mala. On je za sve znao, a ipak nije izdao svoga druga.

Onaj prevejanac ima ga u šaci! Eto, vidom bi se zakleo, da ga je Martin baš u trenutku, kad se on približio sivonji, iz svega grla po imenu zazvao. Ali napast bila je tako velika, da Nikolu ne bi ni sto svjedoka u njegovom naumu smelo. Malo mu je bilo stalo, što će se kasnije s njime dogoditi. Osvetiti se, pa da znade, da će ga odmah zemlja progutati. Oh, ta slatka spoznaja, da nekome činiš i uzvraćaš zlo za zlo. Neka se i Martin njega kloni. Vjeru mu i besjedu daje, da i njemu ne će lako biti, ako ga i migom izda.

Nije mu ni to po ćudi, što se Martin odviše mota oko kuće one vještice. Nije njemu do krezube

babe, već do sirote Anice. Mogao bi onaj huncut i nju, kad se s drugaricama kraj obale igra, namjerno da gurne u more. A što onda, ako njega u blizini ne bude? Anicu bi vali odnijeli i ona bi se utopila.

Ali, gle, što se ono tamo na žalu oko djevojčicâ uzvrpoljio Martin. I Anica je medju njima. Nikoli se ne da bliže, ali zašto da se ono zanovijetalo neprestano plete u ženske igre? Eno, sad je Maricu povukao za suknjicu, a Milici je podmetnuo nogu, da je mala nosom udarila u pržinu. Ni jednu ne pušta na miru, a najradije zadirkuje u Anicu. Trči za njom i potеže ju za kosu. Prava sreća, da je Nikolu u tom času s prozora pozvao otac, inače bilo bi trke i kavge. Upamtio bi ga Martin.

Nikola je s ocem morao na škver. Prije zapada sunca spustit će novu ladju u more. Sve je gotovo, tek čekaju na brodovlasnike i na njegovu momčad. Jarboli su već zastavama okićeni, a paluba se zeleni od šimšira. Bit će jela i pića do kasne noći, a u osvit dana, kad prvi vjetar duhne s kraja, razapet će jedra, škrinut će kormilo i po još uspavanoj površini sklizat će se kljun broda, da se još prije sunčeva granuća maši otvorene pučine. Momčad će, okićena vinom i ganuta rastankom, pjevati uz vesla, da će iz svih okolišnih uvala ozvanjati jeka.

No ove srijede — iako su radnici znali, da ih čeka piće i pečenka — nisu prionuli kao obično. Teška se omara slegla na čitav kraj, a zemlja se sva raspucala od suše, vapeći za kišom.

Nad vrhuncem se diže oblak. Za čas će da poklopi svu gorsku kosu. Plazi uz obronke, širi se i gomilâ i postaje jasniji od grude rasutog snijega. I kad doplazi do posljednjega brijega, što okomito pada u valove, zaustavi se i onako nepomičan bliješti i čeka, da ga prvi udarac nevere odnese put nebeske pučine. Ni da izgara u čistom plamenu, ne bi oblak bio sjajniji. Prekaljen od sunčane svjetlosti, nepomičan i sjajan, lebdi nad čitavim krajem.

Ljudi i živine, razdraženi od vrućine, utaman traže hlad. Rojevi muha i komaraca napastuju oznojene radnike. Do njih su polegli psi čuvari i onako zadahtani ispružiše jezike i ne laju ni na otrcane prosjake, što se onuda klatare. Slabo mare i za mačke, što se oko susjedove balature (doksata) nesmetano libe. I samim je lastavicama nekud tromiji lijet. Poljeću razom zemlje. Čitava jata sunu niz cestu, zaglušno cvrkutajući. Sunce ni za dlan da bi se nagnulo k zapadu, već se u samo podne okomito uprlo o usijanu vrlet, oko koje titra užareni zrak. Voda, nepomičnija od stakla, čeka na prvi dah, koji će da oživi njezinu mrtvu površinu. U toj podnevnoj iznemoglosti nigdje čuti glasa, tek što se s bližnje kuće razliježe cvilenje neusklađenih gusala. A uvijek jedan isti napjev, koji sluh i živce stavlja na muke.

Radnici na škveru razgaljenih prsiju i zasukanih rukava tešu svijetlim orudjem. Po rutavim rukama, oznojenom čelu i vratu usjekla im se pilotina. Od brekuja jedva da se obrane. Razdraženi su, pa da se ne boje majstora, lako bi — i zbog kakve nedužne riječi — došlo do kavge. Iz pogledâ, što se za tren sukobe, sijeva im neutaživa mržnja. U ušima im hući krv, a usijani dlanovi grčevito stišću alat, i najradije bi mjesto po dasci ili po gredi, udarili po onim prignutim i iznemoglim šijama, što pokornije od vezanih robijaša tešu, pile, blanjaju, a sve od straha pred gospodarom.

I Nikola je medju njima i sav rumen u licu svrdla oporo drvo. Upr'o je laktovima, stisnuo zube, ali drvo je tvrdje od kamena i slabo mu pomaže oštro svrdlo. Radnici mu se rugaju. On je bijesan i sa svom snagom vrti ručkom svrdla i uživa, kako se čelični zavoji sve dublje zadiru u drvo. Do njega neki radnik u debelu glavnju nabija klin i sve mu se ispod brka smije. Nikoli udara krv u glavu i sve ga vrag napastuje, da onog radnika nogom omjeri. U srdžbi i zaposlenosti nije ni opazio,

da tamo nakraj žala Martin kamenjem gadja Anicu i neke druge djevojčice. Što bi dlanom o dlan udario, Nikola otrči do napasnika i obori se na njega. Neko su se vrijeme nosili, ali Nikola mu vješto podmetnu nogu i tresnu njime o žalo. Sjeo mu koljenima na prsa i gdje ga dohvati, udara ga šakom. Stala vika Martina i u onom strahu derao se, što ga je grlo nosilo, kako je Nikola kosirom presjekao volu ular. Nikola ga rukom zgrabi za grlo, a kad ni to nije pomoglo, od užasa da otac ne dozna za njegovo zločinstvo, zamahnu svrdlom, da će Martina u prsa. Ali ovaj skupi svu snagu, obrnu se i ramenom dočeka udarac. Prava sreća, da u to dotrčaše radnici, jer da silom ne rastaviše protivnike, ne bi se Martin živ povratio kući.

Čim je Nikola došao k svijesti i razabrao, što je učinio, baci svrdlo i što su ga noge nosile, pobježe put brijega. Bježao je sve dok nije stigao na drugi kraj. Umoran sjede na kamen i kad je ugledao svoje krvave ruke, od straha i jada zaplaka, kao još nikada u životu. Ovo je posljednji put, što ga grije sunce. Sudjeno mu je propasti. Više nikada ne će vidjeti ni Anicu, ni očinski dom . . .

Onaj nepomični oblak već se je prebacio i preko planinskoga kuka i sada raste, širi se, gomila i zloslutnom sjenom zastire čitav zapad. Čim dune jači vjetar, poklopit će cijelo nebo i onda jao vinogradima i rujnim grozdovima, ako ih ruka trgaoca nije ubrala. A i daščarama i potleušicama, što se nanizaše uzduž brijega, bit će teško, ako se na njihove klimave krovove obori sila nevremena.

Nikola uzalud očima traži zaklonište. Oko njega sama gola vrlet i po koja izgubljena maslina, koja ne može ni ptícu da zakloni, a kamo li odraslog momka. Nije trebao bježati u ovu pustoš, jer, eto, ako ga oluja stigne, ni jedna dlaka na njemu ne će ostati suha. Nije prvi put, da je i grom udario u živa čovjeka. Na svoje je oči vidio, kako je trijes, nedaleko od njegove kuće, raskolio debelo stablo i

pod njim ubio dva ribara, koji se mrežama i punim košima cipalâ skloniše ispod debla. Govorilo se, da su ta dvojica, ni kriva ni dužna, ubili radi lovine ribara Zlodru. Nisu mu htjeli dati dio lovine, pa udri ga veslom po glavi. Dugo, ali uzalud ga tražila rodbina. Zameo mu se trag — kao da ga je progutalo more! Ljudska pravda bila lijena, pa nije otkrila zločince. Ali i njih je stigao božji prst! . . .

Bit će najbolje, da stranputicom udari prema bližnjim kućama, pa ako ga posluži sreća, još će prije, nego što zašušte po lišću prve velike kaplje, stići pod krov. Lako će otrpjeti očevo karanje, a i batine zbog Martina, samo da iznese živu glavu. Rado bi doznao, što i Martin radi i je li ga svrdlom duboko ranio! Da nije mrtav? Na samu tu pomisao podidje ga jeza. Ma gdje ga je to svrdlom dohvatio? Da li u prsa, ili u glavu ili pod grlom, gdje je imao još jednu brazgotinu od davno zacijeljene rane. Ničega se ne sjeća. Zna samo, da ga je ranio. Žao mu je sada druga, a ipak je nekud ponosan, što je od njegove ruke potekla ljudska krv. Sve i da Martin preboli ranu, do smrti će nositi brazgotinu od njegova udarca.

Od one se oblačne gromade otkinulo nekoliko manjih oblaka i, nošeni od vjetra, rastrkaše se po mokroj pučini neba. Jatimice i odijeljeni, stižući se i rastavljajući se, hrlili su prema istoku, da zaposjednu onu gorsku kosu, kojoj su vrhunci još bili obasjani od sunca. U sunčanom svijetlu, što je koso padalo s ruba oblaka, jasno se raspoznavaše svaka uvala i provalija, pa čak i ograda vinogradâ, što u pravilnim četverokutima uokviriše čitavu jednu stranu planine.

Preko morske površine prohuji vjetar, pa ustalasavši i potamnivši more, baci se na kuće i na otvorene prozore! Nepričvršćeni kapci udariše o zid i tek zvek razbita stakla prenu bezbrižne ukućane.

U tili čas, grad i čitavu krajinu poklopi tama. Mornari se srdito dozivlju i bacaju konope na kraj, da još čvršće o kamene stupove privežu svoje ladjice. Od zvižduka konopa i škripanja jarbola teško je razumjeti razne prestrašene i isprekidane povike. Po obali se u bijeg dalo i malo i veliko, a žene, ne budi lijene, podigle suknje, da mogu slobodnije trčati. I psi podvili repove i ne štede šapama. U taj sveopći metež i strah upadoše prvi udarci bata s bližnjega tornja. Udaraju zvona u stranu, da otklone od grada krupu i oluju.

A vjetar, sa svim otpadcima, što su od nekoliko nedjelja ležali mrtvo na buništima, smetištima i ulicama, zaigra vrtložno kolo. Sve se okrilati. Papirima, krpama, olupinama i lišćem vitla vjetar i oblacima prašine i smeća zasiplje još rijetke bjegunce.

A i stabla, ni da su zastave, ne bi bespomoćnije vihorila na vjetru. Što je lišća i grana bilo, sve se splelo u bujnu, lisnatu kosu, koju je vjetar kidao, čupao, mrsio po miloj volji. S jedne se strane vidjelo samo deblo, a s druge talasala se sama krošnja.

Nikoli je odnio vjetar kapu i sad gologlav grabi cestu. Ali je onaj crni i čadjavi oblak brži od njega. Samo da ne zagrohota nebo i ne zabljesne munja. Takovo je nevrijeme stiglo i ribare, kad su se sklonili pod stablo. Eto, nedaleko od njega je gorostasni bor. Pod njegove grane moglo bi da se skloni malo stado ovaca. Kako je na uzvisini i samotan, znade ga čitava okolica. Dobro ga vide i bližnja sela, a po jasnom ga danu razabiru i one zadnje kuće, što su se stisle na podnožju najudaljenije planine. Bor je, osim rijetkih maslina, jedino stablo u tom divljem kršu. O deblo se lomi vjetar i oluja, a u ograncima se gnijezde svakojake ptice.

Sada se ispod njega sklonilo čobanče s nekoliko koza. Koze, s punim vimenima, koja se gotovo po zemlji vuku, tužno mekeću i plašljivo se kupe oko čobana.

Kako bi bilo, da se i Nikola skloni pod bor? Sve ga neki vrag napastuje, da samo tren pričeka, dok mine najjača navala vjetra. A i onog čobana znade i s njim se više puta razgovarao. No opet se sjeti onih ribara i kad je stigao do bora, mjesto da stane i pozdravi čobana, udari ravno prema gradu. Više se nije obazirao. Niti ga je strah od oca, niti od Martina i jedina mu je želja, da čim prije udje pod nečiji krov. Pržina i prah udaraju mu po licu, a on stisnutim ustima i žmirkavim očima koraca dalje i ne mari, gdje će stati nogom.

Krvavi sjaj munja, što unakrst rastvoriše nebo, obli kopno i pučinu. Za blijeskom zagrohota nebo i da se gore ruše i da iz ponora u ponor padaju, ne bi jeka i lomnjavina bila silnija. Munja opet sjeknu i uvivši se zmijoliko, usred srijede propara onaj crni, čadjavi oblak. Prvi udarac trijesa jeknu u daljini, a za njim se još dugo orila tutnjava, gubeći se od uvale do uvale, sve do onog krajnjeg brda, što je zatvarao vidik na otvorenu pučinu. Još se neko vrijeme iza brda kotrljala jeka groma i onda se podmuklim i dalekim grohotom izgubi u prostoru. Iza tutnjavine, u tišini, koja je bila puna prijetnje i zla iščekivanja, prosuše se prve, velike kaplje kiše. Ni zrnje grâda s takovom se težinom ne obara na prašno i izgorjelo lišće. Suha i raspucana zemlja lakomo upija svaku kap. U prašini mogli se razabrati ojedinjeni, okrugli tragovi kiše. Ali se za tim prvim teškim kapljama spusti dažd, zastirući gustom vodenom zavjesom čitav kraj.

Nikola je kaparanom ogrnuo glavu. S rukava mu curkom teče voda. Svaki put, kad bljesne, on na obranu diže ruku. I obuća je na njemu promočena. Mokrim i oteščanim nogama očajno gacka po barama. Sav poškrapan od blata, stigne pred dvorište i u onoj tupoj zamišljenosti bio bi dalje jurnuo, da ga s kućnog praga nije viknuo stric Frano. Na taj poznati glas Nikola stane. Ljudeskara majstor pohrli mu u susret i svojom teškom i čvrstom pesti

uhvati Nikolu za rame i odvede ga ne izustivši ni riječi prama kućnom ulazu. U tamnom okviru vratâ Nikola prepozna oca Pavla i još ga i sada vidi, kako se prekrštenih ruku i sa čibukom u ruci naslonio o vratnicu, a očima, punima prijetnje i teško zatomljene srdžbe, strijelja na njega, bespomoćnog i prokislog sirotana. Otac, mršav, ali koštunjav i jak čovjek, već je htio, da Nikolu rad ranjenog Martina ščepa za vrat, ali u to se pred njim isprsi ljudeskara stric i da je srastao sa zemljom, ne bi se silnije i nepomičnije uspravio! Braća se pogledaše i u tom pogledu, koji je trajao samo hip, bilo je rečeno sve. Da je majstor Pavao tek prstom Nikolu dotaknuo, bila bi se dogodila nesreća.

Taman iza silnog blijeska jeknu i zaori orljavina. Za tutnjavom stane udarati grom za gromom i u odsjevu munjâ Nikola vidje, kako je trijes udario onaj jedini bor na uzvisini. Po cijelom tijelu zadrhta i rukama pokri lice. Zgrozi se od same pomisli, kako ga napast gonila, da se i on skloni pod isto ono stablo. Bog ga proganja. I ako je danas prevario božju pravdu, stići će ga u buduće još gora... Tek se kasnije spomenuo čobana i koza, koje su od straha pred nevremenom tjeskobno meketale. Bit će, da su svi poginuli. I njega bi ista sudbina snašla, da ga slučaj nije spasio. Od tog osjećaja bude mu teško i silom gutajući suze, orošenim očima pogleda u strica.

Strica to ganu i krepko stisnuvši Nikoli ruku, odvede ga uza stube u gornji sprat. Bojao se, da Nikola, onako mokar, ne nazebe, pa mu je prva briga bila, da izvadi iz škrinje čisto rublje i stajaće odijelo. Iz skinutoga se ruha i izutih cipela dizala para. Stric je svog sinovca tr'o vunenom krpom po golom tijelu. Neka mu krv jače struji! A kad su mu prsa i ledja pocrvenjela od trenja, navuče mu čistu košulju i milo ga pogladi po licu. Tako! Tako! neka se ništa ne boji. Otac je nagao, ali nije zao

čovjek. Koga da se boji, kad je stric s njime? Neka se ne brine ni za Martina. Pohodit će ga stric, čim se oluja slegne.

Iza posljednjeg najjačeg udarca groma obori se silni pljusak na opustjelu obalu. Čitava je površina tla pokrita mjehurićima, što niču, iščezavaju i ponovo se pojavljuju. Nagli dažd naplavljuje polja i grad, a voda se skuplja u velikim mlakama; i kad se namjeri na strminu, poteče brže od potoka, noseći sa sobom smeće čitave ulice. Od mnogobrojnih pritoka narasla bujica sve jače šumi i pjeneći se pred sobom kotrlja kamenčiće i pijesak. Niz krovove, niz ulice i buništa teče voda i čisti svaki kamen, svaku brazdu, u koje se još od početka ljeta usjekla prašina i nečistoća. Blatni potoci i mutne bujice hrle prema žalu i slijevaju se u čisto i slano more.

Tek kad je za naglim pljuskom zaromonila sitna i tiha kiša, sve je nekud odahnulo. Kao da su stabla, životinje i ljudi po prvi put otvorili oči i zagledali se u orošeni, božji svijet. Kroz jednu raspuklinu na nebu, gdje su se oblaci bili utanjili i razišli, sinu sunce i još nevidjeni sjaj obli čitavi kraj. U tom sjaju niknu dúga i šarenim mostom spoji nebo i zemlju. A pijetao, ptica svjetlosti, zakukurika na opranom buništu, javljajući čitavom susjedstvu, da je oluja prošla i da se nebo razgalilo.

Nikola se, u stajaćem odijelu, polako uputio prema kući Martinovoj. Putem je prstom kazivao svome stricu dúgu.

— To se nebo sa zemljom pomirilo, — objasni majstor.

Nikola se sjeti bajke, u kojoj čarobnjak priča, da je ono most, što vodi u raj i da po njemu andjeli lijeću. Tko je bez grijeha, može da razabere andjeoska krila! Eto, sad mu je nešto pred očima bljesnulo. Ni sâm ne zna, da li je to bio odsjev sunca ili pozlaćeno perje. Ali dúgê je pomalo nestajalo, i kad su njih dvojica stigla pred Martinovu kuću, ona

se gotovo rasplinula. Još se maleni, šareni okrajak drži na rubu obzorja, ali i taj će da se brzo ugasi.

Po modroj, staklenoj vedrini neba lutaju bijeli čuperci oblakâ, a oni crni, gorostasni, već su se razišli iza planinske kose. Opet dopire cvrkut lastavicâ, što se niz obalu i oko tornja gone, a prebijeli galebovi, nemirna djeca vala, uzlijeću nad mutnim i još nemirnim morem.

IV

Martinovi rodjaci, smrknuta i ozbiljna lica, dočekaše nenadane goste. Nekud se pokunjiše i ni za živu glavu da bi se pozdravom javili. Martinov otac, otresit i osoran čovjek, okrenu gostima ledja i sve nešto nogom cupka!

— Hvaljen Isus! — gromkim će glasom majstor Frano i ne čekajući odgovor pruzi ruku domaćinu.

— Ma ljudi božji, ili vam je krupa otukla vinograde ili vam je mrtvac u kući, da ste se u tako mučne i tužne misli dali! Ne čudim se ženskadiji, ali tebi, kume Duje.

— Šta meni? — surovo će Martinov otac, — šta meni! Umalo mi sina nisu zaklali, muke ti Gospodinove!

— Da sam ga ja vidjela, — zakriješti Dujina žena.

— Ali, kumo Mare...

— Ova ga je utroba nosila i ove su ga prsi dojile, — i koliko je jače mogla, rukama se potrepta po dotičnim dijelovima tijela. — Ne bi tako govorili, da ste ga vi u mukama rodili!... Platit će mi ga onaj huncut!

Do toga časa ni jedan od ukućana nije pogledao na Nikolu.

— Kakav huncut? — blago i mirno upita majstor.

— Kakav! Kakav! — i u nemoći izražaja Mara je sve prisutne slinom poprskala. — Krv je iz njega tekla, kad su mi ga kući donijeli. Da ga je onako u prsa mjesto u ruku ubo, ne bi ni Amen rekao. Joj! Joj! Da su mi ga onako ubili! — i zakuka, brišući pregačom suze.

Na njezin plač se odazvaše ostale kume i žene, koje su sjedile oko kreveta ranjenoga dječaka. Onako će ih, u istom položaju, s brojanicama u ruci, i noć zateći. Ne bi one, da im kuća izgori, prije otišle, dok do kraja ne utješe kumu Maru.

— Janje moje! — naricala je ona ista žena, koja je nedavno okrivila istoga Martina, da je djevojčicu gurnuo u more.

— Ovo dobro dijete, koje ne bi ni psa krivo pogledalo! — ozvala se trbušasta baba Mande i omjerila Nikolu kao da pred sobom gleda sliku nečastivoga.

— Da je moj Marinko za pola ovako dobar, bosa bih pošla Majci Božjoj na proštenje! — prihvati kuma Kate, zaboravivši, da su joj svi zemljani lonci na balaturi krnjavi od nišana Martinovih bovana.

— Ne pada jabuka daleko od stabla! — umiješa se zlobna i mršava usidjelica Tere.

— Šta sam ja, moje žene, straha pretrpjela, kad je tovar pregazio moga Duju. Kopitom mu je dva prednja zuba izbio.

— A kad je mome Jakovu prase odgrizlo uho!

— A moj Ćiro, kad mu se na smokvi grana prelomila, pa se srušio u badanj vode i da nije bilo šjor Tome, bio bi se utopio.

— Joj! kuma Kate moja, svemu su krive puste beštimije (kletve). Mladji ne poštuju starijega. Od mularije se ni na ulicu ne može. Umelo joj se sjeme! — zaključi baba Manda, spomenuvši se, da je neki dan, kad je izlazila iz crkve, za njom dječurlija vikala: »Ala trbuha«.

— Djeca kao djeca, — zagrmi dubokim glasom Nikov stric. — Ni vrag nije onako crn, kako ga ljudi kažu. A ni mi u njihovim godinama nismo bili bolji. A i ti, Duje, nisi štedio tudje glave. Još i danas na mojem čelu stoji znak od tvoje ploke. Djeci valja svaku oprostiti. Nisu ona kriva, što im krv ne da mira. Na lijepe valja s njima, jer batina je stvorena za marvu, a ne za ljude.

— I ovaj huncut, — tu rukom pokaza na Nikolu, — što inače ne bi ni crva zgazio, a kad ga napast spopane, i rodjenog bi ćaću, da ga se ne boji, kamenom smirio. Nije iz zloće, već da vršnjaci vide, kakvo je u njega oko. Manje bi medju djecom bilo kavge, da se u njihove posle ne miješaju odrasli. Djeca se drže one stare: danas meni, sutra tebi.

— Tako je to, — otresito će kum Duje, — ali gdje se vidjelo, da se djeca nožem badaju.

— Kakvim nožem? Svrdlom ga je ubo!

— A... a... to su drugi posli! Je li tako, Martine?

— Jest, ćaća!

— Tko se u koga pačao?

— Tko bi bogme, nego crni u pitomoga, — završi Martinova majka.

— Ne ćemo tako doći na kraj, kumo Mare.

— A da mu je oko iskopao?

— Jezik za zube!

— Nije me volja!

— Hoćeš li ulja od česmine, davno ga nisi okusila?

— Žene moje, ubit će me! — zavapi Mare čupajući kose i derući se, da ju čitav komšiluk čuje.

Kum Duje zaklima glavom i protare ruke kao da ga dlanovi svrbe. Ostale se babe i žene oko njega sjatile, zaklinjući ga, da im poštedi drugaricu.

Kuma Mare nešto od straha, a nešto od jada viče, što ju je grlo nosilo:

— Bolje je bilo, da sam se utopila, nego što sam za njega pošla!

— Drž'te me, ljudi, da se ne dogodi nesreća, — razgoropadi se kum Duje i sve stišče i prijeti šakama.

Uprepaštene ga žene sklopljenim rukama zaklinju Bogom i ugodnicima božjim, da se okani napasti, a stric Frano obujmi mu ramena i ne da mu ni za korak dalje...

— Da mi je nije žao — škrinu Duje zubima i zavrti desnicom, kao da bi Mari najradije nožem crijeva prosuo.

— Umirite se, ljudi božji! — prihvati majstor Frano mirnim i dubokim glasom, — nismo došli, da se svadjamo, već da se kao pravi kršćani pomirimo. Još se na djecu tužite! Hajde, sinko, — i pri tome se obrati na sinovca, — pruži ruku Martinu! Hajde, kad ti velim! Nitko ti ne će ništa.

Nikola pogleda na ljudeskaru strica i neobično uhvanje i snaga zastruji njegovim žilama. Osjeća se većim i jačim, pa da se pred njim našao vuk, i na njega bi goloruk navalio. Jer tko mu što može, kad je pokraj njega stric? I ukućani i kum Duje i srdita mu žena uzmiču pred tom silom. Svi su zadovoljni i sporazumni i nitko, pa ni mršava usidjelica Tere, nije izrazila svoje negodovanje. Nikola odlučno stupi pred krevet, na komu, zavijen u platnene krpe, leži ranjeni Martin. Drugovi se pogledaše i kad se iza kratkog nećkanja zagriše, žene od ganuća proplakaše. A trbušasta Kate, približivši se Nikoli, reče:

— Prava slika i prilika pokojne majke. Nagledala se raja!

— Dobra i sveta žena!

— Ni jedan prosjak s njezinih vrata nije otišao prazne torbe.

— A tko nije znao pokojnu Tonu? Ljepše djevojke nije bilo u čitavom Velom Varošu.

— Za njom su i gospoda ludovala. Ali ne će ona nikoga, već svog Pavu.

— Bogme i njemu nije bilo medju momcima para.

— A i djed im bio ovaki! Još za dlan veći od šjor Frane.

— Ni sotone se nije bojao. Jednom je na konju, kad su još bili hajduci, po bijelom danu prošao kroz Mojanku. Ni harambaša Šimić nije mu se uhvao blizu. Pucaju za njim iz busije hajduci. Znaju oni, da se junak Pavle pripasao kesama cekina. Ali ni da ga vile gone, ne bi ga dostigle. Kažu, da je imao konja vilenjaka!

— Da se pobratimio s Ravijojlom.

— I da mu je darovala krila, da bi mogao hajducima utećí.

— Pamte stari ljudi, kako ga je vila s Mrljana dozivala: »Ej, Pavle, Pavle, brodaru... hu... hu... hu!«...

— Ovaki mu je handžar režio za pojasom, a malim se puškama ni broja nije znalo.

— Nitko mu nije smio pred oči, kad je bio ljut.

— Tri je žene pokopao, a i četvrtu bi, da ga kap nije udarila.

— I Nikola se uvrgao u djeda.

— Kume moje, bili su to drugi zemani.

— Brat bi za brata u vatru skočio, a sada?

— Sin se na oca diže, a jaje na kokoš.

Nikola je još uvijek stajao do Martinove postelje. Šta ga muče? Od srama ne zna, kuda bi očima. Ni onog puta, kad je s redarom gol usred ceste išao, nije se ovako stidio. On nije volio ni ove ukućane, ni ranjenoga druga. Što bi ga žalio! Svi su mu bili mrski, odvratni. Grusti mu se nesnosno čavrljanje baba. Ne mogu da mu se dosta načude, kao da je šaren po nosu.

Oh, kako je bio zahvalan stricu, kad ga je pogledom opomenuo, da je vrijeme, da odu. Neka još jedanput zagrli Martina, a onda će, s božjom pomoći, da se upute.

Drugovi se nepovjerljivo pogledaše. Nikola bi najradije pobjegao, a Martin kao da mu je do spavanja, sklopi oči.

Stric pozdravi kuma Duju i ne osvrnuvši se na babe i na njihove razgovore, izvede sinovca iz zadušne sobe, a kad su stupili na ulicu, milo ga potapša po ramenu. Na sami je dodir Nikoli od radosti zasjalo lice i ponosan, što pored strica koraca, isprsi se, što je više mogao. I da mu je stric u taj tren rekao, da skoči u vatru, bio bi ga poslušao.

— Striče!

— Što je, sinko.

Nikola je bio u nedoumici, bi li stricu povjerio tajnu o oborenom boru. Stric ga osokoli pogledom.

Nikola prstom pokaza prema brijegu, na kojemu se još jutros dizao granati bor.

— Grom je u bor udario! — reče i sam ne znajući zašto, ne spomenu ni pastira, ni koze, što se pod stablo skloniše. A u sebi pomisli:

— Bit će, da su i oni mrtvi.

Majstor Frano kao da je pročitao sinovčeve misli, nastavi:

— Tako je i mene jednom, dok je još tvoj djed živio, u polju stigla oluja, a ja ti, da ne okisnem, brže-bolje pod jablan. Usred najžešćeg pljuska strahovito zagrmi nebo, kiša stane, a ja od straha bjež u bližnju pojatu. Nisam pravo još ni stigao pod krov, kad trijes posred srijede raskoli stablo! Prelomljeno deblo uz silni prasak pokloni i smrvi jadnoga seljaka, koji je u grad vozio puna kola drvlja.

Nikolu poli mrtvački znoj. Ruke su mu bile ledenije od mraza. Pomisao, da je i on pukim slučajem utekao smrti, bila je za njega porazna. Stric je naslutio njegove muke, pa je mirno dovršio:

— Sutra ćemo, iza mise, kad se dobro pomolimo, u pohode oborenom boru. Ako deblo nije prsnulo, kupit ćemo ga od općine, da istešemo od njega jarbol. Dade li Bog — za tvoj brod.

Upravo su prolazili mimo crkvu Sv. Petra. Majstor pobožno skinu kapu, a sinovac se još pobožnije prekrsti. Sa tornja zacilinka maleno zvono, a u daljini javi se drugo još bistrijim i sitnijim glasom. Još tren i sunce će se smiriti, a u čistoći uzduha i dalje će da tuguju na dalekom groblju, visoki, mrki čempresi, nad čijim će crnim i tankim vrhovima domala zasinuti večernica, zvijezda ljubavi.

V

One noći Nikola nikako da usne. Oko njega zuje komarci. Bit će da ih je dovabio onaj pojas svijetla na svodu sobe. To s obale dopire svijetlo i kako koji prolaznik ispod plinskog fenjera prodje, tako po ivici svoda plaze izvrnute sjene zakašnjelih susjeda. On ih po sjeni prepoznaje, i kuma Matu i kuma Duju i sve ostale, koje je blaga i prekrasna ljetna noć izvabila na kasne šetnje.

S vrata, što su napola pritvorena, pada mu koso do kreveta drugi pojas svijetla. To u bližnjoj sobi, pri svijetlu granate uljenice, razgovaraju braća majstori i svoje riječi zalijevaju vinom. Pred njima se prelijevaju napola ispite čaše, a u sredini stola ispupčila se trbušasta boca, do grla puna domaćom rumenikom.

— Ne bih rad, da nas mali čuje, — reče stric oziruć se na pritvorena vrata.

— Ne bi ga ni puška probudila.

— Htio sam ti reći, da s njim valja na lijepe.

— Šta na lijepe? Za djecu je šiba najbolji lijek.

— Za magarce, a ne za djecu. Nikola je slika i prilika pokojne Tone, a mali, kao i mati mu, ne da na sebe udarati.

— Šta ga tu ulazi pokojna? — srdio se udovac, stideći se, što je onako surov bio s pokojnom ženom.

— Bijaše štediti šakama! Da nije bilo mene, bila bi stoput pobjegla iz kuće.

— Kao lûda, ženska glava!

— Bilo bi manje nesreće na svijetu, da su se sve žene uvrgle u nju. Ni blažena Djevica nije bila čišća i ljepša od nje.

— Pa zašto je ti nisi uzeo?

— Kad me nije htjela... Bilo bi za sve nas bolje, da je mene poslušala.

A iza tajca nadoda:

— Sudjeno, kao sudjeno.

Udovac mjesto da odgovori, ubilački pogleda na brata. Još riječ i planula bi kavga.

Kroz otvorene prozore dopire momačka pjesma. Braća šute kao da prisluškuju. To je neki ženik skupio družinu, pa pod balaturom kćeri jedinice pjeva uz pratnju grlatoga zbora:

»Oj, slavuju, kî prepivaš
u rosnome premaliću!«

Udovac, onako srdit, ispi na dušak punu čašu vina i njom tresnu o stol, da su na bližnjemu ormaru sve boce i kupe zazvonile. Frano ga ispod oka pogleda i kloneći se napasti, podje do prozora i zagleda se u krasnu, ljetnu noć. Na nebu nema mjeseca, tek zvijezde, nebrojene zvijezde, trepte i drhću i u onom drhtaju kao da nova zviježdja niču. Čak i mrak svjetluca i u njemu se neprestano gase i bûde odsjevi tajnovitih luči. Rojevi sitnih varnica vrcaju i lete po zraku i jedva zamjetljivim blijeskom proniču najdublju tamu. Uto se neka zvijezda otkinu i pade niz nebesku pučinu, ostavljajući za sobom svijetli trag. Za njom se prosu druga, treća i cijelo nebo oživi od čarobnih krijesnica. Što god tko poželi, dok ih gleda, ono će mu od sudbine biti dano. Ali one prije gasnu, no što je izrečena želja. Tren i nema ih više...

Majstor se Frano zagleda put zapada, gdje se u odsjevu zalazećega zviježdja jasno razabiru orisi groblja. Poput crnog zida oštro streme zupčasti vrhovi visokih čempresa. Visoko nad njima sjaje jedna krupna osamljena zvijezda i njezin ljubičasti tračak ravno pada na udubenu uvalu ispod groblja. Ostala je morska površina u pomrčini, ni žižak ladje, da sine u daljini, samo je ona uvala osvijetljena od tajanstvene svjetlosti daleke zvijezde. Vidi se i obasjani okrajak mora pred njom i u toj svjetlosti kao da duša bdije nad čitavim krajem.

— Tamo pod čempresima počiva Tone, a u bližnjoj sobi spava njezin sin, živ i zdrav i skoro zreo za ženidbu. A njezin muž, kao da nje nikada nije ni bilo, odbija dim za dimom i zalijeva se vinom. Kako je to čudno! — zamisli se neženja majstor, — kako tužno i lijepo!

S neba kliznu nova zvijezda i rastvarajući tamu svjetlucavim tragom, ugasnu se na ivici obzorja.

— A Tone je pod teškom pločom sama i u ledenoj grobnici ne sluti, da je i njezin sin zaboravio na nju! Oh, da može, kako bi ga ona privinula na svoja prsa! Šta bi dala za jedan sat života?

Da Frano sto godina živi, ne će zaboraviti, kad se poslije poroda prvi put uspela na njihov brod. Bila je blijeda, sustala, ali je blaženi smiješak krotkih, modrih očiju obasjao njezino beskrvno obličje. U naručju je nosila novorodjenče i kad je ono zaplakalo, Tone je raskopčala haljinu i košulju, da skrušenim i pobožnim licem pruži bijelu, nabreklu dojku nejakome Nikoli...

Majstor Frano sklopi oči i sluša, kako mu srce sve jače i nemirnije kuca. Osvaja ga nemir i u toj sili različitih osjećaja kao da se u njemu budio novi, još nepoznati život. Žrtvovati se za tudju sreću, ali za koga?

S obale dopire jedva zamjetljivi disaj mora i u jednoličnom i mirnom disaju, rekao bi čovjek, kao

da sebe i sve ostale stvorove uspavljuje. More je nekud dublje poleglo i skrilo se, da otpočine ispod pećinâ, bregova, gatovâ i granicâ, što ih je ljudska ruka udarila. Tek kad se koja zvijezda s nebesa prospe i ono začarano zatomi dah i u tišini čovjek čuje samo uzbudjeni kucaj vlastitoga srca. Samo ono ne će da se umiri, nego svojim odiskonskim nemirom ruši sklad neba i zemlje.

Najradije bi, da se nije stidio brata, ušao u pobočnu sobu, u kojoj počiva njegov sinovac Nikola. Tko zna, da li dijete spava ili i ono bdije, te u osamljenosti i samoći uzalud traži ljubljenu ruku, koja bi mu milovanjem ublažila bol. Siroče jedno, ono je prepušteno sebi. Bez obrane i goloruk srće u napast. Eto i danas, da njega nije bilo, tko zna, kako bi se bila svršila ona glupa kavga s malim Martinom. A i brat mu — ne da ne bi mario za sina, ali čega se god lati, sve mu pokvari luda i pogana ćud. Iz inata bi i samog sebe upropastio. Njegovi su razlozi kletve, šale i batina, a ipak nije zao čovjek. Plane, udari i kad zlu više nije lijeka, grize se i trapi zbog počinjene ludosti! Tako i s pokojnom Tonom! Od straha je prije reda osijedila, oslabila, a možda i umrla! Tako će biti i s Nikolom, dok jednog dana malome ne dozlogrdi sve i ne pobjegne iz kuće. Nikola je i sâm nagle ćudi i ne da se!

— Hoćeš li, da ti nalijem još jednu čašu? — oglasi se udovac, otirući rukom nakvašeni brk.

Brat mu ne odgovori.

— Ma zar ne čuješ?

Frano je dalje šutio i odmahnuvši mu rukom, da ga ostavi na miru, opet se zagleda u čarobnu noć. Upravo je zapadalo jedno veliko zviježdje u more.

— Kako je sve to daleko i nedostizivo!

Ogorčenost i jed budili se u njemu.

Zašto je njegov rodjeni brat miran i sretan i eto, dok njega osamljenog misli muče, brat mu spokojno trusi čašu za čašom. Sve mu je u životu

polazilo za rukom; obogatio se, da ni sâm ne zna kako, oženio se s najljepšom djevojkom u Velom Varošu, i sad ima sina, zdrava i jaka, da bi njime mogao zidove probijati...

Od onog velikog zviježdja još je podrhtavala jedna osamljena zvijezda na ivici obzorja...

Njemu je bilo nesnosno u onoj tijesnoj sobi s niskim svodom. Kad se uspravi, može da rukom dohvati čadjave grede. Prostora mu se hoće, slobode i čistoga zraka, da ga svega pronikne kao plivača voda. Osjeća neotklonivu potrebu, da nekud podje, da hoda, da djeluje, da se bori i kad od umora ne bude mogao dalje, da legne na bližnju liticu i kao nekoć na palubi broda, da zaspi, gledajući nebo. On i sada vidi one nebrojene zvijezde, svoje jedine pratilice! A pod njim kormilo škripi, odmiče brod i nosi ga put rodnoga kraja... Njega tamo čeka radost, kakvu još nitko nije doživio.

— Frane! — ponovo se javi udovac.

— E!

— Kasno je.

Ali Frano mjesto da rasprede razgovor, uze kapu i podje prama izlazu.

— Kuda ćeš?

— Na šetnju, bogme.

Pod teškim koracima zacviliše drvene stube. Škrinuše i dolnja vrata i za čas pod majstorovim čizmama odjeknu opustjeli pločnik.

— Ludoga li čovjeka! — pomisli udovac i iskapivši posljednju čašu, onako obučen, leže na postelju.

A brat mu se upūti razom obale. Išao je pognute glave. Zaokupile ga teške i nesnosne misli. Nikako da ih se riješi. Uduben u razgovor, što ga je vodio sâm sa sobom, nenadano stane i odlučnim kretom pleća sav se uspravi, da zbaci sa sebe nevidljivi teret. Ni da je po prvi put progledao, ne bi onako začudjenim izražajem lica promatrao, što se oko njega zbiva. Ova java bijaše ljepša nego san.

Čemu zavidjati, kad je srce puno ljubavi... Na njega je sašla nevidljiva milost. Oprostio je svima i bio spreman, da se i dalje žrtvuje. Pod ganutim mu pogledom sve se stvari preobrazile. Ni na bratovu sreću nije više gledao zavidnim očima. Zar mu je brat kriv, što ga je pokojna Tone odbila? Ludosti! Tko se rodi pod nesretnom zvijezdom, tomu nema spasa. Neke ljude Bog stvara za odricanje, a neke — već u kolijevci — obasiplje bogatstvom. Kako je kome sudjeno! A, eto, i roditelji njegovi više su voljeli Pavla, negoli njega. Čak i djevojke, iako je slovio kao najljepši i najjači momak u Velom Varošu, nisu ga onako milo gledale kao njegovog brata. Ludovale su za onom bekrijom i vjetrogonjom, a od njega se klonile i nepovjerljivo ga susretale. A što bi od njega bilo, da se ona jedina u njega zagledala.

U mislima — ni sâm ne znajući kako — stigne do vrha rta, što se zario u otvorenu pučinu. Tu se čuje i kad je najtiše more, jeka postojanih valova. Na ovom râtu su izdubene pećine, skrovišta galebova i ribara, zvučnije od praznih školjaka. Od pustih šupljina i udubina grgolji, glogoće, buca i huči more, da najdubljim i najtanjim glasovima očara mornare, da stanu i da prisluškuju onom neprekidnom i tajanstvenom razgovoru, što ga nemirna i tajanstvena pučina vodi s nepomičnim kopnom. Tome glasu, što vabi i zavodi, nikako ne može da odoli kopno, pa neprestano šalje brodove, da otkriju i prodju sve vodene staze. Ali na pučini i iza najveće ladje i najoštrijeg kljuna ne ostaju tragovi. Nestaju brazde još prije, nego što stigne novi brod. I pučina je netaknuta kao i prije. Baš kao krasna i nevjerna žena.

— Kako je lijepa ta želja za daljinom, ta neodoljiva napast za nevjernom pučinom. U svakom je njezinom disaju ili smrt ili život. A tko bi je volio, da nije opasna? Tko bi za njom čeznuo, da nije okrutna? Žena ili more? — ni sâm nije bio svijestan, na koga je mislio.

Nedaleko od râta čuo se pljusak vesala. Na svijetlom se odrazu mora orisalo šest spodoba, koje su, pognute i u jednakim razmacima, upirale u vesla. Padao je pljusak za pljuskom. Kormilar je pripovijedao nešto drugovima i kad je zamr'o njegov duboki, ali jasni glas, veslači se grohotom nasmijaše.

Majstor je uživao, što on njih vidi i čuje i u bojazni, da ga ne opaze, još prije nego što se približiše ratu, skloni se u bližnju špilju. I ležeći na golom kamenu iz izdubine prati svaki kret i svaku riječ, koju mu donosi skoro nezamjetljivi povjetarac.

— Gad jedan!

— Ne biše mu se pačati u bratovu ženu.

— Sjekirom bih ja njega po glavi! — doda nečiji hrapavi glas.

Ni da je Frano bio krivac, ne bi onako pritajio dah. Pûste li sramote, da mu veslači otkriju zaklonište! Za ludjaka bi ga proglasili. A ipak, lijepo je i čudno pod svodom, što ga je izdublo more, slušati, kako se drugi ljudi razgovaraju, i gledati, kako brod odmiče pod njihovim veslima. Kud to oni plove? A zašto baš po noći i bez svjetiljke na jarbolu? Od broda i veslanja ustalasalo se more i nagli se valovi gone prama kraju i lomeći se o litice i grebenje, umiru pod njegovim nogama. Da malko bolje ispruži ruku, val bi mu pokvasio prste. Njega bi dodirnula ta ista voda, što se rastvorila pod kljunom onoga broda. Ali on ne će, njemu je najljepše ovako ležati i gledati u neizmjernost vode i neba. Kako je sve to čudno i značajno!

Do njega više ne dopire razgovor ribarâ, a i ladja je daleko. Pomalo se gubi i pljusak vesala. Tek je kormilar — ili zbog toga, što ga je noć zanijela ili što ga je pričanje razdragalo — iz puna grla zapjevao, da je jeka svih okolišnih uvala i zatona ponavljala njegovu pjesmu:

Da nije ljubavi,
ne bi svijeta bilo,
ni mene, ni tebe,
moja lijepa vilo!

Iza te pjesme, koja se gubila u daljini, slegnu se gluhi mir. Od duboke tišine i more zatomi disaj. Ni u škrapama se ne javi grgolj. Sve je stalo, kao da čeka na neko božansko objavljenje. Tajna, što ju od iskona ljudi slute, bit će naviještena na čudotvorna usta.

Majstoru se pričini, da je pred otvorom špilje pukao vidik u vječnost i da on prvi, na pragu toga prozora, što ga je izdubao postojani val, gleda u razgaljenu tajnu. Okružuju ga zvijezde, vječne zvijezde, što u tišini i oluji jednako sjaju. Nepromjenljive su! Od njihova sjaja bljeska se more, pa i sada odrazuje treptaj i najsitnije zvijezde, a njemu je kao da na pragu špilje lebdi izmedju dvostrukih nebesa.

On je otkrio veliku tajnu.

S najtamnijeg kuta neba kliznu zvijezda i prije nego što ugasnu njezin svijetli trak, majstor poželi, da mu rodjeni brat još prije smrti nadje drugu djevojku, makar ljepšu i bolju od pokojne Tone. A sve uvrede, što mu ih je nanio, od srca mu oprašta.

Bratu je sudjeno, da druge usrećava. A on sâm živjet će za svoga sinovca! Za njezinog sina, koji sada spokojno spava u onoj istoj sobi, u kojoj je ona umrla...

Ta ga je misao ganula i u njegovim ovlaženim očima nekud jače i čišće zatreptaše zvijezde.

— Kad njemu nije bilo sudjeno, neka barem Nikola bude sretan!

Oko Frana i po njemu razli se beskrajni pokoj i on, licem okrenut prema nebu, sklopi teške i umorne vjedje. Još jednom pogleda na zvijezde i osmjehnuvši blaženim osmijehom, usnu dubokim i slatkim snom...

VI

Onoga se jutra — kao po dogovoru — majstori i Nikola sastadoše na vrhuncu brijega. Pred njima je ležao oboreni bor. Čitavo deblo, osim jednog reda grana, bijaše netaknuto. Grom je udario u samo podnožje stabla i prelomio ga. Medju granama i strukovima zelenih igala visjela su opustjela gnijezda, a i paučina je ovila mnoge manje ogranke, po kojima su se na tankoj niti spuštali veliki, crni pauci.

Nikola je bio uzrujan, nemiran i neka se tužna zamišljenost zrcalila u njegovim očima.

— Da li se pastir spasio? Zameo se njemu i kozama svaki trag! Baš se na onom garištu ispod svaljena bora bijaše sklonio pred olujom. Na ivici garišta ležao je spaljeni pastirski štap i napola izgorjeli komad krpe. I nečiji su dronjci bili rastureni po začadjenom kršu.

— I tvoj se djed ovuda rado šetao, — reče otac Nikoli i prekinu muk. — Ljudi kažu, da je naš šukundjed usadio ovaj bor, kad se po četvrti put oženio. Sedamdeset mu je godina bilo, kad mu se rodio posljednji sin. A kad je umro »stari Nikola« (tako ga je zvala čitava okolica), bio je bor i jedar i visok, da mu je od njegova debla bratovština htjela, u znak počasti, da izdjela mrtvačku škrinju. Ali to nije dopustila neprijateljska bratovština, braneći se, da je bor usadjen na njihovom zemljištu. Da nije bilo Kuzmanića, bila bi usred sprovoda potekla krv. Zemljište zapravo nije pripadalo ni jednoj ni drugoj bratovštini, već općini i puku.

— Stablo je naše i ako mi ga načelnik jeftino ne proda, ne zvao se ja Pave, ako mu ne izbijem rogove s one ćelave glave!

— Šta će ti bor?

— Jeste li ga čuli? — i kao da se obraća na nevidljive slušaoce, srdito nadoda: — ne ću ga izjest.

— Ne srdi se, čovječe božji!

— Kako da se ne srdim? — i rukom se, što je u njega bilo snage, udari po bedru.

— Radnike ću odmah poslati, da mu sasijeku grane. Jesi li razumio? Da si mi dobro na njih pripazio! — zapovjedi sinu.

— Ne boj se, ćaća!

— A šta će reći općina? — mirno primijeti majstor Frano.

— Ako me bude volja, platit ću joj, ako ne, neka se tuži Bogu.

— A policija, a načelnik?

— Post mu ćaćin, a zašto sam mu gladnušu mater hranio? Da mene nije bilo, ne bi sada bio prvi čovjek u gradu. Zakon, veliš, zakon! Koga da se ja bojim? Kuzmanići se nisu ni pred carem stidili! Kuzmanići i Bog! — i raskolačivši oči šakom lupnu u prsa, da je sve u njemu zazvonilo.

— Čuješ, mali, dok radnici ne budu gotovi, da mi se odavle nisi makao! — i od glave do pete omjeri Nikolu i pozdravivši brata, uputi se niz strminu. Kad je bio na pô puta, doviknu bratu i sinu:

— Nek i deblo odmah rascijepaju! Bit će ga puna konoba!

— Šteta je!

— Bio bi krasan jarbol! — Nikola se plaho ozva i obrati se na strica, kao da ga zove u pomoć.

— Što si lud, mali?

— Nije Nikola lud! Ja sam mu obećao, da ćemo bor usadit na njegov brod.

— Bi ti, da mene nema, — otresito će Pavle i onda iza kratke šutnje zamišljeno reče:

— Nesretno je to stablo. Nije ovo prvi put, što je u njega udario grom. Mašio se i mašio, dok ga nije junački smirio, — i pokazavši rukom udarac, grohotom se nasmija.

Stric i Nikola su šutke gledali za ocem i tek, kad ga je nestalo iza plota, što je dijelio dva pro-

strana vinograda, obojica se nekud dobrostivo osmjehnuše. I majstor reče sinovcu:

— Ne boj se, Niko. Bit će, što ja budem htio! Ćaća ti ne zna, šta govori. Znaš ga!

— Je li istina, striče, da je ćaća tukao pokojnu mater? — nenadano upita Nikola i zacrveni se dovrh ušiju.

— Šuti, budalo!

Zatim zamišljeno doda:

— Tko ti je to rekao?

— Čuo sam.

— Ništa nisi čuo.

Nikola ni za žive oči ne bi priznao, da je juče, kad je ležao u postelji, prisluškivao onome razgovoru izmedju oca i strica. Upamtio je svaku riječ, što su braća razgovarala:

— Je li mati bila dobra?

— Dobra i lijepa!

— Zašto ju je onda tukao?

Stric mjesto da mu odgovori, milo ga pogladi po rudastoj kosi i držeći mu ruku na glavi, prekori ga:

— Ne valja da se djeca pačaju u posle starijih.

— Zašto? — skrušeno upita Nikola i prema stricu plaho uzdignu oči.

— Da nisi to pred ocem rekao!

To je bila prva tajna izmedju strica i sinovca. Tajna ih je zbližila, sprijateljila i na život i na smrt pobratimila.

Nato stric pomno razgledavši bor, reče:

— Dodju li odmah, do noći bit će gotovi!

— Tko to? — začudjeno upita Nikola.

— Radnici!

— Ali ga ne će sasjeći.

— Samo grane, a deblo ćemo svezati konopima, pa s njim u škver.

U taj čas velika jata vrabaca i drugih ptica pjevica sletiše na oboreni bor. Dozivljući se i žagoreći spustiše se na slomljene grane. Češljugarka

tjeskobno zacvrkuta i prestrašeno odleti, a za njom prhnu ostalo pomiješano jato, i uz nekoliko bojažljivih cijuka raspršе se na sve strane. Jedan se dio okomito obori na vinograde, a drugi, dižući se i spuštajući se, strelimice se zaleti put mora i postepeno se izgubi u modrini neba i pučine.

— Traže novi ležaj! — Objasni stric i prstom pokaza na prestrašene ptice. — Sad se po polju cijucima dozivlju i kad sve budu na okupu, opet će sletjeti amo.

— A što će, ako ne nadju novi ležaj? — i zamišljenog Nikolu proniknu neiskazana tuga i sažaljenje i prema sebi i prema drugima.

— Zašto su ljudi zli? Ni prema pticama nemaju smilovanja. Što su im one skrivile? — prikorno mladić pogleda na strica, na okolicu i čak i na sunce, što je s takvom žestinom grijalo, da je oko kamenja titrao zrak.

Nad borom uz očajni cijuk sunuše dvije-tri ptice kao da ih je tetiva odapela.

Stric se okrenu i nadvitim rukama braneći se od sunca, zagleda se u daljinu:

— Bit će da ih tjera kobac!

— A ako ih stigne?

— Teško njima! — našali se majstor. Ali porugljivi mu osmijeh iščeznu s lica, čim pogleda na smrknutog i uozbiljenog Nikolu.

— Ne boj se, brže su one od njega!

— Kako su lude te male ptice! Da složno navale na kopca, ne bi mu ni jedno pero ostalo čitavo. Zašto ga se straše? Upamtio bi kobac njega! — Nikola je već u misli letio po zraku i sokolio prestrašena jata.

Tek kad su stigli radnici i kad je na bor pala prva sjekira, zaboravi Nikola na kopca i ptice i veselo se lati posla.

Uživa, kako padaju udarci i kako pod svijetlim orudjem pucaju grane. Lome se, a raspuknuto drvo vabi ruke, da se dotaknu one bijele i gole rane.

Laki vjetrić s mora donosi miris smole i zadah oznojenih tjelesa, što su iznemogla pod sunčanom žegom. Na suncu bljesne oštri i teški alat. Oštrac sjekne, da prepolovi granu u dva jednaka dijela. Upriješe radnici, ne štedeći ni snage ni zamahaja, da ogole trupinu. Je li ogranak oporan i gibak, utaman je i oduprta noga i sjekira i težina tijela, pa ga treba načeti pilom, da se lakše prelomi. Ne pomogne li ni to, a onda udri željeznim mlatom po klinu, a kad dodija jednom radniku, prihvati drugi, treći, dok pod njihovim postojanim udarcima ne prasne drvo. Pod mlatima vrcaju iskre. A da su udarci teški i nesmiljeni, svjedoči ono bijelo iverje, pomiješano sa crnom i zelenom korom.

Davno su se po vinogradima i po golom kršu protegle duge sjene, kad su radnici čvrstim i debelim konopima privezali ogoljeno deblo. I zaularivši se oko vrata i desnog ramena, potegnuše trupinu niz obronak. Pod njihovim se nogama orilo kamenje, kotrljajući se sve do brijega, koji je zatvarao obalu. Tu bi jednim visokim skokom ili odletjelo u more ili bi se razmrskalo o gromadne klisure. Na jednoj strmini umalo da sila trupine nije odvukla radnike, pa da se ne namjeriše na visoki plot vinograda, teško da bi odoljeli silnome zamahu oborenog bora. Srećom podmetnuše ramena i koraknuvši, sa svom silom odupriješe se petama i nogama o lomni krš. Udarac jeknu o plot i bor snažno odbivši se, sobom potegnu upregnute i sustale radnike. Oni odahnuše; licem i razgaljenim prsima okrenuti prema plamenom zapadu, ne progovoriše ni riječi; tek se u njihovom zajedničkom osmijehu javio neizrečeni strah iza minule pogibelji.

— Ne žurite, božji ljudi! — prikornim će, ali blagim glasom zabrinuti majstor.

On se, iako je znao, da ne prijeti nikakva opasnost sinovcu, ipak obazreo na njega i u isti tren sjeti se prošle noći. Kao da i sada sjedi na pragu špilje i gleda treptave zvijezde. Na zapadu

je u tom času baš zadrhtala prva zvijezda i njezina još nestalna svjetlost sjeti ga svečane odluke.

— Svi su oni pozvani, da usrećavaju Nikolu!

On redom pogleda radnike i kad ih vidje, kako pognutih ledja i spuštenih ruku miruju, sjedeći na deblu, osjeti prema njima neizmjernu ljubav i smilovanje.

— Eto, svi oni žele, da mu sinovac bude sretan! — Ali neposredno s tom misli javi se i sumnja:

— Ne bude li mu sudjeno?

Kao odgovor, s nedaleke crkve zacilinka malo zvono, a na sitni mu glas, odazvaše se svi okolišni tornjevi i po čitavom kraju odjeknu brujanje uzavrelih zvonova. Jednolični su se i duboki zvuci razlijegali od župe do župe, od sela do sela i gubili se onamo preko mora i dalekih otoka. U njihovo muklo i turobno brecanje upadalo je veselo slavljenje nedalekog zvonika, što je navještao gradu i puku skoru slavu i god sveca pokrovitelja.

Ni jedan se radnik nije prekrstio, ali sa njihovih pognutih glava i iz uporne šutnje odražavala se njema pobožnost, koja se ne očituje ni u kretnjama, ni u klečanju, ni u molitvi.

Zvona su besprestano brujala i tek dugo iza zapada sunca odjeknuše zadnji, odmjereni udarci bata. S otegnutim se dozivom tad i radnici digoše i podmetnuvši ramena u ulare, ponovo potegoše teško deblo. Iza njega je pokraj sinovca stupao majstor Frano i njemu je bilo kao da to pred njim radnici nose i vuku mrtvo truplo kakvog milog pokojnika.

VII

Pred škverom se sjatilo silno mnoštvo ljudi i strpljivo je čekalo na iznemogle radnike, koji su pred gledaocima uprli i dušu i tijelo, da čim brže i spretnije dovuku okljaštrenu trupinu pod veliku i otvorenu daščaru. Pod napola otkritim krovom bijaše poredano drvlje, daske, kolci, panjevi, klade i po koje dugo i jedro deblo, što je čekalo na prvu prigodu, da bude istesano i izblanjano, pa da se kao usadjeni jarbol uzvine i zaškripi na kakvom novom brodu.

Od dječje buke i vike jedva se čulo, o čemu su se razgovarale razne skupine dokonih varošana. A ni oni nisu grlom škrtarili! U toj graji muških, ženskih i dječjih glasova šutke su i sablasno polijetali šišmiši, lovećí komarce i muhe, što su se u osvijetljenim pojasima prašine rojile oko tek užganih fenjera. Djeca, da ih dovabe, veselo su bacala u zrak kape i kamenčiće i kad bi se koji prevareni šišmiš zaletio na dohvat ruke (misleći, da to lete muhe) dječurlija bi ga dočekala šipragama.

— Udri ga, Dujko! — bodrio je ćaća svoga sina i gledajući ga onako junaka, u njemu je rastao roditeljski ponos.

— Kad sam bila ja divojka (a tome je davno), nije mi bilo para u svih sedam Kaštila. Momci su za mnom izgubili pamet. Vlâsima sam se, da prostite, kume moje, mogla cila da pokrijem. A kad sam se jedne godine, u žežin Velike Gospe vraćala iz Solina kući, išao je uza me i moj pokojni Marko i cilim me putem napastovao i ričima i dilom. Ja mu — kao poštena cura — ne dam blizu. Oteo mi je i rubac s glave, ali me nije poljubio. No bolje bi bilo, da sam ga poslušala, jer bi mi bio vratio rubac i ne bi se ona vražja ptica (i tu pokaza na šišmiše) zaplela u moje vlasi. Što sam, kume moje, straha i boli pretrpila, dok mi ga je izvadio, ne bi ni dušmaninu želila. I to bi prigorila, da mi Marko nije sa šišmišom izgulio pola kose. Od tog vrimena kao da me netko ukleo, pobilili mi i ispali vlasi! Od one puste lipote, evo, što mi je ostalo! — i na to tragičnom kretnjom otkri glavu i razveza mišju pletenicu, u čijim je viticama bilo spleteno mnogo više crnih vrpca nego pravih kosa.

— Evo na, gledajte, žene moje! — i držeći u ruci perčin, redom pogleda na svoje drugarice, da se uvjeri, kakav su utisak na njih učinile njezine riječi.

Djeca su još uvijek bacala kape u zrak. I Anica je bila medju njima i veselila se, mašući na šišmiše grančicom šiprage. Kako je oduševljeno mahala, suknje su joj za trnje zapele i ne bi se lake ruke oslobodila, da joj odbačenu šipragu nije Nikola nogom prikvačio. Anica sa svom silom potegnu i na oštrim žaokama ostadoše komadi njezina odijela. Nikola ju, onako pocijepanu i uplašenu, uze za ruku i odvede pod daščaru i dugo joj je popravljao razderane suknjice, iz kojih su virile uspravne i napola gole noge. Oko mu je naročito zapelo za onaj golicavi pojas puti, što se njegovom začudjenom i žarkom pogledu otkrio izmedju ruba priprostih čipaka i crne vunene čarape, koja je bila povezana crvenom vrpcom.

— Jeste li čule! — kriknu nedaleko od daščare kuma Mande, dižući put neba ruke.

Ni hitac topa ne bi onako pogodio i u dva jednaka krila razdijelio onu najveću i najgušću skupinu žena.

— Šta je? Šta je? — ozvaše se radoznali glasovi.

— Bolje je, da ne znate, kume moje!

— Uh, sramote!

— Kakva mati, takva kći.

— Pa da bi sa čovjekom, ma s financijerom!

— Kad smo mi bile djevojke, ne bi od stida momka u oči pogledale ni za sve blago ovog svijeta.

— Čim bi se ukazali Vlašići, bježi kući.

— Ali šta se dogodilo, za muku božju!

— Šta se dogodilo? — ponovi kuma Mande i objema se rukama odupre o široke bokove. Od grozote je pred osudnom riječi onijemila i stajala nepomičnija od kipa, čekajući na ovo pitanje. I da se kojim čudom ili nesrećom na nju nije nitko obratio

očekivanim pitanjem, od napetosti bi se razletjela kao bačva, puna baruta, kad u nju pane iskra. Ali srećom su padali upiti kao hitci iz puške.

— Koja to? Koja to? Koja to?

Kuma Mande dignu desnicu i u onoj grobnoj šutnji odgovori neprirodnim i vrištavim glasom:

— Bepina!

— Kći kuma Tome.

— E!

— A s kim?

— S onim ospičavim financijerom.

— Pobigli su u Trišt (Trst).

— Oteo ju kao u hajdučka vremena.

— Jo, pogrde!

— Kako se nije stidila?

Žene od puste vike zaboraviše i na borovo deblo i na šišmiše, te u uzbudjenosti i naglosti razgovora skinuše s glave rupce, ne mareći za opasnost. Dlanovi su im gorili, usta im se osušila i u nemoći izraza hvatale se za kose, tukle se po bedrima i debelome mesu i da je u taj tren medju njih banula Bepina, bile bi ju rukama raznijele.

Dotle su radnici dovukli deblo pred daščaru i odmotavši konope, podigli ga na ruke i s jednim otegnutim usklikom prebacili ga na drugu stranu daščare. Udarac se odbi o drvenu stijenu i uz silan odjek deblo skliznu niz daske i smiri se na golom tlu.

Jedan radnik zavrnutih rukava, polako otirući znoj sa čela, reče:

— Ni glavurda don Jakova ne bi mu odolila!

— Pukla bi kao tikva, puna vina.

Anici se i Nikoli ne htjelo iz njihova zakloništa. Sakrili se iza najviše naslage cjepanica. Ni kad je iznad njihovih glava preletjelo borovo deblo, ni kad se niz daske štropoštalo, nisu se ni za korak maknuli. Radije bi podnijeli, da ih panj prignječi, nego da otkriju svoje skrovište. Bijaše to i bojazan i stid, a i tajna, za koju nisu htjeli, da i drugi do-

znadu. Oboje su sjeli na jednu oblu i široku cjepanicu i držeći se za ruku, razgovarali se o igrama. On se zagledao u njene oči i sve ju rukama besvijesno gladio po kosama, a ona se prislonila na njega i sitnim mu, ali malo zadihanim glasom pričala o jednoj lutki, koju joj je darovao krsni kum. Njena je mati zatvorila lutku u veliki ormar i samo joj na Božić i Uskrs dopušta, da se s njome igra. Velika je i lijepa, a obučena u crvenu svilu. Klobuk ima na glavi kao prava gospodja, a kad joj stavi prst na prsa, onda plače. Ali Nikola joj ne vjeruje, da i lutke plaču. Okretati očima, to da! Takovu je lutku vidio u onom velikom dućanu, kad mu je stric za imendan kupio drvena konja i pravu pravcatu sablju.

Anica ga na sve načine uvjerava, ali Nikola je tvrdoglav, pa ne vjeruje. Ona se pomalo srdi na njega, ali on kao pravi momak okrenuo razgovor na drugu stranu. Hvali se, da umije i brodove graditi! Ne one od papira, već od pravoga drva. Čitav je škver njihov i ladje i sve, što je na njemu. A koliko ih je već u more porinuto, ni broja se ne zna. Više od stotine. I za njega će stric sagraditi veliki brod. Obećao mu je. Bit će veći od onoga, što su jutros istegli na škver. Imat će tri jarbola, a na svakom po jedno golemo jedro. I nju će na brod ukrcati, pa će skupa iza Sustjepana otploviti u široko more. Stric, bude li htio, može s njima.

Nastade dugi tajac i Nikola je u tišini brojao burne udarce svog usplahirenog srca... Prekinuo je šutnju, da joj priča, kako hvata ribe. Prošloga je ljeta rukom ulovio zlatnu bobicu. Sva je bila od zlata. On ima i povraz i udice i kad je osjeka, on kopa crviće na žalu. I jegulju je nekog dana upecao. Ovako dugu, a kad ju je skinuo s udice, sklizla mu je medju rukama. Ali se od ribara naučio, kako ju valja prikvačiti prstima. Anica je nato rekla, da se ona boji jegulje. Nikola se nasmija njenome strahu i nadoda, da je on i velikog raka rukama ulovio.

Glavno mu je otkinuti štipaljke, jer ostalim nogama nije kadar da siječe. Jegulje se bojati? On bi i zmiju, da nije otrovna. Anica ga je slušala otvorenim ustima.

Prekinu ih graja dječurlije, što su oko daščare rogoborila.

— Gori! Gori!

— Vražja su djeca užgala vatru!

— Kao da je Sveti Ivan svitnjak!

— Ajme ga se njima, ako ih uhvati šjor Pave!

— Ode mu bor.

— Izgorit će mu sve grane!

Nato se malo i veliko uputilo i zatrčalo prema brežuljku. Ostadoše tek matore babe i žene, kojima noge oteščaše ili od godina ili od nebrojenih poroda. Stala ih dreka za djecom:

— Ignacio mali.

— Hoš se vratiti, a?

— Dat će ti ga ćale, kad se vratiš kući.

Ignacio haje i ne haje, ne mareći mnogo, što mu iz otvorenih gaća viri komad skuta i što mu na večernjem vjetru lepršikao razbita i prljava zastava. Čudo, da nije još i prljaviji, u koliko je okršaja bio! Za batine je lako, skočit će u badanj, pa neka ga traže.

Za djecom se zatrčao i Nikola i za sobom povukao Anicu. I nju će karati majka i mjesto večerom, šibom će ju dočekati. Kasno je, ali kako da utekne Nikoli? Slaba je, a u njega su jake ruke. Možda bi se smilovao, kad bi zaplakala. Ali ona ne će. Stid ju je. Nikola se neprestano na nju osvrće. U brizi je, da mala ne posrne. Neka samo tko prstom u nju dirne! Kamenom bi ga u glavu!

U onoj je gužvi i trci mnogi momak uštinuo djevojke, a one — ili što se stidile, ili od dragosti ili što se to dogodilo u mraku — nisu im uzvratile nikakvom pogrdnom riječi. Uzvrpoljila se i razigrala omladina. Krv im nije dala mira, pa su se više skokom nego krokom penjali na brijeg. Kad se

popeše do čistine, na kojoj je još juče stremio granati bor, zaigraše kolo oko vatre i onda skači i preskači, uzduž i poprijeko, kako koji stigne i kako koga noge nose. Od plamena bijaše osvijetljena i čitava jedna strana brijega. Na osvijetljenoj su strmini plesale i skakale sjene svakojake veličine. Jedna je, kad se plamen visoko uzvinuo, jednom rukom dotakla glavicu gore, što se dizala nad brežuljkom. Čim bi momci na vatru bacili nove grane, podušio bi se plamen i u onom se zadušnom i mirisnom dimu uzvijali čadjavo-žuti kolutovi, na tren osvijetljeni od koje jasne iskre. Praskale su grane i suvarci, a podušeni plamen polako, ali postojano grizao je zelen. Naposljetku je podstaknut od večernjeg vjetra, pobjedonosno liznuo u vis na veliku radost razigranih momaka. Željni su, da se iskažu pred djevojkama i natječu se koji će bolje, da u visinu i širinu preskoči oganj.

— Evo ovako, ako si junak! — hvali se momak pred djevojkom.

Plamen se rasplamsao. Vrcaju varnice i onako žarke lete nad kršem prema uznemirenom moru...

VIII

Kraj mora, na dogled pučine, pere djevojka rublje i snažnim rukama izažimlje komad po komad platna, pa ga onako iscijedjena i zavita slaže do sebe. Klekla je na kamen i da joj bude lakše nabubrenom rubeninom udarati po kosoj ploči, oduprla se cijelim tijelom o nju. Čuje se pljusak nakvašenog platna i milina je gledati, kako iza svakog udarca prskaju kaplje. Na golim joj nogama jedva se drže drvene nanule. Suknje je ovila oko punih listova, da joj ne smetaju pri pranju platna. Rukave je podvrnula sve do lakata, a osim košulje, prsluka i suknje nije na njoj nikakva oprava. A i to je za nju teško; najradije bi se, da se ne stidi, do gola svukla

i onda neka se ljetno sunce svom silom upre o njezina pleća. I tako su garava i kao stvorena, da razgaljena domame poglede ljubljenoga momka. Ona znade, da ju iz prikrajka motri njezina dika, i vesela je i uzbudjena od naslućena pogleda. U njoj se maknu i zatitra i najmanja žila i da dade oduška osjećaju sreće i da odoli žaru netaknute mladosti, zapjeva tanko i glasovito, kao da izazivlje sve okolišne jeke. Pjesma se zaleti kroz otvorene prozore u mračne i niske potleušice. Na taj se doziv odazvaše glasovi mladih djevojaka i sretnih nevjesta i jeka je po čitavom kraju raznosila pjesmu zaljubljene pralje:

Marice, divojko
gospodskoga roda,
ti ne peri robu
pokraj moga broda!

A momak, kao da mu se ne će, polako se i oprezno približava pralji i sve nešto sakriva iza ledja. Tek kad je stigao na dohvat ruke, baci preko djevojčine glave teški kamen u pličinu. Kamen pljusnu i poškrapa djevojku. Ona kriknu i mokrim rukama sakri prsa. Skrivala je košulju, što se mokra priljubila uz dojke. Momku nije bilo do šale, ali da sakrije svoju zabunu, naruga se prestrašenoj djevojci. I kad se on zbunjeno osmjehnu, pod brcima mu se zasvijetliše jaki i bijeli zubi. Nju taj sjaj zabliješti i od dragosti mu doviknu:

— Kako si me prestrašio! Vrazi te izjeli!

Ali momak joj ne uzvraća odgovorom, već je naherio kapu kao mladoženja i kao da to nisu njegovi posli, uzmiče uza stranu, da se čim prije maši svog vinograda. Tek kad bude na svojoj medji, doviknut će joj, da ga čitava varoš čuje:

— Ej, djevojko, bi li pošla za me?

Ne obazre li se, momak će se hitnuti kamenom, a ona će se, ili od straha da ju ne pogodi, ili što joj je teško odoljeti srcu, obazrijeti i opet će ga pozdraviti kakvom pogrdnom ili dragom riječi.

Vjetar s kopna piri i nadimlje košulje, što ih je djevojka povješala na zategnuti konop, i prostrla po golom kamenju. Od svakog jačeg zamahaja zalepršе rukavi i nogavice rublja, koje će u svojoj snježnoj i mirisavoj čistoći zaodjenuti djevojku, kad rano u nedjelju krene na jutarnju misu. Na žestokom suncu ishlapljuje voda i od vonja opranog platna zamirisa čitava obala. Na vjetru, koji se igra rubljem, lepršе i raznobojna jedra i šarene zastave, vihore djevojačke vrpce i pridignute suknje i u onom sveopćem vihorenju sve se ganulo, razigralo i svojim nemirom čak je oživio i onaj sitni struk trave na tvrdome kršu.

Ni dječak Nikola, ni mala Anica ne odolješe napasti, da i njihovim kosama i haljinama ne zaigra veseli i nestašni povjetarac. Oboje, držeći se za ruku, skokom krenuše niz obalu i svaki put, kad bi jači zamah odnio Nikoli kapu s glave, oni bi se od srca nasmijali. Naročito Anica! A kad bi se od puste navale smijeha zaustavila, još se jače mrsile njezine kose i još se uže oko slabašnih bedara nabirale kratke suknje. Nikola ju je gledao i ni sâm nije znao, zašto je sretan i zašto bi ju najradije zagrlio.

Do nogu im je šumilo more i u odmjerenim razmacima ono bi se zaletjelo niz tanku i meku pržinu i onda se opet jednakim šumom povuklo, kotrljajući za sobom sitno kamenje. U to bi stigao novi val i nastavljala se igra talasa. A kad bi se val posve povukao, na pijesku su ostajali čudni znakovi. Valjda je more htjelo, da nešto priopći smrtnicima, ali još se nije našao ni jedan mudrac, da razljušti i odgonene njegovo pismo. Vali su postajali sve veći i veći, a Nikola i Anica najradije bi im se zatrčali u susret, da ih rukama uhvate . . .

S jedne strane more, a s druge kršna strmina, u čijim procijepima, tu i tamo, raste po koji grm ili struk mirisne trave. Na povjetarcu se trese i mesnato lišće pepeljaste kadulje i njezin se suhi miris stapa sa svježim dahom ružmarina. Medju tim rijetkim zelenilom može se naći i po koji cvijet, što nagiblje čašku, mameći prašnicima leptire, koji, kao žive pahuljice, čas se spuštaju, a čas lebde, i onda, siti peluda, složno se uzvinu nad cvijet i nošeni od krila i vjetra, žarko se poljube u modrom zraku.

Anica ih gleda i njemo za njima ispruža ruke i kako leptiri na više ili na niže polete, tako se na njenome vedrom licu mijenja svjetlost i sjena. Nikola se već zatrčao za njima i kapom ih lovi, goneći ih od grma na grm, dok i leptirima nije dodijala opasna igra. Još su se jednom uzvinuli visoko i nestali iza bližnjega plota.

Nedaleko od plota, pod usahlim grmom, ležao je tèžâk s varošankom. Htio ju je obgrliti. Ona ga nije pripuštala, nego se branila noktima i zubima, ali jogunastome momku udarila krv u glavu, pa ne mari, što mu djevojka čeprkanjem iznakazuje lice.

— Pusti me!

— A kad ne ću.

— Kazat ću bratu.

— Kaži Bogu!

Momak se na čas smiri, da iznebuha zaskoči djevojku. Ona mu se ruga i draži ga izazovnim pogledima. Rukom ona duboko seže u njedra, da izravna zgužvanu košulju. Momak pohlepno vreba na svaku njezinu kretnju. Njemu je mračno pred očima i sve se sprema, kako će se sa stisnutim šakama oboriti na nju, ali uto ona s jedva zamjetljivim posmijehom upre prstom u zaplašenog Nikolu i malu Anicu, koji su im se bili približili na dohvat ruke. Momak se zbunjeno digne i kao da se iz sna budi, pogleda oko sebe, dok je djevojka, kao da se to nje ništa i ne tiče, mirno udarila rukom po pregači i s nekoliko vještih udaraca izravnala zgužvane suknje.

— Zašto ju tuče? — upita Anica nesigurnim glasom.

— Bit će da mu je što skrivila.

— Ne će da ga sluša.

— I ja sam juče radi tebe ogrizla.
— Šibom?
— Šibom! — potvrdi djevojčica.
— Slomio bih je ja! — odgovori on srdito i kretnjom objasni svoju prijetnju. Njemu je bilo žao Anice, pa ponovo odluči, da će i sebe i nju prvom prigodom osvetiti. Da mu je samo doznati, da li je ona vještica njezina prava mati! On će Anicu osloboditi. Otmicom, ako drugačije ne bude moguće.

Ali njih dvoje, čim su na puteljku, koji je vodio pored vinograda, susreli nove leptire i razabrali cijuk prestrašenih ptica, zaboraviše na kuću i šibe i na osvetne misli i čistim očima se opet zagledaše u lijepi, božji svijet. Na mjestima, gdje je plot bio nizak, pukao je vidik na vinograde, što su se od stepena do stepena dizali sve do glavice brijega. Medju zaprašenim lišćem vinove loze razabirali se crni i bijeli grozdovi, zreli za trganje i za skoru berbu. Prava radost za ruke, koje će ih brati! Izmedju loze, u velikim se razmacima, razgranale i uvile smokve, a na glatkim granama i na izrezuckanom lišću visjeli su raspuknuti plodovi. Ružičasto im je meso zavodilo usta, da ih sišu, a zube, da ih grizu.

Uto visoka ograda zatvori vidik na bašćine, a njihove se oči obratiše na more, što se uznemirilo pod postojanim dahom vjetra. More je od sunčanih iskara i nebrojenih odraza planulo. A pod tim ognjenim brazdama plove ladje... Njihova su bijela, žuta i crvena jedra oživjela, zalepršala kao da će sada odletjeti s onim jatom prebijelih galebova. Srebrena im bljeskavost krila još se jače odrazuje na modrom nebu, što se u svojoj beskrajnosti nadvilo nad sve te odraze, šare i ljepote kasnoga ljeta.

Anica i Nikola sidjoše na žalo i, umorni od veranja i uzlaženja po onim uskim stazicama i kosinama, sjedoše jedno do drugoga na dogled pučine. U njihova je ledja uprlo sunce, a do nogu im se ljeskale na baršunastoj pržini rasute i već ispite školjke. Bilo ih je svakojake veličine, ali u dlanastim udubinama sve su bile ružičaste, a kad bi na njih pala svjetlost, prelijevale se dugine šare na glatkoj im površini. U njihovim je ružičastim zavojima zvrckalo po koje zrno pijeska. To je školjka zvonila i šumila kao da ponavlja jeku vala, što se nekoć nad njom prelijevao... Nikola ih je čistio rukama i u one, što su imale široke zavojite otvore, uvlačio je mali prst, valjda u želji, da im takne dno. Jednu je i kamenom razbio, da joj vidi unutrašnjost. Najsitnije je birao za Anicu, a ona ih je spremala u krilo, nižući ih po veličini. A kad i to dosadi Nikoli, prihvati se glatkog i tankog kamenja, pa prignuvši se do razine mora, hitao je okrugle pločice niz površinu i onako nagnut, u istom položaju, brojao je skokove kamena. Kad bi mu pošlo za rukom da napravi mnogo »skalina«, onda bi pobjedonosno pogledao na Anicu, kao da od nje traži nagradu i priznanje za uspjeli hitac. I Anica je pokušavala isto, ali kamen joj — mjesto da skokne po razini — pljusnu i utonu u more. Nikola se nasmija njezinoj nespretnosti, a da je utješi, milo je pogladi po licu. Njoj je to bilo milije, nego da je nabrojila stotinu skokova...

Kad je Nikoli od hitanja oteščala ruka, opet legnu na žalo i željan okrepe i hlada, skine koparan, pa hlače i košulju i onako se gol pruži na suncu.

— Svuci se i ti! — reče Anici.

Djevojčica ga posluša i razriješivši suknje i spustivši košulju, stupi pred njega naga i nasmijana, pružajući mu desnicu, kao da mu nudi dar. Nikola prihvati njenu ruku, skoči na noge i kad se uspravio, ona najprije pogleda na njega, pa na sebe i tada prvi put vidje razliku izmedju žene i muža! Ali se ne zacrveni, već bježeći od njega, bosim nogama zagazi u pličinu, dočekujući Nikolu punim dlanovima vode. Ona ga poškrapa, i kad se pobojala, da će on nju zgrabiti za raspletenu kosu, s krikom se baci u pjenušavi val.

Gonili se po pličini. Pod njihovim je udarcima kipjelo more. A kad bi im na kakvoj podvodnoj ploči, obrasloj mahovinom, kliznula noga, bacili bi se u susret valu, a preko njihovih ledja razlila bi se pjena. Pličina je bila bistrija od gorskog potoka, i na njenom se dnu jasno razabiralo i najsitnije zrno pržine. U tom postojanom talasanju i svilina se uznemirila i prepletala se tankim vlaknima morskoga vrijesa. Širilo se po površini dlanasto i sjajno lišće morske trave, a pod njezinim su tamnim zelenilom gmizali mali raci. Anica ih je gledala, ali rukom ne bi ni zašto na svijetu za njima posegla. Nikola se pred njom junačio i redom hvatao rake, ne mareći, ako ga je koji veći štipaljkama uštinuo. I na jastoga bi pošao, da je iz škrape izvirio, pa makar mu i prst odsjekao. A da njegova neustrašivost Anicu još više zadivi, onako se bosonog uspe na najviši greben i s najvišeg kuka skoči strmoglavce u dubine. Nad njim se rastvori more i zavre buk i u vodenom vijencu, koji se širio i prema pučini i prema kraju, izroni glava plivača. Kosa mu je, pokrila pola lica, a zadihana su usta pohlepno udisala mirisni zrak.

Dugo su se kupali, a kad su od pustog plivanja i skakanja oslabili i ogladnili, onda, držeći se za ruke, izadjoše na žalo. Nedaleko bijaše špilja, koja je gledala prema istoku i do polovice bila suncem obasjana. Iz te je iste udubine, pred nekoliko dana, majstor Frano, gledao u zvjezdanu noć. Sad je pred njezinim ulazom sjalo podnevno sunce.

Nikola je znao za to zaklonište i uzevši pod ruku svoje i djevojčine haljine, podje prema otvoru špilje. Anica ga je pokorno slijedila i koracajući pored Nikole, gledala ga onako gola i od sunca opaljena... I što ga je bolje promatrala, sve joj se više milio njegov uspravni i gipki stas. On ju uvede u dubinu špilje i onda ga nestade, a kad se povratio, u ruci je nosio punu kapu grozdja i smokava. Oboje se oboriše na voće i gutajući čitave čevuljke i

smokve, gledali se i smijali, ne znajući ni sami zašto. S jednog se grozda otkinu list i pade na krilo djevojčino. Nikola posegnu za njim i uhvati ga za peteljku, a otkrivši djevojčinu najskriveniju nagost, osjeti, kako mu se još neiskušana snaga preli po svim udovima... Bio je tako jak, da bi prstima gvoždje prelomio.

Iz onog otvora, odakle je pukao vidik na nepreglednu obalu, vidjelo se, kako se na jednu ogromnu pećinu penju gola djeca. S vrhunca su redom skakala u dubine, dok je njihovu graju raznosio vjetar po sunčanom žalu.

U podnevnoj vedrini, razgalila se daljina i planine se približile, a i more je u osjeci rastvorilo svoje dubine i do podnožja otkrilo crne grebene. Tamo dalje, izmedju grebena, kupali se i odrasli ljudi, a naga njihova tjelesa bijahu obasjana silnom svjetlosti. I zrak je titrao, a s njim i pećine i valovi i u tom sveopćem treptanju radjala se i razvijala nova snaga...

DRUGI DIO

I

Od onog sunčanog podneva već je prošlo nekoliko godina. U kući majstorâ i u susjedstvu skoro se ništa nije promijenilo. Osim nekoliko pogreba i parada, sve je ostalo teklo po starom ustaljenom običaju.

Jedne jeseni, kad je po varošu harala kunjavica, oboli i Aničina majka i baš uoči Svih Svetih, kad je poželjela, da je don Andrija posveti zadnjim pomazanjem, prekinu staricu bolest. Zlobniji rekoše, da ju je vlastita žuč otrovala i da ju najskuplji lijekovi i najmudriji vidari ne bi održali u životu. A i Nikola, iako se već opasao momačkom snagom, još je uvijek vjerovao, da je po staricu, jer je bila zla i grdna, došao sâm sotona. Pa kad je sprovod prolazio ispred njegove kuće, na vlastite je oči vidio, kako je ispod kapsila pokojnice protrčala crna mačka, neobične veličine i kusata repa. Provukla se izmed noga nosilaca i što bi okom trenuo, već se izgubila...

Ali i na staricu su, i Nikola i susjedstvo, brzo zaboravili. Brige i radosti brzo zaredaše i u onom vrzinom kolu, što se zove svagdašnji život, zaboravljaju ljudi i na gore jade, a kamo ne bi na smrt jedne ozloglašene starice. Godina prodje, da ni sam ne znaš kako. Iza Božića eto ti poklada, a vjenčani kumovi, jedva da odole pustim pirovima. Što je skrojene svile u škrinjama i skupih tkanina u sanducima, obukle žene i nevjeste, a da još ljepše

budu, zlatnim trepetljikama nakitiše pletenice, a kolajnama bijeli vrat. Na njedrima im bliješti okruglo ogledalce, uokvireno nizovima bisera. U rukama, iako žegi ni spomena nema, svaka drži po jednu lepezu od šarena perja.

Po konobama stariji ukućani pretaču vino, pa ili od radosti ili od mirisa rumenike ne će da ih noge onako slušaju, kao u rabotnim danima. Čak im se i kape nekako čudno nakrivile i više im pokrivaju zacrvenjeno uho, negoli ćelavu glavu. Ali tko će kome brojiti kaplje, kad se mlado ženi. Bude li sreće, ne će ni potpuna godina proći, a u novom će se domu slaviti još ljepši pir. Djed će na krštenju držati unuka.

A i Anica i Nikola se pomalo spremali na pir. Njih se dvoje razbujalo, ojačalo, i u čitavom varošu nije bilo kršnijeg momka, ni punije djevojke. Da, baš kao da je njemu na krštenju kumovalo zdravlje, a nju da je držala na rukama Ljepota. Nikola je plećima nadvisio ostale vršnjake, i onako krupan, kad bi se uspravio, prije bi čovjek rekao, da je sa zemljom srastao, nego da stoji na nogama. Uvrgao se, kako su dokoni varošani pričali, u svoga djeda. Od njega mu ponos i otresitost i kad se onako junački isprsi, i medvjed bi ga se bojao. Nekomu je zanatliji, onomadne, kad su se radi loptanja popravdali, šakom izvrnuo ruku. Njih šestorica, a on goloruk, a ni jedan da bi pisnuo ili nožem na njega navalio. Radi njega klonili se i Anice. Gledali ju momci, ali iz daleka. Modrim očima, kad bi se nasmijala, i vlastelina bi začarala, a kamo ne bi varoške mladoženje, koji su i grleći svoju nevjestu, mislili na lijepu Anicu... Bila je u nje i zidana kuća i rodna bàština, a i sanduci joj nisu bili prazni. Ali što je to prema njezinoj ljepoti? Ni u vile nisu bile sjajnije kose! Kad ih rasplete, do gležanja joj sežu, a kad ih u vitice savije, jedva ih opaše oko glave. I kako ih uzdignutim rukama u krunu slaže, tako se pod košuljom nadižu tvrde dojke. Blažen, tko ih ubere!

A nije bilo sajma ili blagdana, da se njih dvoje ili po slučaju ili po dogovoru ne bi našli. Za nju se pekao najsladji kolač, a za njega cvala najrumenija ružica. On cvijetom za kapu, a ona natakne kolač na ruku i kako ih tko susretne, pa bilo staro ili zlobno, nasmije se njihovoj sreći.

Ali zašto se one jeseni na škveru braće Kuzmanića opažala neobična žurba? Tajni je nemir zaokupio ne samo gospodare, već i radnike. Sve do kasne noći razlijegali se udarci alata. Progonjeni od zaglušnog lupanja, u čudu se zaustavljali komšije i nepovjerljivim pogledima pratili one puste redove radnika, što se pilama, svrdlima, mlatima i blanjama oboriše na još neizdjelano drvo. Ono je praskalo i nestajalo pod svijetlim zamasima orudja i onako oguljeno, izravnano, ispilano za čas bi pokrilo ili bok ili palubu kakve nove ladje. A bilo ih je na škveru, da im se ni broja nije znalo. Bilo ih je svakojakih: i malih i visokih, a u njihovoj se sredini, na najvišim skelama, dizao veliki, skoro dogradjeni brod. Na njemu osim jarbola i kormila, skoro ništa nije manjkalo. Bio je oličen bijelom bojom, a sprijeda na kljunu bijaše u crnim pismenima urezano krsno mu ime. Brod, onako nedovršen, bez jarbola, pričinjao se još većim.

Oko njega se u slikovitom neredu skupili kosturi malih ladja. Ti oglodani kosturi i njihove hrptenjače, kralježnjaci i kosti podsjećahu na bajoslovne okrilaćene nemani, što su još prije potopa harali zemljom. Valjda su pradavni brodari po njihovoj slici i prilici sagradili prve ladje, pa ih oživili jedrima.

Sad su bez jarbola i platna mrtvo ležale na škveru. Neke bijahu posve nove, a neke s probušenim dnom ili rasutim bokom čekahu, kad će im oštra sjekira odsjeći ranjavo i trulo udo. U rastvorenom im boku vire crne i izglodane grede, ali medju njima već se svija i napinje novo, bjelkasto

rebro kao da je preko noći naraslo. Tako redom pod rukama radnika niču nova, čvrsta rebra i kad je gradja učvršćena, na ognju brže-bolje ugriju i saviju daske, pa onda udri mlatima po čavlima, da ispod dasaka nestane kostura. A svi ti kosturi, i novi i stari, rekao bih, žele čim prije da se okrilate i novim razapetim jedrima da zaplove po nevjernom, ali živom valu.

Radnici nisu ni čas mirovali. Svijetli se alat jednako dizao i spuštao i pod oštricama vrcaše iverje. Još nikad nisu tako junački uprli. Ni da je drvo trstika, ne bi lakše pod njihovim rukama prsnulo. Lomilo se, cijepalo se, pililo, a ono što radnici ne mogu ni rukama, ni gvoždjem da svladaju, to dovrši i pomogne vatra, što se rasplamsala pod ogromnim kotlovima. Šušnja i cjepanica je u izobilju, a i vjetar ne miruje i pošteno duše u plamen. Ognjeni jezici liže čadjave bokove kotlova, katkada se uzvinu i preko njih i što god dohvate plamenom, grizu i ne miruju, dok i najzrelije drvo ne pretvore u žeravicu.

— Udri ga, Duje! — dovikuje radnik sustalome drugu.

— Obećao je majstor Frano dvostruku žurnatu (nadnicu), ako do utorka budemo gotovi.

— A zašto?

— Ma šta, gloga vam, ne znate?

— Svaki će dobit i kus slanoga mesa i vedro vina.

— Eh, da nisu poludili?

— Poludili? Bit će svatovi.

— Kakvi svatovi?

— Nikola se ženi, a stric hoće, da mu prije pira bude brod gotov.

— Ali mu ćaća ne da.

— Lako će Nikola za ćaću, kad je uz njega gospodar! — tako su radnici nazivali majstora Franu.

— A kojom će da se ženi?

— Onom mulicom Anicom, što joj se ne zna za oca.

— Ne će majstor Pave doživjeti te sramote!

— A kad momak hoće.

— Meni je baba rekla, da mu je Aničina mati učinila čare!

— Kakve čare? Za njezinom je ljepotom izgubio glavu.

— Pa i ja bih, da sam mladji i da sam bogat kao Nikola.

— Lako ti za njega, kad mu je djed u konobi iskopao blago.

— Puna tri vrča cekina.

— Ali što je vražje, nema blagoslova.

— Eto i braća se svadjaju.

— Malo je falilo, da se prošle nedjelje nisu potukli.

— Sve radi nevjeste.

— Doći će vrag po svoje.

— I na Kuzmaniće...

Jedan radnik omjeri laktom brbljava druga. Pred njima je stajao majstor Frano. On pozdravi radnika i kao da se obraća na pojedinca, upita:

— Jeste li ga?

— Jesmo, gospodaru! — odgovoriše svi u zboru.

— A jarbol?

— Izblanjan je!

Majstor se Frano zamišljeno zagleda u jarbol, što je ležao pored velikog i dogradjenog broda. Pognu se i rukom pogladi omašteno drvo.

— Je ga jarbol!

— Tko bi bio rekao, da ćemo ga usadit na brod šjora Nikole?

— Takvog bora nije bilo u čitavoj krajini.

— Uspravniji od jele, a jedriji od hrasta!

— Da nije u nj grom udario, ne bi ga ni sjekira ni starost oborila.

— Jedva smo ga dogurali do škvera.

— Šjor Pave je htio da ga rascijepamo.

— Ali gospodar nije dao, — s tiha izlane jedan radnik, koji je na vatru bacao iverje.

— Bila bi grehota.

— Onakvo stablo, ljudi moji!

Majstor se Frano, slušajući njihove razgovore, namjerice smrknu, ali mu je zapravo godilo, što su i radnici na njegovoj strani.

— A i je ga Nikola junak!

— Pa i djevojka je lijepa!

— Neka ih! — pomisli majstor i bio bi se od dragosti osmjehnuo, da pred ulazom bližnje daščare nije opazio brata Pavla.

Zavadjena se braća neprijateljski omjeriše. Ni za korak da bi se makla, već stoje i po njihovom prisiljenom miru teško je prosuditi, da li se spremaju na obranu ili na navalu. Radnici se nekud žurnije prihvatiše alata, i od sile, kako stišću drške sjekirâ i ručke inog orudja, pucketaju im zglobovi na nategnutim prstima. Još nikad im udarci ne bijahu sigurniji. Gdje pane oštrac, razlomi se drvo na dvije pole. Neka ih tajna žurba, nemir, očekivanje, tjeskoba, što li, pograbilo za grlo, za mišice, za ramena i oni osjećaju, kako neodoljiva sila ukručuje u jedan komad njihovu šiju i ledja. Skrutila su se i srasla uda, da u jednoj trenutačnoj, ali divljoj provali, slome, obore, unište sve ono, što bi se opiralo njihovoj volji. Oni bi najradije okušali svoju snagu.

— Ma koga vraga žurite? — razdera se na njih majstor Pave.

— Gospodar je rekao... da ovi brod... da ovi jarbol... čuli se razni, ispremiješani, nerazgovijetni povici.

— Kakav gospodar i kakav brod!

Radnici umuknuše i još nemirnije i žurnije prionuše uz rad. Ni da su se spremali na kavgu, ne bi bili razdraženiji.

— A trabakul paron Keka? A brazzera paron Roka? A gajetta paron Tona?... Poručio sam

ljudima, da kô danas dodju, a oni, križ im ćaćin i materin, gube vrijeme u ludosti!

Radnici u čudu pogledaše gospodara Franu i kad ga vidješe onako krupna i silna, s teškom se mukom suspregoše, da ga riječima ili kretnjama ne osokole na nasrtaj.

— Šta ste zinuli? Tamo je vaše mjesto! — i tu prstom pokaza prema drugim nedogradjenim i oštećenim brodovima, — i da mi se niste do noći makli!

— Pusti ih! — odgovori s prisiljenim mirom majstor Frano.

— Vrijeme je, da se jednom znade, tko je gospodar, a tko sluga.

— Nemoj tako...

— Ma koga ćeš ti učit pameti?

— Rugat će nam se svijet.

— Briga mene za svijet. Ne dam se pod noge.

— Nitko te ne će...

— Još bi mi i to trebalo! Tko je ovdje gazda? — i što je u njega snage bilo, lupnu se šakom u prsa. — Ma da mi ćaća što skrivi, i na njega bih digao ruku.

— Ne sramoti nam kuću! Tako ti istog sjemena i koljena, gdje se vidjelo da se brat na brata diže?

— Ne znam ja brata, — i okrenuvši se prema radnicima, nastavi: — Radije ću kod drugoga prosit, nego da mi on bude gospodar!

— Tako ti obraza, nemoj Pave!

— Jok! Ne ćemo tako. Dodijalo je meni.

— Što si ti, da te svi slušaju? — i ponovo se obrati na radnike, da ih upita: — koga ćete slušat: da li mene ili njega!

— Marš, kad ja velim!

— Marš! — razdera se više puta redom i svoju zapovijed potkrijepi sa nekoliko bogumrskih kletava.

Radnici se kao razdražene zvijeri malko povukoše, ali ne da uzmaknu, već da se spreme na odlučan skok.

— Stanite! — zagrmi gospodar.

Oko škvera se sakupilo sva sila puka, a i težaci se, koji su se vraćali s vinogradâ, goneći pred sobom magarce, natovarene punim mješinama masta (mošta) zaustaviše, da slušaju i uživaju, kako se majstori svadjaju.

A kad je gospodar Frano opet došao k sebi, odsutno se osmjehnu, kao da je netom minula strašna, smrtonosna opasnost.

— Brate, evo na, — i tu pruži ruku, — da se pomirimo!

Ali majstor Pavle mjesto da prihvati desnicu, pljunu put bratove ruke i postavivši se u izazovni stav, viknu:

— Ludo! Smrade! Pogrdo!

— Držite me ljudi, jer ću ga ubiti! — zaurla uvrijedjena ljudeskara i u isti tren sjevnu zrakom oštrac bačene sjekire.

Nasta trka, vika, metež i graja i u jedan glas zavapiše gledaoci: — Ubio ga!

Sjekira se, ne ranivši nikoga, usjekla u bližnju kladu.

— Dodji mi ga bliže! — derao se napasnik vitlajuću golim nožem: — lupežu, okrao si me! Gdje su novci, što nam je namijenio pokojni dundo?

Frano htjede da na brata maljem nasrne, ali radnici se umiješaše u svadju i rastaviše braću.

— Slušaj, puče i narode! Htio mi je i pokojnu ženu oteti! I sina mi je otudjio. Ženi ga onom mulicom, što joj se mati sa svim soldatima i žandarima klatarila po starom gradu. Ali dok sam ja živ, ne će Kuzmanići doživjet tu sramotu! A i brod mi je sinu sagradio. S nevjestom će u svijet... Radije bih ga mrtva vidio... Huncut jedan, još mi pruža ruku, da se pomirimo. Ni na smrtnoj postelji! — i

jednako psujući i prijeteći nestade ga u mnoštvu, što je sa svih strana poklopilo škver.

A kad se prijetnje napasnika više nisu čule, tad uvrijedjeni majstor Frano od sramote i jada, što je podigao ruku na rodjenog brata, trgnu iza pojasa nož i rani svoju vlastitu desnicu. Razdraženi radnici, ugledavši krv, jedva se suzdržaše, da se ne obore jedan na drugoga. U onoj gužvi i metežu neki je huncut kosirom probio nabreklu mješinu. Mast se proli i onako crven i gust, sličio je mlazovima zgrušane krvi. Svjetina je rogoborila i u onoj graji čuli se razni povici:

— Drž' ga!

— Post mu ćaćin!

— Nožem ga u rebra!

I da uto nisu stigli stražari i rastjerali varošane, došlo bi do krvave tučnjave. Lako bi bilo za razbijene glave, ali tko da namakne toliko vidarâ!

II

Onakve berbe ne pamte ni najstariji ljudi u Velom Varošu. Konobe su širom otvorene i zadah se plijesni miješa s mirisom uzavrela masta. Pred vratima su bačve, badnjevi, vedra i drveni pladnjevi, a oko svih tih sudova rogobore djeca i prljavim se rukama dotiču zgnječenoga groždja. Nadje se i po koje čitavo zrno, a iako nije, oteto im bolje ide u tek, nego da su im trgovci darovali čitav trs. Svi su — i ljudi i živine i sudovi — omašteni rujnom kapljevinom. Košulje su i odijela išarana vinovim mrljama. Noge su prljave od prašine i od gnječenja. Niz sudove teče gusti mast. A ni glave magaraca nisu čiste, jer ne mogu da odole napasti, da ne zavire u pune sudove i ne okuse mirisnu tekućinu. U har im bilo, ta i onako — dok se traći berba — najviše prepate magarci.

Na samarima, od jutra do mraka, nose pune mjehove masta. Nekoji po dva, a nekoji po tri, a

je li jači magarac, i po četiri. Kad mu dodija, zareve, ali opet mudro podnosi svaki trud. Čak i batine, badanja i nemile psovke gospodara susreće sa stoičkim mirom. No najmrže mu je, kad ga vrškom kandžije badne u sape. Magarac bi, da ga nije strah, da će još jače ogristi, nogama u zrak, pa koga dohvati, neka se pipa! No kako je dobričina, misli: bolje je trpjeti. Valjda će i gospodaru dozlogrditi, kad mu se na udarce ne odazove. Ruka će ga zaboljeti, pa ili s jednog ili s drugog razloga prestat će da mu takicom ili kandžijom broji rebra.

Ali — ako je polje daleko, a baština velika — tad radije težaci upregnu konje pod klimava kola i najedanput dotjeraju čitavu ljetinu. A kad niz brijeg gone, ne štede ni bičalom, ni vikom, ni pucketanjem biča, već udri po kljusadi. A i zašto je kljusad stvorena, ako nije za udarce? Od muke su i trke oznojenim konjima iskočile žile, naročito na mršavom vratu, gdje ih biju i stežu dvaput veće orme. Prava je radost gledati, kako mrcine očajno potežu i poskakuju na sve četiri noge. Kola se tresu i lomataju, kao da će se razletjeti svi točkovi, dok na boku i na krajevima voza sjede trgovci i držeći se za drvene stupiće, viču i napastuju prolaznike. Rekô bi: idu na drnek ili se vraćaju s pira. Eto, bez grâda i nevremena prošla je berba. A urodilo, da je na svakom trsu bilo više groždja, negoli lišća. Pa kako ne bi vikali i pjevali i šarenim zastavicama okitili kljusad, kape i kola? Neka se znade, čija se konoba puni.

A ono, što ne dotjeraju ni osli, ni kola, to donesu ladje s bližnjih ostrva. Na palubi broda sami sudovi, puni crvenike i kako se brod ziblje, tako teška kapljevina zapljuskuje strane otvorenih bačava. Katkada se i preko ivice prelije, pa se pó koje zgnječeno zrno s mastom prospe po obručima. A brodari, koji malo prije bijahu trgovci, uprli u vesla, da sve pod njima puca. A i kako ne bi: napili se i najeli se, a do njih, kad im se osuši grlo,

puna je bukara vina. A da je teško bilo i trganje i gnječenje, svjedoče omaštene ruke, odgrnute do lakata i noge gole do bedara. Uprli oni prema pristaništu. Žure se, jer ih čekaju drugovi, da im pomognu pri iskrcavanju. Čim budu gotovi, složno će udariti po pečenici i piću, a u koga je dobro grlo, bit će i pjesme do kasne noći. Nadje li se koja djevojka u blizini, ne će štediti šalama, a ni štipanjem. A kad dodju poklade, eto ti novih svatova i pira, a ako Bog da za devet mjeseci i krštenja.

A i bačvarima nije lako odoljeti poslu. Tko bi narezao one puste obruče i namakao dûge za nove bačve! Ni da je pučki ustanak, ne bi bačvari postojanije bubnjali četverouglastim, drvenim mlatima. Dobošanju ni kraja, ni konca i kad jedan prestane, kao za inat prihvati drugi, pa i treći; tako redom, da na sve četiri strane Velog Varoša odjekne nesnosno udaranje. A u bačvare se, što je pravo čudo, odmetnuo i sin kuma Duje. Ne računilo se Martinu kopanje, pa eto ga sada medju majstorima. Zasukao je rukave, pa nabija obruče, da ga je milina gledati. Da ga otac vidi, suze bi mu od dragosti navrle, kakvog je to sina uzgojio.

— Ma jesi mi ga momak! — napastuje ga u po šale i u po zbilje drug Stipe.

— Junak na riječi, a na djelu bježi!... Trkao si pred Nikolom, kažu!

— Htio mu se pačat u djevojku, — prihvati mladji zanatlija.

— Ogrist će ga on! — srdio se stariji majstor, koji je neke večeri zatekao Martina pred prozorima njegove nevjesti.

— Šta sam ja kriv, kad sam drag djevojkama? — odvrati mu Martin.

— Pogrdama, a ne djevojkama. Kao da se ne zna, da ti je Nikola oteo ispred nosa curu.

— Šta će mi ona mulica (kopile)?

— Da te Nikola čuje!

— Pitao bih ga, kako joj se ćaća zove.

— Bi ti, da njega prije svežu.

— Ma šta, mlatom bi ga po tikvi, da bi mu se prolila »bevanda«.

— Ajde, bôni, ne bi imao kad. Načeo te on!

— Lako ti je svrdlom i čovjeka ubit, ali pravi ljudi uhvate se prsa o prsa, pa tko je jači.

— A na Mrdnjaša htio si bovanom (kamenom)!

— Kazat ću se ja ribaru, — oglasi se onaj isti ostariji majstor, koji nije mogao nikako da pregori, što mu je Martin napastovao nevjestu.

— Komu ćeš se kazat? Mrdnjašu! Nek mi ga dodje! Je mi, brate, draga, njegova Marica. Slatka je to jabuka!

— Ali Mrdnjaš je čuva za svoje zube.

— Ugrizao sam ja u nju.

— Da nisi u krompir?

No razgovor ne potraja dugo i bačvari, sjetivši se posla, s dvostrukom se silom oboriše na dûge. Ali koja korist, kad svaki tren — jedan ili drugi susjed — dokotrlja po nekoliko oštećenih sudova. Čak i kolima što onuda jure, teško je, da se provuku kroz one labane badnjeve. A pogotovo pješacima nije lako. Ni pô jada, ako ih poklopi prazna bačva, ali jao njima, kad se namjere na punu. Ode ili bačva ili trbuh! No još je gore, kad je cesta sa svih strana zapremljena, pa kad se prolaznici, da izbjegnu gužvi, zatrče, a za njima se ori kotrljanje praznih badnjeva. Upute li se niz obalu, barem je more pred njima, ali zanese li ih noga put varoši, dočeka ih kamenje dječurlije. U jednu riječ: to je prava borba prolaznika i bačava, zapravo gospode i težaka, koji hoće, da se barem jedanput u godini zna, tko je gospodar, a tko sluga.

Ali svemu tome odole gospodske glave i trbusi. Težake baš draži njihova nepobjediva tvrdoća. Kakogod lupneš, pa i najvećim kamenom, ne opaža se na njima ni najmanja promjena. Prkose i ne predaju se, a varošani ih jamačno radi tog neslomivog prkosa i stavljaju na kušnju.

— Ne valja vam posao, ljudi moji! — kara ih majstor Frano, koji je onuda slučajno nabasao.

— Varoš nije za šetnju.

— Varoš je za varošane, a za gladnu gospodu grad.

Majstor, slušajući njihove razgovore, dao se u tužne misli. Od juče ga napastuje zla slutnja. Ne boji se brata, ali ga je strah osvete, što može, ne na njega, već na Nikolu da padne. Pavle je ludo i nerazborito čeljade i kad nešto utuvi u glavu, ne da se razlogu. Eto, kao preksutra, na brod će dignut jarbol, a i zaruke će se slaviti, pa bi sramota bila, mjesto da u radosti prodje dan, da se rodjeni otac digne na jedinca sina.

Mimo njega prodje drvodjelac Marko i skinuvši kapu na pozdrav, nazva mu božje ime:

— Hvaljen Isus!

— Vazda budi!

Drvodjelac je prebacio na ledja nekoliko drvenih križeva. Bijahu slupani od običnih dasaka, na kraju zašiljeni, a u sredini široki, da bude mjesta za nadgrobni napis. Novi i jeftini kao izdjelani za bezimenu sirotinju.

— Za koga su ti križi?

— Za onoga, koji prvi dodje.

— A svi isti . . .

— Isti! Ali imam ja i većih. Nisu li vam ni ti po volji, lako je izblanjat novi križ. Tko bi svima ugodio! Jednome kraći, a drugome duži!

Iza kratkog tajca nadoda:

— Škrinje još su ljepše! Ali, koja fajda, kad su rdjava vremena!

— Kako to?

— Malo ih umire, moj šjor Frano. Mlado još hajde de! Ali kad u stare kosti udje vrag, nikako da ih protjeraš s ovog svijeta.

Majstor je neprestano gledao na križe i najedanput mu sinu nova misao, tužna misao.

— Tko zna, čije će ime biti napisano na tim križevima. Sad su čisti, a možda će se već sutra na njima redati crna slova... Lako, da bude urezano i njegovo ime, ili ime kakve mu drage osobe.

Bog zna, kud bi ga misli zanijele, da oko njega ne nasta trka kao da prolaznicima gori tlo pod nogama.

— Pobili se ribari i bačvari!

Tamo se do mora zgrnuo narod i kako bi kavga šakače zanijela, tako se i svjetina naginjala sad na jednu, sad na drugu stranu.

A kad je iz broda, što je netom ušao u pristanište, izašla druga povorka ribara, noseći na ledjima smotanu mrežu, tada se borba stišala. Pobojali se bačvari batina, pa uzeli put pod noge.

Ribari, koji netom stigoše, bijahu zlovoljni, gladni i umorni, a što je još gore, vraćali se bez lovine. Nabasali su na stado tunjeva, ali množina ribe probi im mrežu i tako jednim udarcem iznesoše dvije štete.

Ispod razdrte i smotane mreže, koja se je zmijoliko vijugala i ovijala im vrat i pleća, njihove su pokunjene spodobe bile pune prijetnje i spremne na neprijateljski skok. Dražila ih je obilnost ljetine, što se rasula u svojoj plodnosti po cijelom kraju. Oni bi najradije nanijeli težacima štetu, da se barem nekako osvete zbog neuspjele lovine. Bijeni od mora i gladi, isprženi od sunca i žedje, pogledom progonjene zvijeri vrebaju na kakvugod zgodu, da nasrnu na umišljenog protivnika i da ga raznesu kao krvavi plijen. Svi se urotiše protiv njih, a oni će se za odmazdu oborit na prvog nepozvanog, koji ih ili riječju ili pogledom izazove. Medju njima je najveća prkošica ribar Mrdnjaš, od čijeg je noža već nekoliko težaka proležalo berbu.

Tko da odoli opojnom mirisu masta i žaru vina, kad ugrije žile? Čovjek se razigra i da nekako dade oduška svom veselju, spreman je da se iz inata potuče. Ali još je gore namjeriti se na Mrdnja-

ša, kad je trijezan. Kad se ni sit, ni napit vraća s ribanja, a mjesto lovine nosi prazne košare i razdrte mreže. Neka ga se kloni, komu je draga na ramenu glava.

— E, Martine, evo ti gre Mrdnjaš! — napastuju ribari mladića.

Martin šuti, pokunjio se i sve okom traži, kud bi pobjegao.

— Hvalio se, da ti je ugrizao u jabuku!

— Kakvu jabuku? — razdera se Mrdnjaš i odlučnom kretnjom lakata oslobodivši se mreže, stupi pred bačvare, mjereći ih redom od glave do pete.

Na to jedan slabunjavi zanatlija od straha uskliknu:

— Nisam ja! Martin se hvalio, da ga Marica voli.

— Koji Martin?

Uplašeni zanatlija rukom pokaza na druga.

— Je li istina?

Hvalisavac je šutio.

— Je li istina? Govori!

Martin, osjetivši, kako mu vreli dah ribara golica lice, ne odoli napasti, pa nešto tihim, ali izazovnim glasom reče:

— Jest, pa šta je?

Što bi okom trenuo, Mrdnjaš se obori na takmaca i jednim sigurnim udarcem usadi mu u prsa nož sve do držala.

— Drž! — podmuklo šanu.

Mladić se naglo sruši, kao da ga je netko pokosio. Iz rane navre mu krv, a vruć i crven mlaz pomiješa se s mlakama mirisna masta.

Iza grobnog muka odjeknu urnebesna vika. Svi gledaoci prstom upriješe u ubojicu. Mrdnjaš je još uvijek stajao na istom mjestu, držeći u šaci krvav nož.

— Svežite ga! — vriskale su plašivice, ali nitko se nije usudio da ga se rukom takne.

Onda ubojica odsutnim pogledom obujmi mrtvaca i svjetinu, iskesi zube u suludi osmijeh i držeći nož u ruci prodje kroz redove zaplašenih gledalaca i ne osvrćući se na njihove plahe prijetnje, krenu u susret oružnicima.

III

Od škvera do Aničine kuće jaka bi se ruka dobacila kamenom. Naslonjen o stup daščare, majstor se Pave zagledao u prozore Nikoline nevjeste i kad je u njemu uzavrela žuč od uspomena na nebrata Franu, uspravi se i odlučnim koracima krenu put stepenica, što su, s polja, u dva nejednaka krila vodile do njezina stana. Svom snagom lupnu alkom o vrata i kad se skoro neposredno iza udarca odškrinulo jedno krilo, tada majstor više nasrnu negoli udje u stan. Kapci su bili pritvoreni, pa se u polumračnoj sobi jedva razabirao po koji oris namještaja i tek kad mu se oči privikoše na tamu vidje, da pred njim, na dohvat ruke, stoji prestrašena, ali stasita i lijepa djevojka.

— Jesi li ti Anica? — otresito upita majstor.

Ona se zbuni i šutke klimnu glavom.

Nato Pavle još oštrije ponovi upit.

Djevojka se poboja uvrede, pa mu tihim glasom odgovori:

— Šta želite?

Mjesto odgovora majstor nogom udari o pod.

— Šta želim? Da mi se ne pačaš u sina. Od poštenog je Nikola roda. Onakav momak nije tvoj par. Jesi li me razumjela?

Ona opet potvrdi glavom.

— Sretnem li te s njim, vjeru ti i besjedu dajem, da će o tebi govorit puk i općina.

— Šta ću ja sirota, kad me je Niko zavolio?

— Ruga ti se.

— E, da ga ne znam!

— Vidi ti nje! Čare si mu učinila. Misliš, da se ne zna, a? Zar su radi tvoje ljepote svi momci poludili za tobom? Naučila te mati... Šta me tako gledaš? Ne ćeš ti Pavu žedna preko vode prevesti.

Htjela je, da nešto kaže, ali ju majstor prekine:

— Ne ću mularije (kopiladi) u svojoj kući.

— Bit ću vam dobra, šjor Pave; grehota je djevojku ucviliti.

— Kakvu djevojku!... Ne ćeš ti moga Niku u svoje mreže! Znam ja te ženske posle... moja pokojna, kad je od mene što htjela, ovako me je isto milo gledala. Je li ženska, kurva je...

Anica se zaceni i grčevito zaplače.

— Prestani! Ako čuju ljudi, mislit će, da sam ti bog zna šta učinio.

Rukama je pokrila lice i u bezutješnom plaču podrhtavala su joj nježna pleća.

On nešto tiše nastavi:

— Još bi mi se i to htjelo!

Anica prema njemu plaho uzdignu zaplakane oči. Majstor ne izdrža pogled i stideći se svoje slaboće, razdera se, što ga je grlo nosilo:

— Ne dam Nikolu... jesi li razumjela? — I ne dočekavši odgovor, nahrupi na pritvorena vrata i objema krilima za sobom lupnu, da se čitava kuća potresla...

Onoga je sutona Nikola dugo čekao na Anicu. I večernica je zašla iza gore, a nje nema. Uzalud je nekoliko puta naćulio uši i suspregnuo dah, misleći, da to ona ide. Da joj se nije što dogodilo? Jamatva je (berba), kad i staro poludi.

Zagleda se u one daleke luči, medju kojima se dizala njezina kuća. Da mu je poletjeti!

Pustih li svjetiljaka! U dugim se i beskonačnim povorkama penju i spuštaju sve do svjetionika, koji na kraju râta baca snopove svijetla u daleku pučinu. Na nekim mjestima sva ih je sila na okupu.

Čovjek bi rekao, da se odmaraju, pa da se odmorene kasnije razidju na sve strane grada... Naročito u nagloj nizbrdici hrle prema moru. Tada se u velikim zavojima poredaju na kraju obale, da u pravilnim litijama osvijetle čitavu luku. Plameni se polukrug pristaništa odrazuje u valovima. Zmijoliki odrazi gmižu po moru i u onom neprestanom klizanju i uvijanju siplju zlatne ljuske po čitavoj površini... Rastvaraju se tajanstvene dubine, da u njihovo najskrovitije i najtamnije dno kane po koja kaplja svjetlosti.

Pred Nikolom su nicali bajoslovni krajevi i čarobni sunčani gradovi i tko zna, kud bi ga misli odvele, da se uto jedna lagana ruka ne dotaknu njegovog ramena:

— Šta si me prestrašila? Gdje si dosad bila?

— Kod kuće, neodlučno odgovori Anica.

— Ne laži!

— Čekala sam na starog kuma radi jamatve.

— Znam ja te stare kumove! Da nije, bôna, bio koji mladić! Onako od oka ili od gospodskog roda, kakvi su tebi dragi.

— Nemoj, Niko, ti me jedini znaš.

— Dobro je u tebe srce, teško ti je reći ne, — zagrižljivo će mladić. — Ne pada jabuka daleko od stabla.

— Šta sam ja kriva, ako je moja mati bila grešnica?

— Naučila se ti od nje!

— Što si to rekao?

— Bila me volja, pa šta je?

— Velika sam ja sirota. Nikoga ni od roda, ni od srca nemam. Svak po meni tuče kao da nisam kršteno čeljade. Bolje je bilo, da me je mati u more bacila, nego da me ovako odgojila, jadnu. Rodila me za svoju i moju sramotu!

— I za moju nesreću! — nadoda Nikola sasvim tihim glasom.

— Ako me ne ćeš, moj ti blagoslov! Ima poštenijih cura od mene.

— Ali ljepših nema...

— Rugaj se, rugaj. Ne ćeš za dugo! Jednog će me dana nestati i nitko ne će znati, kamo sam pošla. A kad budem mrtva...

— Kupit ću ti kapsilo (lijes), — našali se Nikola.

— Ne muči me, Bog će te pokarati!

— Šalim se ja... ne bih te ja dao za sve blago svijeta... A sad mi lijepo pravu istinu kaži, zašto si zakasnila!

— Radi Martina! Mrdnjaš ga je udario nožem u srce i na mjestu je ostao mrtav... Od navale svijeta nisam mogla iz kuće...

— Plakala si za njim!

— I ti bi, da si mu mater slušao, kako je za njim naricala.

— Ne bi za mnom!

— Niko!

— Da je živ, opet bih ga ja svrdlom u grkljan. To mu se bilo pačati u tudje cure.

Nikola se zastidi za ove riječi i od srdžbe i ljubomore ne znajući što bi, stisnutom šakom stupi pred nju i siktavim glasom reče:

— Djevojčuro!

Ona se sva strese i raskolačenim se očima zagleda u svog mučitelja. Nju obuze ludjački zanos i svaku riječ poprati kretnjama kao da sa sebe skida komad po komad haljine, da ostane posve naga. I zavika:

— Majko moja mila, što sam dočekala! Nisam radi Martina, nego sam radi tvog oca zaplakala... Stid me je bilo reći. Ali evo, kad hoćeš. Ćaća ti je kod mene bio. Ne će, da me ti uzmeš i veli, da ako me još jedanput s tobom vidi, da će me osramotiti pred cijelim pukom. A i ti bi, da te nije stid, najradije svog oca poslušao...

— Anice, sunce moje, ni Bog, ni ljudi ne će nas rastaviti.

— Ali ćaća je tvoj gospodar; ako te prokune, ako ti ne da...

— Ubio bih ga! — lanu Nikola muklim glasom i obazrijevši se kao da za njim stoje slušaoci, ponovi još jedanput svoju prijetnju:

— Ubio bih!

— I rodjenog ćaću? — uprepašteno ga upita ona.

On zamišljeno i klonuto potvrdi glavom.

— Niko moj, jedina radosti moja! — uskliknu Anica i baci se u njegov zagrljaj.

Mladić ju obujmi i da se u taj čas na njega digao čitav grad, čitav svijet, ne bi ni za korak uzmaknuo i ne bi im živ odstupio djevojku. Njegova je i nitko ne smije, pa ni njegov rodjeni otac, da mu je otme. Oh, da mu se za nju pobiti, a ona da je uz njega. Tko bi odolio njegovoj šaci, kad bi ga Anica osokolila pogledom? Svaki bi ga udarac, pa bio i najžešći, ojačao i jao suparniku, koga bi dohvatio rukom.

Oboje, opijeni od ljubavi i ushićenja, zadjoše u bližnji vinograd, koji bijaše ogradjen visokim, živim plotom. Tražili su samoću, jedno skrovište, u kome bi nesmetani i nevidjeni prošaptali slatka očitovanja. Nedaleko bijaše pojata, spletena od vinove loze. Vrata su bila otvorena i oni, držeći se za ruku, udjoše u mračni prostor. Zagrljeni — nemoćno klonuše na golo tlo, i kao da jedno drugome želi isisati životni dah, poljubiše se dugim, još neokušanim cjelovom... Obuze ih mahnita želja razaranja i milovanja. Od ljubavi da se raznesu, od poljubaca da se uguše. Drhtave im ruke beru oble plodove tijela, a zubi grizu u njihovu netaknutu bjelinu. Prsti im se kližu po najskrovitijim dijelovima nagosti. Pût im je ledena, svježa i glatka, dah im vruć, vreo i usijan, a ruke sapinju tijelo u sve uži i bjesniji zagrljaj. Za njih više ništa ne postoji i oni su sami sebi početak i svršetak i jedina svrha života... Plamena i neodoljiva snaga slila ih je

u jedan život i kako im sila u neizmjernost raste, njima je kao da im se krv pomiješala i kao da to bije jedno jedino srce. Još tren i ono bi puklo...

— Sad neka nas rastave! — šanu Nikola.

— Mili moj!

— Ženo moja, ljubavi moja!

On bi od zahvalnosti najradije kleknuo pred nju i pognute glave i skrušena srca obujmio joj koljena.

Anica se, onako nasmijana i trapovijesna zagleda u Nikolu i kako ga je promatrala, tako se u njoj budilo nepoznato čuvstvo: neka daleka slutnja, u koju zasad nije bila kadra da pronikne... To su joj oči upijale njegov lik i njoj se činilo, kao da ta slika silazi do dna njezina bića. Prvi put u životu osjeti sada, da je Nikola njezin gospodar i da ih ni smrt ne može više rastaviti:

— Što bi, da ti umrem?

— Ne bih te preživio!

Nikola je rastao, osjećao se jačim, slobodnijim, ponosnijim i u svojoj je samopouzdanoj radosti poželio, da ih otac ovako zagrljene zateče. Njegove prijetnje bile su mu smiješne.

— Šta bi ćaća, da nas ovako vidi?

— Gospe moja, kud bih od sramote? — i na samu pomisao udari ona u plač. Onoga je trena iz dna srca požalila svoju pokojnu majku. Sve joj je grijehe oprostila. Tek je sada shvaćala njezinu tugu i neutažívu mržnju na ljude, koji su je na muke stavljali. Bog joj se smilovao!

— Šta plačeš?

Anica zatomi jecaj i tek kad se ponešto umirila, tiho, kao za sebe reče:

— Jadna mi mladost!

— Cvijete moj.

— Grešnice, reci.

— Ženo moja! — i ponovno ju obujmivši, cjelovima utiša njezinu savjest. I kad im se usne rastaviše, bilo im je kao da ih je opet prevario san i

sada budni uzalud traže vezu izmedju jave i sna. Kroz pleter vinove loze kao kroz sito točila se mjesečina, šarajući tamno tlo. Bit će da je mjesec visoko na nebu odskočio i sada svijetli nad njihovom pojatom.

— Kasno je!

— Nije!

Oni otvoriše vrata, da izadju pred pojatu. Pred njima se rastvori vidik na vinograde, koji su od plohe do plohe postepeno silazili do mora. Svaki plot bijaše po jedna stepenica, široka kao i ogradjena bàština, a niz te se orijaške stube razlila mjesečina, talasajući se kao vodopad sve do pučine. Obasjane stazice i stranputice, koje su sjekle onu kosinu stepenica, uvirale su u vodopad i kao potoci i rukavi uvećavali su talase svijetla. Svuda je protjecala razlivena mjesečina i njezin je vlažni sjaj orosio i poplavio čitav kraj, a naročito bijelo i zavojito žalo, što je zatvaralo zaton pristaništa. To je neizmjernost svijetle noći spojila kopno i pučinu. U čarobnoj su rasvjeti nestale obale i bregovi i sve se izravnalo, prostirući se u jednoj bezgraničnoj dolini. Tek su sjene maslina ili osamljeni čempresi prekidali onu jetku i modrušastu površinu mjesečine. Sjene su stabala bile crne, oštre, nepomične; oko njih su, kao oko tamnih klisura, navirali valovi svijetla.

— Vidi se kao po danu.

— Sad će ga! — uskliknu Nikola pokazujući prstom na zalutale oblačke, što su se približavali mjesecu.

Ne potraja dugo i pojas mrke sjene zastre vinograde. Anica se još jače privinu uz Nikolu kao da uzmiče pred nenadanim mrakom.

— Što ćeš?

— Drag si mi!

On iza kratke šutnje nastavi:

— Sutra će biti naše zaruke.

— Sutra? — upita Anica kao da ne shvaća smisao riječi!

— I da veselije bude, jarbol ćemo usaditi u nov brod...

— Strah me je...

— Od koga?

— Od tvog oca.

— Budalo!

— Možete i bez mene...

— Ti moraš na brod.

— Doći ću, mili moj... Pa da me i u smrt zoveš, poslušala bih te...

— Šta se treseš?

— Studeno mi je!

Pomrčina je potrajala, koliko i taj njihov razgovor i opet se razgalilo nebo i mjesec je nekud brže kliznuo kao da želi čim prije da se udalji od onog kruga sitnih oblaka. Ali što je mjesec brže odmicao, oblaci su za njim još brže plovili. Tada se šutke uputiše i ljubavnici. Oboje su željeli da čim prije stignu pod krov. Neka ih tajna zebnja ili jesenja studen gonila, da čim naglije koračaju.

Oblaci su po cijeloj cesti pratili ljubavnike i kad su stigli pred nevjestinu kuću, opet su pokrili mjesec. U onoj se sjeni zagrliše ljubavnici i ne rekavši ni riječi, otrže se Anica iz zagrljaja i trkom se uspe uza stube, koje su vodile do kućnog ulaza. Zaškrinuše vrata i u tamnom okviru još jednom se uspravi spodoba djevojke. Ali čim je ušla u stan, ponovo zasja mjesečina, osvjetljujući tarabe i pročelje njezine dvokatnice...

Mjesec je svu noć sjao, zaplavljujući krov i zatvorene kapke prozora...

IV

Tek je zarudjela zora, a radnici već došli na škver. Pospani i nekud zlovoljni, čekahu na gospodara, koji ih je u ovako neobično i rano doba ročio. Nad gorom se jedva pomaljala prva svjetlost, koja je

jednom blijedom prugom opasala čitavu kosu planine. Njezin se odsjev odražavao na mirnoj, ni najslabijim ćuhom nenamreškanoj pučini. Po onom vodenom zrcalu, na kojemu se lomila svjetlost, nečujno se udaljavala s pristaništa velika ladja s razapetim jedrima. Klizila je po površini, a kako je za njenom krmom bio o oduži konop privezan mali brodić, za njom su se širile četiri brazde. Pred velikim je i malim kljunom ključalo more, što je poput safirnih krila oivičilo bokove velike i male ladje.

— Ono je brazzera paron (gospodara) Keka.

— Lani je u sike udarila i ništa joj nije bilo. Popravili joj dno i eto ti je, vraže, sad joj ne bi ni mina naudila.

— Tvrdja je od gospodarove glave.

Radnici prasnuše u smijeh.

— Nije Keko kriv, što se rodio na Braču. Kažu, da je i on u Veneciji kupovao pamet, pa kad se kući vraćao — — — — — — — — — — —

— Šjor Frano ide, — prekinu ga drug.

Majstor im prijateljski klimnu glavom.

— Uranili, a?... Je li sve u redu? — i ne dočekavši odgovor, prvi se uspe po ljestvama na palubu ladje.

— Da ste mi lijepo okitili krmu i provu, jer će i nevjesta na brod.

Pored jarbola, koji je bio privezan konopima, ležali su kupovi šimšira i snopovi zelenike. Kolcima, gredama i barjacima ni broja se nije znalo. I jamice bijahu već iskopane, u koje će momci usaditi drvene stupove, ovite zelenilom i nakićene papirnim i šarenim zastavicama. Grede će ispreplesti vijencima šimšira, da u obliku zvijezde ili križa budu spojeni usadjeni stupovi. Tako redom sve do broda, a na brodu sami vijenci i rojte svakojake zeleni, što će u neprekidnim nakitima i zavojima okružiti palubu. Od luka do luka po jedan barjak, po jedna trobojnica, kojima će u znak većeg slavlja i veselja zalepršati vjetar.

— Veselo momci! — bodri ih majstor. A oni ne štede ni rukama ni alatom i kao da su uprli za okladu, natječu se, tko će prije ili bolje da dovrši započeto djelo.

— Zabio sam mu ga do grkljana! — hvali se junačina radnik, koji je netom jednim udarcem mlata zabio kolac u iskopanu rupu.

— Udri ga, Jozo! — viče drugi zamahnuvši sjekirom u cjepanicu.

— Ne će da me sluša.

— A ti nju pilom.

— Čemu mi pila, kad imam koljeno? — iskočile Jozi žile kao da će puknuti, ali pod koljenom mu prsnu drvo.

— Je ga, brate, junak!

— Pokojni mu je djed imao vodenicu i kad nije bilo vode, rukama je vrtio mlinski kamen.

— Post mu njegov!

— Ma kakav je to mlin bio?

— Onaj, koji se jezikom okreće.

— Zar ne vjeruješ?

— Pitaj Zlodra.

— Jesi mi ga domišljat! Našao si crkvu, gdje ćeš se Bogu molit.

A nad njihovim glavama — medju zelenim lukovima i vijencima — bijeli se brod, jasniji od snijega i onako nov čeka na Nikolu, da ga, čim bude dignut jarbol i proslavljene zaruke, ponese u daleke kraje. Na kljunu mu je crnim pismenima napisano ime sveca pokrovitelja. Na krmi se diže najviši barjak, a velika trobojnica pokriva čitavo krmilo sve do podnožja kilja. Rekao bih, da zastava mirno čeka na vjetar, da ju oživi, da se razvije i zavihori u znak velike radosti.

— Evo ih... idu! — uskliknuše u zboru radnici.

— Ljepša je od vile.

— Zastidila bi i kraljicu!

— A i Niko je peča od momka.

— Mogli bi se njime zidovi probijati.

Ispod šimširovih slavoluka dolazili su vjerenici u svečanom ruhu. Nevjesta u bijeloj svili sa zlatnim nakitima, a mladoženja u visokim čizmama i sa cvijetom na kapi. Za vjerenicima je koračao stric Frano i kako su mu pleća bila široka, njima je gotovo zakrilio momka i djevojku. Držanje mu i pogled kažu, da bi se na zlo namjerio onaj, koji bi mu djecu samo krivo pogledao.

— Evala, momci, kad ste me ovako junački poslušali! — pohvali ih majstor Frano. — Okitili vi, a!... A i jarbol ste privezali! Hoće naši!

Momci potegnuše konope i uz jednoglasno »iša!« podigoše trupinu nekoć zelena bora. Čula se jedino škripa lanaca i dozivanje radnika. A iza svakog napora po jedan složni uzdah, pa prihvati opet, da se znade, što koji može. Jarbol je već lebdio u zraku, a u njegov se visoki vrh zagledali mladoženja i stric Frano. Od uzbudjenja jedva dišu i rukama prate kretnje radnika. Još tren i jarbol će se spustiti u probijenu rupu usred palube.

Ali u to sav izobličen, raščupan i bez kape na glavi, nahrupi medju radnike majstor Pave.

— Stanite! — zavika i obrativši se na narod, koji se za njim zgrnuo, svečano i glumački nastavi:

— Kuću mi ruše! U prosjake me tjeraju!

A kad vidje, kako su se mnoštva kosnule njegove riječi, zagrmi nekud jačim i dostojanstvenijim glasom:

— Što sam skrivio dragome Bogu, da me ovako bije? Sin se na oca diže, a rodjeni brat njegovom jedincu tura nož u ruke... Hoće da mi zmiju otrovnicu u njedra stave. Nije ona stratila zube. Pritajila se samo. A kad joj toplo bude, za srce će nas sve ujesti.

A da slušaocima bude jasniji smisao njegovih riječi, prstom pokaza na zaprepaštenu Anicu:

— Pitajte je, ljudi moji, otkud joj ljepota!

Na tren stane, kao da čeka odgovor.

— S vražje strane! Pokojna ju mati, da spasi sebe, prodala sotoni. Lijepa je! Ali i jabuka ima crva, pa je rumena. Razumiješ li me, narode?... A svega toga ne bi bilo, da se brat s bratom posavjetovao, kako to zakon božji zapovijeda. Mene ne pitaju, kao da sam im sluga u kući. Dušmanin, a ne brat... ženi mi jedinca, kao da moj sin nema ćaću. Naći ću ja njemu ljepšu i bogatiju djevojku. Dao bih mu i krvi ispod grla, ali neka mene sluša. Ne dam ga toj grešnici; ne ću mularije u kući. Otrovala bi mi sina, da se prije dočepa baštine. Kakva mati, takva kći.

Jarbol još uvijek lebdi nad palubom. Radnici su podvili konope ispod nogu, da im se trupina ne bi izmakla. Od napora stenju i željno čekaju konac kavge. Upiru oči u vrh jarbola, koji se slobodno njihao po zraku. Pod njima žamori narod i rukama pokazuje na ladju. Svi strepe i u iščekivanju događjaja potiskuju jedan drugoga, kao da će se, kad dopru do ladje, riješiti neizvjesnosti.

Uto se — kao odgovor na tu sveopću napetost — začuje kratka, ali odrešita zapovijed majstora Frane:

— Dižite, momci!

— Stanite, ako Boga znate ili će se dogoditi nesreća... Brat će se na brata dignut, a ti, puče, sudi, na čijoj je strani pravda, a na čijoj krivica.

Opet potegnuše radnici, ali — ili što su konopi sagnjili ili što su popustili lanci, izmaknu im se jarbol i što bi dlanom o dlan udario, sa svom težinom i dužinom omjeri ladju. Ni prasak groma ne bi bio silniji.

U prvi mah nitko nije znao, što se dogodilo. Nad glavama naroda tek prohuji mukli i zloslutni žamor, pa sve jači i jači, dok se najedanput iz tisuće grla ne prolomi i ne zatutnji urenebesna vika:

— Ubilo gospodara!

— Nikolu!

— Nevjestu!

Nadvikivali se razdraženi glasovi, koji su naglo rasli i naglo padali.

— Jadna majka, koja ga je rodila! — zavapile žene, dižući put neba ispružene dlanove.

Sve su oči tražile krivca. Ali se u onoj gužvi i metežu izgubio majstor Pave. Ni da ga je zemlja progutala, ne bi ga prije nestalo. On je svemu kriv. Da nije bilo njegovih beskonačnih psovaka, ne bi popustili konopi. Dozvao je smrt, a ona ga poslušala. Jao njemu, da ga je u taj tren ugledalo ono razdraženo mnoštvo. Pobjegao je, lisac, jer je naslutio opasnost.

U muklom bijesu mnoštvo se ljuljalo i talasalo neodlučno, na koju će se stranu nagnuti. Već je i pod ladjom vrvjelo, a kako je sa svih strana poklopilo bokove i krmu, tako se činilo kao da čitavu ladju na plećima nosi.

A na palubi je pored oborenog jarbola ležala nevjesta. U ruci joj zgužvana kita cvijeća, a na vratu prekinut zlatni lanac. Krst joj od bisera na njedrima leži, a nizovi kolajne rasuli se kojekuda. Ispružila se, ukočila se, i onako beskrvna miruje, dok joj na usnama kao podrhtavao gorki, nepregoreni osmijeh. Glava joj i kosa leže u mlazu zgrušane krvi. Jarbol joj je zgnječio tjeme...

Neozlijedjeni radnici i Nikola okružiše mrtvo tijelo i nemoćno spustivši ruke zagledaše se u Aničine poluotvorene oči. Nije moguće, da je mrtva. Oni su na nešto čekali, valjda na prvi znak života, da ih oslobodi od ovog groznog mira. Tek kad je na palubu nahrupilo mnoštvo, radnici šutke podigoše lešinu i opkoliše ju kao da ju brane od bezimenih napadača.

Pred nosiocima je išao majstor Frano i Nikola i kad su se s broda spustili na škver, brže povadiše nekoliko kolaca i unakrstivši ih, slupaše nosiljku. Na nju naložiše zelen, kidajući oko sebe vijence slavoluka i kite šimšira. A da bi lakše i mekše počivala, na zelen prostriješe zastave i onda usnulu

Anicu položiše na nosiljku. Pa poneseni od puste navale naroda, stigoše pred njenu kuću i kad ju ponesoše po onim istim stubama, po kojima je jutros sašla, zakukaše žene kao da sve narikuše Velikog Varoša zacviliše nad nesretnom djevojkom.

V

Po svim crkvama cinkaju zvona. Tromo se i otegnuto ziblje zvuk u vlažnom zraku, a svaki udarac bata teško pada i muklim se odjekom razlijeva nad okislim krovovima okolišnih kuća. Lijeno se ziblje teški bat udarajući o strane zvona. Iza svakog se udarca iz udubine mu oživlje duboka jeka, koja se gubi po prostoru, postepeno utanjujući mjedeni glas. Talasa se i talasajući širi sve dalje i dalje, dok ne utone pod talasom novoga zvuka. Pada udarac za udarcem, kao da se otkida po komad mjedi. Zvuk se za zvukom razliježe i u onoj neprestanoj jeci salitih kovina ječi tuga za podzemljem, za dubinama i rovovima gorâ, u čijem su mraku počivale od iskona. Sada prekaljene, salite, uobličene, privezane njišu se pod krovom zvonika i tuguju za onima, koji počivaju ili koji će doskora počivati pod zemljom. Svaki tren se obnavlja njihova bezutješna pjesma i kad za hip prestanu, osjetljivo uho još dugo sluša metalni im bruj. U zvonjavi plače zemlja za djecom, koju mora neprestano da radja i neprestano im mrtve ostatke prima u materinsko krilo. Zvona javljaju, kako vječno budna spoznaja smrti ubija klice života...

Od tuge kao da se i nebo zastrlo sivom navlakom nemirnih oblaka. Putuju, gonjeni od vjetra, a kad na nebu sine po koje okance vedrine, oni ga brže zastru tamom. I bar tamo, gdje je mrak najgušći, izvlače se novi pramenovi i ogranci oblakâ, pa plazeći polako, opsijedaju čitavu planinsku kosu. Uvlače se u gudure i provalije i kotrljajući se

kao da su od blatna snijega, rastu i gomilaju se sve do gorskih kukova. U onom se čadjavom mraku probija po koja krvava pruga, koja još više uvećava nagomilanu tamu oblakâ. Pa da tuga bude još veća, sitne su kaplje orosile i zamaglile zatvorena okna ljudskih stanova. Od igličastog dažda mokre su strehe, ulice i prolaznici, koji se pokunjeni žure, da čim prije stignu pod krov. Zrak zaudara po vlazi, isparivanju i truležu, pa teškim zapahom usporuje disanje.

U jednoj sobi, kojoj su prozori mutni od dažda, leži na odru nevjesta Anica. Na bijeloj joj se haljini odrazuju odsjevi nemirnih voštanica. Plamenovi podrhtavaju krabeći vosak, koji se kupi u velikim okapinama. Otkine se i po koji komadić voska, da zazvoni o stakleni pladanj posrebrenih svijećnjaka. Pored voštanica sjede žene i narikuše, u po glasa nariču nad pokojnicom:

— Oči moje, zašto ste usnule?
— Nevjestice!
— Zašto, ružo, smrt te otrgnula?
— Jedinice!
— Dan si cvala, dan si mirisala,
— Djevojčice!
— Svatovi te samu ostavili,
— Zaručnice!
— Pelinom te gorkim okitili,
— Nesretnice!
— Pelin cvate, dragi ga ne bere,
— Nevoljnice!
— Dragi zove, ti se ne ozivaš,
— Ljepotice!
— Da se nisi nikada ozvala,
— Ljubljenice!
— Još bi cvala, još bi mirisala,
— Rusulice!
— Zemlja će ti potamniti lice,
— Samotnice!
— Teška zemlja, što ne znade tugu,
— Mučenice!
— Već rastavlja od dragoga drúgu,
— Nevjestice.

Tako nariče narikuša, ogrnuta u teško, crno rakno. Zgrbljena je i nadvita i kad joj ni riječ ni glas ne dostaju, da izrazi svoj čemer, tada očajnim kretnjama glave očituje svoju neutješnu bol. Svakim stihom glas joj raste, uvija se i izvija se, i kad stigne do vrhunca, opet pada, a ostale žene i narikuše u polukrugu, kretnjama i udaranjem u prsa, prate njeno naricanje. Bez slušalaca teško da bi i stih izmislila.

Narikuša je upravo, na naročiti način, dala glasu zamah, kad se širom otvoriše vrata, a u sobu stupi majstor Frano. Drži se junački, samo su mu oči nemirne. Zjene su mu pune sjaja, pune spoznaje, pa ni život, ni smrt nisu kadri, da mu pomute bistri i vlažni pogled.

Narikuša, kad je majstor stao na prag, prekinu naricanje i otvorenim se ustima zagleda u njega, kao da je u sobu ušlo čudovište. Ostale su žene skočile sa sjedalica, ali se ubrzo umiriše, kad vidješe, kako je mirno i vedro lice gospodara. Za njim se naglo zatvoriše vrata. Vjetar se o njih upr'o da rasplamsa tanke plamenove visokih voštanica. Otkinute okopine sitno zazvoniše o pladnjeve, koji su bili napola pokriveni voskom.

Majstor šutke pozdravi žene, stupi pred odar i zagleda se u lice pokojnice. Sjeti se, kako se pred više godina oprostio s mrtvom Tonom, ženom zavadjenoga brata.

— Kako su besmislene svadje živih i kako su ove dvije žene po ljepoti i životu slične! Nesudjene nevjeste!

Njemu je bilo kao da pred njim počiva njegova nesudjena Tona. Kao i onda, ne mareći za prisutne, uze škropionicu s podnožja nogu i svetom vodom poškropi mrtvo tijelo. Podje do uzglavlja i nagnuvši se poljubi Anicu u usta. Bila su ledena — i on se opet sjeti one druge pokojnice. Sudjeno mu je, da se s mrtvacima oprašta. Nježnošću ljubavnika poravna zlatni križ na njedrima Aničinim i kad je

upravo htio da ju posljednji put rukom prekrsti, u njemu iskrsne nova, nenadana misao:

Zašto mu je bila draga ova nesretna djevojka? Zašto je silom htio, da je uda za Nikolu? Nije li i ovaj put varao samo sebe, opravdavajući kojekakvim izmišljotinama svoj naoko plemeniti čin? Najednom mu postane nesnosno u onom zatvorenom prostoru, pa da odahne i da se oslobodi nove sumnje, podje prama izlazu.

Ali uto u sobu nahrupi brat mu Pave i postavivši se pred njega, zakrči mu put. Onako koštunjav, pogrbljen i uvučen u se, stane i sav se skruti kao da se sprema na odlučan skok. Htjede nešto da izbaci, valjda psovku ili prijetnju, ali u taj krajnji hip, zablješten od naglog plamsaja voštanicâ, svrnu pogled na odar. Još jače se pokunji i širom rastvorivši oči, zagleda se u nepomično tijelo usnule djevojke. Osjećao je, kako s odra struji ledeni dah smrti i kako mu onaj mraz sapinje dah. Da se nije stidio prisutnih, najradije bi pobjegao. Strah ga je spopao! On je kriv, što je Anica mrtva. A i to kao da mu nije bilo dosta. Umalo da kavgom nije oskvrnuo njezin ničim nepomućeni pokoj. Na zaprepaštenje svih prisutnih udari se šakom u čelo i grudi. Boli mu se hoće, kazne mu se hoće, da okaje svoj grijeh. Bio je očajan, u taj tren jednako spreman na dobro i zlo, ali nenadano ga za grlo pograbi plač i on jecajući, baci se u naručje brata. Frano ga zagrli i poljubi i jednim beskrajno dobrim smiješkom obodri ga i kad se malko umirio, brižno ga odvede do uzglavlja pokojničina.

Žene odahnuše, ali ipak bijahu prevarene u svom očekivanju. Nadale su se kavgi. Ne bi one doduše dopustile, da do toga dodje, ali malo jeze i straha ne bi škodilo. Pa da još čovjek čovjeku vjeruje! Eto, taj se isti Pavle zakleo zdravljem svoga sina, da više nikad ne će pogledati u oči svome bratu. A evo, bez ičijeg posredovanja, nagovaranja i zaklinjanja grle se i cjelivaju, kao da su u slozi i ljubavi proživjeli čitav svoj vijek.

Braća su dugo sjedila do uzglavlja mrtve Anice. U onoj se tišini čulo, kako vjetar udara o prozore i kako pod njegovom silom škripe i cvile stožeri pričvršćenih kapaka. Niz glatku i zamagljenu površinu stakala mílê drhtave kapi dažda, ostavljajući za sobom mokar trag. Sa žlijebova neprestano teče i rominja nakupljena voda, a dolje duboko pod kućom gruva i buca uznemireno more.

— Jadna joj mladost! — reče Pavle zagledavši se u mrtvu nevjestu.

— Možda je i bolje za nju, da je mrtva! — Frano je lagao, samo da utješi brata.

— Kada je sprovod?

— Sutra!

— Po ovom vremenu?

— A što će mrtvome vrijeme?

— Mislio sam... radi svijeta, da bude ljepše.

Na tren se Pavle zamisli, pa produži nešto tišim glasom:

— Reci Nikoli, da uzme novi kaparan i nove čizme. One, što sam mu ja iz Trsta donio... Ako mu je kapa stara, kupit ću mu novu. Što god zaželi, dat ću mu... Za nevjestu sam naručio srebrnu škrinju, a ni na križ nisam zaboravio. Onakvog nema na Sustjepanu. Od mramora je, a na njemu pozlaćeni andjeo drži cvijet u ruci. Pogodi, što je na križu napisano?

— Što?

— »Ovdje počiva Anica Kuzmanić«. Jesam li mogao bolje?

— Nisi!

— To će Nikolu utješiti, a i mene će ljepšim okom gledati!... Nisam ni ja svemu kriv. Samo da sutra bude lijepo vrijeme!

Njemu se činilo, da o sutrašnjem vremenu zavisi sreća svih njih. Čak i sreća mrtve Anice.

Majstor se Frano blago osmjehnu njegovim riječima i potapšavši ga po ramenu, sjeti ga, da je doba da se kući vrate. Nije želio, da se Pave sastane sa sinom. Nikola je mogao da svaki čas bane

Bolje je, da se kod kuće pomire, nego ovako pred tudjim svijetom... Pave ga je poslušao i s bratom je pošao prama vratima. On bi danas i na kraj svijeta, da ga Frane vodi.

Čim su braća izašla i za njima se zatvorila vrata, umah su žene, kao na zapovijed, skočile sa sjedalica i turajući jedna drugoj prste pod nos, sve su najedanput progovorile:

— Žene moje, što smo dočekale!
— Ludog li svijeta!
— Ljubili se kao da su mladenci.
— Kako ih nije stid?
— Takvi su svi Kuzmanići.
— Ludonje!
— Smrt ih pomirila.
— Od straha, da i po njih ne dodje vrag.
— Satari ga, Majko Božja!

U njihovo se beskonačno čavrljanje umiješalo otegnuto brecanje nedalekoga zvona. Pada udarac za udarcem kao da se otkida po komad mjedi. Voštanice dogorijevaju i što su kraće, to su im plameni duži. U onom se naglom plamsanju otkidaju čitave naslage okapinâ, pa zvonko udarajući o pladanj, padaju na pod. Kiša još jače udara o prozore, a vjetar, razpojasavši svoju snagu, sa svom se silom obara na kuću kao da joj želi raznijeti krov.

VI

Ni u svečane dane, ni kad su drneci (sajmovi), nije bilo veće navale naroda, nego onog vedrog, jesenskog popodneva, kad su se varošani i gradjani, gledajući se prijekim okom, poredali u dva reda i nestrpljivo čekali, da se na kraju obale ukaže prvi križ sprovoda. Radoznali nisu štedili ni laktovima, ni nogama, ni psovkama, da se održe na osvojenim mjestima. A kako ne bi, kad su zvona otegnutim brecanjem javljala, da je povorka već krenula iz crkve. Svaki tren može da se ukaže barjak bratovštine, a mnoštvo se od iščekivanja talàsâ, propinje, gura i ne mareći za opomene stražara, probija redove onih, koji su zaposjeli najljepša mjesta.

— Evo ih... gredu! — zavika neki deran. Na taj se usklik uznemirena svjetina nagnu na jednu stranu i prekoračivši odredjenu granicu, sukobi se sa suprotnim redom uskomešanih gledalaca. Pade po koja pest i po koja tajna šala, ali stražari, ti prokušani čuvari gradskoga reda, s nekoliko udaraca sablje — i to koricama, ploštimice — umiriše razjarene protivnike.

Tek se tada ukaza barjaktar sprovoda, koji je objema rukama držao crkveni krstaš. Na krstašu srebrna jabuka i križ, a pod križem svilena zastava, izvezena srebrom i zlatom, a na njoj slika božjeg svetitelja, pokrovitelja bratovštine. Sama je slika posuta biserjem i dragim kamenjem. Za barjakom, u dugim, bijelim tunikama, idu članovi bratovštine, sami varošani, a u ruci svaki od njih drži po jednu užganu voštanicu. Njihov starješina i redatelj, osim voštanice, u slobodnoj desnici drži i knjigu, iz koje ne čita, iako je u knjizi napisan red molitve. Šapat »očenaša« ide od usta do usta. Starješina započne svaku molitvu, a članovi mu bratovštine žurno odgovaraju u zboru.

Iza bratovština šest krupnih najamnika na plećima drže lijes, koji je pokriven vijencima i vrpcama. Na svakom je vijencu po jedna bijela vrpca, a na njoj zlatnim slovima napisana posveta i prezime darivaoca. Tik uz lijes koraca oborene glave djevojka, sva u bjelini, noseći na jastuku od baršuna prelomljenu voštanicu i bijelu krunu kao znak nevinosti i djevičanstva. Za tom prvom djevojkom ide čitav red djevica, koje su takodjer u bijelim opravama, a u ruci im tanke neužežene voštanice. Za djevicama, eto, svećenika, rodbine i prijatelja, pa velika povorka narikušâ i žena i mnoštvo bezimene i dokone čeljadi, koja srće za sprovodom, kao da hrli na pir.

To je, eto, došao red na Anicu, da posljednji put prodje po obali i da bez osvrtanja ni na nebo, ni na more, koje se onog popodneva ljeskalo na sunčanom žaru, sadje u rani grob. Onuda je često prolazila po radnim i svečanim danima, dok su za njom gledali momci i videći ju onako mladu i lijepu, zavidjali Nikoli, što će im ubrati najrumeniju i najsočniju jabuku u onom kraju primorja. A sad, eto, za njezinim lijesom ide mladoženja, do njega otac i stric: na njima je korotno ruho, a na licu im tužne misli za usnulom djevojkom.

Nikola se sav skupio u se, jedva se drži, koraca, gleda, ali nikoga ne vidi i još se tješi jednom jedinom ludom utjehom, da je groblje daleko i da će možda grobari i sunce prevariti prije negoli spuste Anicu u jamu. Dugi je put do onih čempresa, što i u popodnevnom žaru bezutješno i ostavljeno tuguju. Ali to ne nose Anicu, već neku nepoznatu osobu, s kojom Nikola nema ništa zajedničko. Sve ono, što ga uza nju veže, daleko je: nedohitno i gubi se u prošlosti . . . Njemu je kao da je njezinu ljubav i smrt netko drugi doživio. Čemu ti ljudi, te voštanice, ta nesnosna zvonjava, koja ga razapinje na muke, progoni i ne da mu ni za korak napred. Umukli da Bog dâ! On hoće da se sabere, a oni nikako da ga na miru puste. Šta ga duže muče? Ne bi Nikola za sprovodom, da ga silom nisu poveli! Oh, kako će odahnuti, kad bude svemu kraj! Da mu je samo za tren sklopiti oči, da se malko odmori. Ne može dalje, koljena ga izdaju, i da ga nije stid, zavikao bi: Stanite! Ali sprovod se ne zaustavlja, već polako, ali postojano kreće napred.

Do Nikole koraca otac i onako suh i koštunjav namrgodio se, da gledaoci vide, kakva je žalost i njega pritisla. Zvjera uokolo loveći poglede i kretnje, a i uši naćulio, ne bi li čuo, što o njemu govore ljudi. I na brata i na sina kradom pogledava, da prema njima udesi i svoje držanje. Nikola slabo mari za njegov pogled, a i brat se Frano na njega

ne osvrće. Svi ga mrze, svi su protiv njega, jer nitko ne zna, kakvo je u njega srce i što bi dao za jednu milu riječ . . . Ali jao njima, ako mu dozlogrde! Vjeru im i besjedu daje, da će o njemu govoriti puk i općina. Smrt će Aničina prema tome biti šala. Još oni ne znaju, kakav se vrag u njemu krije! Za inat bi ubio i svoga ćaću, da mu je živ. Strašan je on čovjek. Neka ga se klone!

Frano se još jače isprsio i gorostasnim plećima svu je pratnju nadvisio. Miran je i priseban i jedina mu je želja, da u što većem redu prodje sprovod i da pokojnicu pokopaju, kako to zakon i Bog nalaže. Onda će tek doći red na ostalo. A za onu dvojicu — mislio je na brata i sinovca — lako je: jednoga će prevariti mladost, a drugoga će utješiti njegove riječi. Otac i sin po svemu su jednaki. Djeca, prava djeca! Plaču, krive se, viču, ali ih je lako makar čime umiriti! Što bi oni bez njega? Barem da su oni sretni, kad već njemu nije sudjeno.

Povorka ide: nigdje se ne zaustavlja. Svaki joj korak prate uzavrela zvona. Već je na kraju obale i doskora će da zakrene iza crkve Svetog Frane. U sunčanom se svijetlu utanjuju plameni voštanica. Žene nariču kao da je svanuo sudnji dan. Teški udarci bata upadaju u lelek narikuša, koje brojanicama zaposliše košćate prste. Ogrnute su u crna rakna, da im se jedva dio lica vidi. Njihove se spodobe sablasno sagiblju, a glas im u postojanom uzbudjenju plača raste i pada i kad se posve uzvine, nenadano se prekine, kao da je u njihovom grlu pukla struna.

Za njima, u vrtlogu, koji se neprestano širi i suzuje, srće bezimena svjetina. Čovjek bi rekao, da ona nosi i gura čitavu pratnju, da što prije stigne do groblja. Uznemirena, prekipjela hoće, da jednim jedinim talasom ponese sve što koraca i živi, pa da za sobom ostavi samo pustu, bijelu i sunčanu obalu.

Što bliže prilaze grobištu, koraci su im sve brži. Sa Sustjepanske crkvice, koja je skrivena pod granatim, gorostasnim borom, dopire cilinkanje zvona. Nad čitavim se krajem razliježe tanak, kristalan zvek. Glasovi se svih zvona slivaju u taj bistri i tanki glas, što pročišćen i prekaljen na bolu, pjeva svoju posljednju tužnu zemaljsku pjesmu.

Nedaleko od onog bora, koji je napola zakrilio crkvu, zjapi crna, duboka jama, u koju će spustiti usnulu Anicu. Do jame su lopate, mašklini, konopi i gomile zemlje, koja se podigla oko iskopane rake. Na sve to, kako je sunce na zapadu, padaju teške i duge sjene nepomičnih čempresa. Medju krošnjama lete dvije-tri ptice i javljaju se tjeskobnim cvrkutanjem. Eno, sada su sjele na vrh čempresa i pjevajući milo naklanjaju glavu. Ali skoro u isti tren — kao da je hitac odjeknuo — prestrašeno su prhnule, i uz nekoliko tjeskobnih cijuka izgubile se u daljinu.

Upravo su se na stubama groblja, u bijelim haljinama, ukazali prvi pratioci tek prispjelog sprovoda. Cilinka zvonce, povorka ulazi i u onoj navali, nad svim glavama, kao ostavljena i razbita ladjica, koleba se i ziblje bijeli lijes, što ga ljudski val nosi do iskopane rake. Kadikad se s gomile odroni po koja gruda zemlje. Otkine se i prospe po očišćenom i izravnanom dnu. Neprestano se kotrljaju sitni kamenčići, kao da ih vabi razjapljeni otvor. Oko otvora zgrnula se čitava pratnja, koja čeka na svećenika, da izrekne posmrtnu molitvu i posvećenom vodom da poškropi mrtvaca i grob.

— Pokoj vječni daruj njima, Gospodine!

U tišini se čuje, kako svećenik srebrnim škropilom udara u posudu. Svaki put, kad zagrabi u škropionicu, jekne zvek srebra.

— Amen! — prošapta mnoštvo, ali mu je šapat tužan i plah kao da se boji probuditi mrtvaca.

Grobari žurno privezaše konopima lijes i omotavši krajeve oko ruke, polako ga spustiše u četverouglasti otvor. Čim je lijes taknuo dno, izvukoše konope i dok su grobari bili zaposleni užetima, ponovo se oglasi monotoni glas svećenika. On prvi zahvati grudu zemlje i baci je u otvorenu raku. Gruda lupnu o pokrov škrinje, a prazni i mukli udarac pogodi usred srca sve prisutne. Svima se ovlažiše oči i kao da žele zaglušiti neki strašni unutrašnji glas, svi složno udariše grudama po lijesu! Nato se osokoljeni grobari prihvatiše lopata i za kratko vrijeme, kad je jama bila puna, stopalima izravnaše zemlju.

Prisutni obrisaše suze i onda uzdišući i hvaleći pokojnicu, oprezno se i bez buke razidjoše po puteljcima, koji su vodili prema izlazu grobišta.

— Ne žale oni mrtvaca, — reče jedan grobar.

— A da koga?

— Sebe, kume moj!... Strah je veliki vrag!

U njihov se razgovor umiješa i zvonar, i kako je bio luckast i tepav, zavika za najstarijim grobarom:

— Luka, pijančino!

— Šta je, Karlo!

— Ako Bog da i tebi ću...

— Šta to?

— Zazvonit... kao i pokojnom ti ćaći!

Slušaoci se skromno osmjehnuše kao da se njih ta primjedba ne tiče. Njihova je jedina želja bila, da čim prije okrenu ledja grobovima i da žurno, bez osvrta, krenu put grada. Kasno je, a do kuće daleko. Eto, i sunce je zašlo, a i mrak se polako hvata... Čast pokojnicima, ali zdravome je čovjeku lakše medju živima! Doći će red i na te jade, pa čemu se prije vremena smućivati! Proti smrti i tako nema lijeka, pa će biti najbolje ostaviti je na miru.

Za bjeguncima su išli Kuzmanići. Medju pomirenom i osamljenom braćom koracao je Nikola, dok mu se po glavi motala jedna ista misao:

— Dakle to je smrt!...

Njemu je kao da neprestano sluša, kako gruda za grudom udara o lijes.

— To je smrt!... Bože moj, šta će od nje biti! Gdje je sada njegova Anica!

Nikolina mlada krv bunila se proti toj nepravdi.

— Da mu se barem za nju pobiti na život i smrt! Ali na koga da navali?... Mjesto odgovora na sve to opet mu odjeknu u ušima mukli i prazni udarac o pokrov škrinje. On pogleda na strica, pa na oca i neki tajni prezir i neutaživa mržnja skruti mu čitavo lice.

— Oni su svemu krivi! Oni su njeni krvnici! On će se njima osvetiti...

A stric kao da je pročitao sinovčeve misli, mučke mu uzvrati pogledom:

— Nismo mi krivci! Život je kriv!

Nikola obori oči, kao da je shvatio stričev odgovor. Ali nitko ne prekinu šutnju, pa u sutonskoj tišini i dalje nejednako ozvanjahu njihovi spori koraci.

S gradskih se tornjeva javljala večernja zvona. I tama se slegnu i naglo preklopi cijelu okolicu, a na nebu zadrhta prva zvijezda, upravo nad grobom usnule Anice.

VII

Već je i ponoć minula, a majstor Frano nikako da se umiri. Prevrće se po postelji i na najmanji sušanj digne se s ležaja i onako pridignut napinje uši, da prepozna po zvuku korake rijetkih prolaznika. Ovo je treći put, što je skočio s kreveta i onako napola gol otvorio prozor, da vidi, da li se Nikola vraća. Nestalo ga poslije sprovoda. Tražio

ga je po čitavom gradu, obali, trgu, varoši, ali njemu ni traga, ni glasa. Gdje se sakrio? Da mu se nije što dogodilo? Da u očaju nije počinio kakvu ludost? Ni pô jada, da Nikola nije nagle ćudi. Prkosit je i tvrdoglav! U jednu riječ: pravi pravcati Kuzmanić! Ali za trajanja sprovoda bio je miran. A i u predvečer, kad su se kući vraćali, nije se ni na što tužio. Bio je zamišljen, šutljiv: ta nije šala ni za zrelijeg čovjeka izgubiti onako lijepu djevojku, a kamo li za zdravog momka. Da je barem bolovala, bio bi se pomalo privikao i na taj gubitak. Bog se na nevinima osvećuje. Samo da se vrati! Da ga opet vidi. A i jest pravi junak! Dika Kuzmanića! Uvrgao se u djeda. Naoko otresit i zao, a u srcu bolji od djeteta.

Hitac kamena prekinu mu misli. — Da nije to Niko?... I po četvrti put skoči s postelje i naglo otvorivši prozor, zagleda se na praznu i tamnu obalu.

Zakleo bi se, da je čuo poznate mu korake. Naćuli uši, ali uzalud, jer zvižduk vjetra i bucanje mora nadjača sve ostale glasove. Njegove su oči probadale mrak i kad bi se na putu, blizu svjetiljaka, maknula koja sjena, od uzbudjenja bi se i iščekivanja sav skrutio. Da može, skokom bi se bacio s prozora, da bolje vidi i čuje, što se oko njega dogadja.

— Niko... o! — ozva se stričev uzbudjeni glas, ali mjesto odgovora iz bližnjeg dvorišta zalaja pseto. A kako ograda nije bila daleko, majstor Frano srdito zavika: »Kuš, Fido!« Pseto, upoznavši glas, smiri se i tresnuvši lancima još se jednom ozva, ali više za sebe, negoli da upozori ukućane na opasnost.

Ponovo odjeknu gruvanje valova o obalu i kad je majstor, ojadjen od uzaludnog čekanja, upravo htio da zatvori prozor, ravno je pod kućom nešto protrčalo prema škveru. Pogleda još jedanput i u onoj sjeni, što je trčala prema brodovima, prepozna čovjeka. Sasvim se pritajio, da ne bi ni najmanjim sušnjem otkrio svoje skrovište. U tami pod

kiljevima brodova planu svjetlost, valjda žigica, i odmah se ugasi. To se ponovi nekoliko puta redom. Ono trenutačno svijetlo obasja glavu i pleća nepoznate mu osobe. Pričini mu se, da još nikada nije vidio onakvu ljudeskaru. Nikola mu u taj tren nije bio ni nakraj pameti. To je zacijelo kakav tat, palikuća ili potucalo neko, što se naviklo spavati po brodovima. On skoči i tek što je navukao čizme i ogrnuo se kabanicom, potrči niza stube sve u bojazni, da mu zlikovac ne uteče.

— Stoj! — zavika i kao da u desnici drži kuburu, ispruži ruku prema bjeguncu. Na njegov usklik i pseto podvostruči lajanje.

— Stoj ili ću! . . .

Bjegunac od straha da ne odapne, odmah se zaustavi. Majstor ni da je pred sobom ugledao prikazu, ne bi se jače prestrašio, nego kad je u tami prepoznao Nikolu.

— Niko!

— Šta je?

— Koga vraga radiš?

Iza trenutačne neodlučnosti sinovac mu osorno odgovori:

— Htio sam potpalit!

— Jesi li poludio?

— E . . . užeći brod, kuću, škver!

— Ma zašto?

— Da se osvetim!

— Komu?

— Tebi, ocu, Bogu, svima! Da me ti nisi svjetovao, ne bi Anica pošla na brod.

— Niko!

— Šta Niko! Vi ste moji dušmani. Ćaća je dovršio tvoje djelo! Da njega nije bilo, momci bi odmah jarbolom u rupu, a konopi ne bi pukli. Šta mu je djevojka skrivila, da me je htio od nje rastaviti?

— Drugi su ga nahuckali . . . Oprosti mu, ćaća ti je!

— Krvnik mi je!

— Dat će Bog, pa će se i za tebe naći druga cura.

— Anicu hoću.

— Ne budi dijete.

— Ili nju ili nikoju.

— Hoćeš glavom o zid?

— U svijet hoću . . . U Ameriku . . .

— Dojadit će ti i more.

— Neka dojadi, ali se vratiti ne ću.

— Pokarat će te Bog.

— Neka kara! Udri, grome, imaš i po čemu, — i izazovno, zagledavši se put neba, stisnutom se šakom udari u prsa.

— Žalost te smela.

— Kakva žalost? Da su stara vremena, u hajduke bi! A ovako, kud me sreća odnese.

— Doma će te donijeti.

— Rugaš mi se! Ne vjeruješ, a? Ni da sam htio brod užgat. Evo, gledaj! — viknu i zgrabivši strica za ruku, odvede ga pod daščaru i tu mu pobjedonosno kretom ruke pokaza gomilu iverja i pilotina. — Sve sam pripravio. I na stupu i na petrolej nisam zaboravio i da si zakasnio samo minut, imali bi varošani šta gasiti.

— Gdje ti je pamet bila?

— Šta će mi škver, šta će mi brodovi i kuća, kad Anice nema? . . . Ti ne znaš, šta znači izgubiti curu . . .

— Bio sam i ja mlad. Imao sam i ja nevjestu, pa došao drugi i oteo mi ju.

— Biše ga nožem, kad te na tvrdu vjeru prevario.

— Sebe je prevario, a ne mene! Pokojnica je mene ljubila, a to mi je dostajalo. Rodila mu je i sina, ali dijete je po srcu bilo moje. Zvao me je »barba Frane«, a kad je narastao, više je mene volio, nego li rodjenog ćaću.

— Gdje je sada?

— Na moru je! Pisao je paron Keku, da je u tudjem svijetu našao sreću i da se ne će vratiti doma.

— Kao da je mene poslušao.

— Poslušao te, sinko. A i po godinama ste vršnjaci.

— Drag ti je!

— Kako da mi ne bude drag. Njezino jedino dijete.

Iza odužeg tajca doda:

— Znaš, tko nas je pomirio?

— Tebe i nevjernog prijatelja?

— E.

— Ona!

— Jest, ona, ali kad je mrtva bila... Od onog dana postao sam drugi čovjek.

— Kako to?

— Lijepo! Upoznao sam i razumio, šta je smrt.

— Zla je smrt.

— Nije ona zla. Mi smo zli! Za litru vina probili bi i svoga pobratima. A kad ga vidimo, ispružena, od žalosti bi sami sebe ubili.

— Šta to vrijedi, kad je čovjek pokopan?

— Mlad si, Niko, pa ne razumiješ neke stvari. Slušaj, šta ću ti sada reći i upamti moje riječi... Kad su mi nesudjenu nevjestu spuštali u grob, na sve sam zaboravio: i na uvrede i na patnje i oprostio sam njemu, sebi i svim svojim dušmanima.

— Zašto sebi?

— Jer smo svi mi nesretnici. Što bi bio život bez smilovanja i bez smrti! Tek smo po njoj svi braća, jer da nje nije, nitko ne bi znao, da je u ljubavi i opraštanju jedina i prava sreća. Kralji i bani, sirote i prosjaci, svi su pred njom jednaci... A sad idi, sinko, i kad ti dojadi more, vrati se...

— Ne ću, striče. Svaki put, kad bih prošao ispred njene kuće, žalost bi me prekinula...

— Zaboravit ćeš i to — i jednog lijepog dana, jedva ćeš se spominjati, kako se zvala...

— Striče, ti ne znaš mene.

— Znam te, ali mladost je mladost i gdje joj oči zapnu, tu joj i duša ostaje: Naći ćeš drugu djevojku.

— Ne ću...

— Hoćeš, Niko, vjeruj ti meni!

Majstor Frano iza duge šutnje nastavi:

— I da si mi se lijepo oprostio s ocem i da mu ni riječi nisi rekao o ovom našem razgovoru. Poljubi ga i reci mu, da si mu sve oprostio i da ćeš se brzo vratiti. On bi umro od žalosti za tobom! Je li da hoćeš?

— Hoću tebi za ljubav, ali se vratiti ne ću...

— Dodijat će ti tudjina... Teško je u tudjem svijetu...

Nad njima se gone teški i čadjavi oblaci, a krnji mjesec, izronivši iz tame, nagnutim vrhom, kao brod kljunom probija najcrniji oblak i onako izvrnut postepeno tone i nestaje u sablasnom mraku... Sa žala dopire postojano gruvanje uznemirene pučine, a kako su joj valovi silni i uzburkani, čak se u tami razabire njihova bijela i uzavrela pjena...

VIII

Na obali stoje braća majstori i gledaju prema pučini. U providnoj magli sutona još se dobro raspoznaju velika jedra, koja su netom minula rât Sustjepana. Visoko, nad krmom crnog broda, svijetli crveni žižak i žarka mu traka podrhtavajući u hladnom zraku, ostavlja za sobom krvav trag. Rekao bi, da kap po kap vruće krvi pada u potamnjelu i studenu vodu, što se mirno stere i svojom ravnom, ocalnom površinom siječe gromade dalekih otoka.

Za onim crvenim svijetlom čeznu izmireni Kuzmanići i vlažnim očima prate crnu ladju, što polako, ali postojano plovi, noseći njihovog Nikolu put otvorene pučine. Braća se razgovaraju:

— Naš lijepi, bijeli brod! Šta su od njega učinili!... Ocrnili ga kao veliku mrtvačku škrinju...

— Pusti... to je radi Anice.

— Strah me, da ga moje oči posljednji put gledaju.

— Dijete si, Pavle!... Mlad je, zdrav, pa će preboljeti ranu.

— Nisam ja na to mislio.

— A da na šta?

— Hoće li se vratiti?

— Do Uskrsa evo ti ga doma.

— Ne će, Frano... On mi nije još oprostio.

— Kako da nije, kad te je poljubio i zagrlio. Plakao je kao malo dijete...

— Nije mene, nego nju... Ne mari on za ćaću.

— Dobar je Niko!

— Znam, da je dobar, ali ti si mi ga otudjio...

— Nisam, tako mi svetoga Frane.

— Nisi ti na zlo mislio; prevarila te ljubav za pokojnu Tonu. A i pravo je! Ja sam ti nju oteo, a ti meni sina... A i ona je po srcu bila tvoja vjerenica, a ne moja... Bog me je pokarao... Sve bih pregorio, da znam, da si mi od srca oprostio.

— Jesam, Pave.

— Velika je to uvreda bila, da je brat brata na tvrdu vjeru prevario.

— I na to sam zaboravio...

— Nisi... Onakve se uvrede ne zaboravljaju. Sina mi vrati!... U što mi trud, u što mi očevina i stečevina, ako njega izgubim. Neka me otjera u prosjake, ali neka se vrati... Kuća mi se ruši, sin me zapustio, a ljudi mi se smiju... Jadna mi starost...

— Dat će Bog.

— Tješi me, tješi... ne ćeš za dugo.

— Preživjet ćeš ti i mene i sina.

— Ne daj, Bože. Šta će mi život bez svoga?...

— Ti si barem imao ženu, a sin ti živi...

— Da, da, moj dobri Frano.

— A gledaj mene, oćelavio sam, ostario i nikakvu radost nisam okušao... Uvijek sam se trudio za druge... A šta... samo da Niko bude sretan i da se zdrav vrati!

— Ne će, Frano, nisam ni ja dijete, pa razumijem neke stvari...

— Hoće!

— Ne će! Niko je zauvijek otišao...

Braća šute i bespomoćno gledaju put Sustjepana... Oko njih navire sve gušći mrak i polako zastire i briše orise već dalekih jedara. Sve iščezava u tami. Gasi se i crveni žižak, a nad mračnom se površinom, valjda s one strane mora, oglasila tužna, duboka zvona...

Konac.

Buha i pauk.

Kroz gustu šumu promicalo je sunce i rasprostrlo sjajnu mrežu, da u nju poput zlatnog pauka ulovi sve, što gmiže i leti. Po sunčanoj se traci penjale bezbrojne muhe i činilo se, kao da i one u svom letu predu svijetlu nit, što je koso padala na komad zelene, baršunaste mahovine. Pored mahovine penjalo se stoljetno hrastovo deblo i kad bi se vjetar spleo medju njegove guste grane, činilo se, da mjesto uvelog lišća na zemlju padaju velike sunčane ljage. Pod tim stablom bilo je neobično živo. Oko mahovine i na mekoj travi zujalo je, brujalo stotinu sitnih glasića. Vrvjeli su pusti mravi i u dugim povorkama sakupljali se oko jedne sunčane mrlje. Bilo ih je svakojakih, i žutih i crnih, malih i velikih i krilatih, a kako ih je mnogo bilo, od njih je pocrnjela trava. Uskomešali se i žurili i ticalima kao da su jedan drugome šaptali o nekim čudnim, još nečuvenim stvarima. A da je to bilo uistinu nešto neobično, vidjelo se iz toga, što su se oni toga jutra bezglavo motali i a besposlici se gurali i turali kao da ih je opila râna rosa. Nad njima kružili su čitavi oblaci muha, komara, pčela, obada, brekuja, osa i drugih okrilaćenih stvorova. Kružili su i svojim besprekidnim zujanjem probudili čitavu šumu. Od svuda su srtali i rojili se krilati drugovi, kao da idu na ugovoreni sastanak. Od obijesti, a možda i od zloće, udarali su jedni na druge i u jednakim razmacima, kao da vise na nevidljivim nitima, sukobili bi se u zraku, da se iza udarca opet nadju na istome mjestu. Opet se spremali na novi sukob i ta je bojna igra bila tako nepromjenljiva, kao da njome ravna neki vječni zakon sukoba i teže.

U tom zboru nadasve čuo se uporni glas brbljavog cvrčka. Za njim se vijugala duga povorka bubâ, bubica i ine gamadi. Po vlaknima visoke trave penjali se svakovrsni kukci i tek kad bi im dodijalo naporno penjanje, odlučili bi se, da pridignu teške oklope i razviju prozirna krila, da letom skrate dugu cestu.

»Kuda? Kuda?« pitala je zlatna, gojna muha velikog, oholog obada.

Obad je kružio zrakom i htio da se slegne na družicu, ali u pravi se čas predomisli kao da sam sebi veli, da nije dostojno takovog junaka pačati se u običnu, gnojnu i od drugih obljubljenu muhu.

Ona nekud tiše ponovi upit i tako zavodljivo zamahnu krilima, da tome ljubavnom pozivu ne bi nijedan komar odolio, osim ponositog obada. Kad je po treći put ponovila upit, on ljutito odsiječe:

»Kuda svi, tud i obad!«

Njegove su zagonetne i kratke riječi uvrijedile muhu i ona nekim siktavim, srditim zujanjem odleti na drugu stranu. Valjda je tamo bolja sreća čeka.

Zagrižljivi obad još joj na putu doviknu: »Dobar let ti, kumo, nemoj da te komari ukradu. Otmica je njihov posao«.

Od stida nju rumen po licu obli i da sakrije svoju zabunu, pokri se krilima, da se ostale njezine drugarice ne dosjete sramoti.

Medjutim je cvrčak — kao da po bubnju udara — jednolično, ali glasno govorio, da sve kukce, muhe i mrave čeka veliko iznenadjenje.

— Kakvo! Kakvo! — ozvali se nebrojeni glasovi.

Cvrčak se malko uspravi i što ga je grlo nosilo javi:

— Tko je željan zabave, neka ostane pod hrastom! Došli su glumci, čuveni glumci iz nepoznate zemlje. Mene su izabrali za vodju, a kako je put bio dalek, tako su od umora zaspali, i ni sunce ih nije probudilo.

— A kojim se imenom ponose? — upita stari, radini mrav.

— Gospodo i gospodje, — nastavi cvrčak, — najmladja se glumica zove buha.

— A glumci, glumci? — uzvrpoljiše se muhe.

— Jednome je ime pauk, a ostala dvojica su čuveni umjetnici: leptir i skakavac.

— Pauk! pauk! — zazvrndaše muhe i jezovito zazujaše kao da na svojoj šiji osjetiše ledeni krak pauka.

— Muk! — viknu cvrčak.

Čas počeka, da se slegne buka i onda nešto tišim i umiljatim glasom zamoli skupštinare, da u polukrugu sjednu na svoja mjesta, jer će se, veli, predstava odmah započeti.

Zanosnim mahanjem krila pozdraviše svi posljednje riječi rječitog cvrčka. On nožicom mudro pogladi usta kao da briše slinu, što ga je od pustog govora oblila. Ogleda se i kad vidje, da je sve u redu, uputi se prama nedalekom suhom, hrastovom lišću, pod kojim su — kao pod velikom zlatnom zavjesom — spavali oglašeni glumci. Srećom, nije trebalo, da ih budi. Prenulo ih sunce, a i da ono nije, bila bi ih probudila vika i žamor sakupljenoga mnoštva. A kad su izašli iz skrovišta, imali su što gledati. Nijedan od njih nije pamtio, da ih je svojom prisutnošću počastilo toliko gledalaca. Svi su bili poredani u polukrugu. Najprije najmanje bubice i najsitniji kukci, a onda ćurani, a za njima nebrojeni redovi komara, muha, obada, pčela i drugih krilatih stvorova. Posjedali su na baršunastu mahovinu, a mali komad gole zemlje pred njima, koji je odredjen za pozorište, bijaše osvijetljen jednim jedinim tankim sunčanim trakom. Gledaoci opet zamahnuše krilima i dočekaše glumce dugim, beskonačnim zujanjem. Neka starija muha zagledala se u noge skakavca i odmah nešto prišapnula svojoj drugarici. Još se jače približiše jedna k drugoj, da papreni razgovor ne čuju mladje, neiskusnije sestre. A medju

njima bile su još neke posve mlade, koje nisu znale ni što je ljubav, a kamo li da razlikuju komarčevu od skakavčeve noge.

— Mir! — viknu čvrčak, — prvu točku programa izvodi neodoljiva i čuvena umjetnica buha.

Buha se nakloni i kad se utišalo mnoštvo, jednim vratolomnim skokom počne predstava. Skakala je uzduž i poprijeko, skakala je u vis i širinu, vješala se za jedan jedini visoki vlat, što je ostao na goloj zemlji.

— Zar se ne stidi, da tako besramno skače pred očima sviju? — pitala stidljiva žena svog starog, ali još uvijek jakog mrava.

— Što ćemo još doživjeti! — uskliknu okrilaćeni mrav i objema krilima sakri lice, da ne ne vidi pustopašnu igru.

— Djeco, ne gledajte, — zapovjedi matori mrav, — to nije božje, već sotonsko djelo.

Uskomešali se, kao da je medju njih banuo medvjed, ali buha nije marila za njihove povike, nego je i dalje skakala i još više dizala noge u vis.

— Neka prestane! Neka prestane! — zaoriše mravi.

— Tko se stidi, neka ne gleda! — zazvrndaše komari. Od pustog užitka spustili su rilce i zagledali se žarkim pogledima u tanane noge neodoljive tankopasne buhe.

— Ta bi grlila! — rekoše nekoji iskusniji.

A buha, — kao da je sve to čula, — još jače zaigra noškama. Sad nije više skakala, sad je plesala divlji, pomamni ples. Njezine su kretnje pratili muzikalnim zujanjem mali uvježbani komarci, koji su se bili sakrili za bližnju, suhu grančicu, što je pala s visokoga hrasta. Ta glazba bijaše puna neutažive strasti, a buha je, kao u nekom svetom ludilu, plesala, poskakivala i trbuhom micala, da ljepotom svog crnog, ali nagog i sjajnog tijela omami gledaoce. Zibala se u bokovima, svijala se kao grešna zmija i plešući dobacivala komarcima va-

trene poglede. Nitko nije disao, sva su srca jače zakucala, sve oči bijahu uprte u buhu. A ona, pošto su skriveni maleni komarci još jače zabugarili, skoči u vis, zavrti se u zraku nekoliko puta i dočeka se sva zadihana na stražnje noge.

Mahanju krila i zujanju nije bilo kraja ni konca. Neki se komari, obadi, ose i muhe potukoše i tko zna, kako bi se radi ljubomora kavga svršila, da u to čvrčak ne javi, da je glumac pauk spreman, da im pokaže svoju umjetnost.

— Kakav pauk, to je krvnik! — zavapiše muhe.

— Dolje s krvoločnom zvijeri!

— Dolje! — odjeknu čitavim pozorištem.

— Njemu nije ništa sveto!

— Domami neiskusnu muhu, da ju u zagrljaju zadavi.

— Znamo njegove mreže. Neka se stidi! — doviknuše neke iskusnije muhe.

Al pauk nije mario za njihovu viku. Kako se popeo na bližnju granu, od straha se razletješe rojevi muha. On im se ispod krakova nasmija i onda mirno nastavi svoju igru. Zavjesio se o granu i puštao da ga vjetar ljulja. Zibao se i očima oko sebe vrebao, da se dočepa kakve ugojene muhe.

Mravi su s udivljenjem pratili njegovu opasnu igru.

— Ako mu u toj visini nit pukne, ni Bog ga ne će spasiti, — uvjeravao je mrav svog najbližeg susjeda.

— Prije ili kasnije čeka ga očita smrt, — nadoveza okrilaćeni drug; — nek govori tko što hoće, nema krila do krila, — oholo dovrši krilati mrav.

U to pauk prebaci nit na bližnju granu. S te se opet spusti i upoprijeko isuka novu nit. Tako redom nekoliko puta. Za tren bijaše gotova paučinasta zvijezda. I kružeći oko nje, u jednakim je razmacima nizao vlakno za vlaknom, da mreža bude gušća. I onda sve to stegnu kraćim nitima, dok nije

stigao do sredine, gdje je najtanjim vlakancima izatkao sebi skrovište.

— Izvrsno! Izvrsno! — kao u ludilu klicali i derali se inače mirni i razumni mravi.

— To je umjetnik!

— Zao je, ali vješt i nenadmašiv u svom poslu, — usred najveće vike i krike preplašeno zazvrnda velika muha. I kao da je bezglava, ravno udari u mrežu pauka. On se kao strijela na nju obori. Ovi ju krakovima i majstorski zakla.

— Ubojica! Razbojnik! — čulo se iz redova muhâ, dok je pauk mirno, kao da se nije ništa dogodilo, sisao svojoj žrtvi krv.

Zaprepašteni od straha i groze digoše se rojevi muha i komaraca i sve, što je okrilaćeno bilo, dalo se u vratolomni bijeg. Samo su ostali razboriti mravi i još dugo klicali pauku kao jedinom i nenatkriljivom umjetniku.

Leptir je nato odletio, a skakavac visoko skočio kao da se obojica srde, što nisu mogli pred tako brojnim i biranim općinstvom da pokažu svoje vratolomije.

Cvrčak je uzalud dozivao i kleo i psovao nerazborite gledaoce, ali u sveopćem metežu nitko nije čuo njegove oštre i srdite riječi. E, kad nije ovog puta puknuo, više nikad i ne će!!!

Paljetkovanje.

Posvećeno M. K. Čapku-Chodu.

Teško je, gospodo, govoriti o plemenitosti, a još teže prstom uprijeti u najplemenitiji čin, što smo ga u životu učinili.

— Ne izvinjavajte se, već se držite obećanja, gospodine Lujo.

— E, pa dobro, kad hoćete, ali da li će biti gospodje zadovoljne, to je drugo pitanje.

— A zašto da ne budu?

— Ponešto je škakljiva pripovijest, pa ne bih htio, da se koja nadje uvrijedjena.

— Kakve uvrede? Ta poznato je, da krasni spol voli paprene govore i žestoka pića! — iz prikrajka javi se matori gospodin.

— Na vas se, nevaljanče, ne srdim, — primijeti gospodja Ane, — vi ste i tako izvan pogibelji!

— Ne vrijedjajte ga! — umiješa se u razgovor vragoljasta Nina, — ne bi se on, što se toga tiče, ni sa kojim momkom mijenjao.

— Vidi ti male Nine, kako je iskusna! — zlobno dobaci ugojena gospodja Jela i sipljivo se nasmija drugarici, kojoj su lica planula od stida.

— Zavidi joj, — upecnu je Ana i oborivši oči, tako veselo i glasno zahihota, da svi prisutni prasnuše u veseo, skoro raskalašen smijeh.

Gospodin Lujo maramicom obrisa oči. Suze mu od smijeha skočile. A tek kad su se svi umirili i ušutjeli, Lujo poče tihim, ali jasnim glasom da priča svoj najplemenitiji čin:

— Koliko mi je godina bilo? Ni punih dvadeset! Kako vidite, davno je tomu, a meni je kao da se to juče dogodilo.

Nina mu dobaci zloban pogled kao da ne vjeruje njegovim riječima.

— Ne vjerujete, da je i meni bilo dvadeset godina? I te kako, gospodjo! Bijah momak od oka. Djevojke me zvale »rudasti Lujo«. Bilo je i svadje radi mene. Lude jedne, ta sve sam ja njih volio.

— Ma jeste li ga čuli? — cikne Jela kao da ju je zmija ujela, — i još se hvali, što je bio bez stida!

— Gospodjo Jelo, da smo se onda susreli, bez sumnje se ne biste srdili na me!

Jela se udobrovolji i milo ga pogleda, a Lujo tiše nadoveza:

— Berba one jeseni davno se svršila. Po čistom zraku već su letjele niti paučine. Jeste li ikada noću, kad ste šetali, osjetili taj neugodni dodir? Predosjećaj zime, čega li? Ali onog popodneva mjesto šutljivih zvijezda sjalo je puno sunce, pa da ste u svojoj desnici osjetili i ruku mrtvoga, ne bi vas to ražalostilo... Noge me nose, sretan sam, što dišem, i očima kao žednim ustima pijem neizmjernu svjetlost. Tamo — iza onog brijega — prostrla se morska pučina i na jednom jedinom golemom talasu pomalo ziblje se nekoliko sitnih rastrušenih ladja, što za sobom ostaviše brazdu.

Putem, kuda idem, s jedne i s druge strane, prate me zlatice i tratinčice. Rekao bi, da se žure, da prije mene stignu. Tratinčice me gledaju radoznalim očima, a zlatice se ispružile i malo s visoka motre na svoje sitne, majušne drugarice. Iza plota uto prhne preplašeno jato i razleti se na sve četiri strane. Valjda ih je onaj cijuk upozorio, da je u blizini neprijatelj čovjek. I po koji gušter, koji se do tada sunčao, šmigne mi pod nogama, da se u tren oka izgubi medju onim rasjeklinama, što ih sunčana žega otvorila. Preda mnom obrani vinogradi dižu se kao ogromne stube, što vode na vrh brežuljka. Na čokotima požutjelo, porumenjelo, pozlatilo se široko lišće loze, što brižno skriva još po koji zaboravljeni čevuljak*). Malo ih je, ali je na njima zrnje slatko kao med. Neki se čevuljci na pripeci osušili, pa čekaju, da ih pozoblju ptice nebeske. Jesen je, jesen — i u tom beskonačnom miru osjeća se, kako se priroda odmara. Skuplja nove snage za porode i sada leži na svom golemom logu kao iznemogla žena, koja je netom povila dijete. U meni od sunca i radosti vrije krv. Osjećam prisutnost oploditeljice žene. Punim prsima udišem slani miris mora. Pod kožom igraju mi čvrsti mišići. I sa sotonom bih se u koštac uhvatio, da mu otmem ženku. Skakao bih, pjevao bih i pred sebe gonio djevojku, sve dok se ne bih spustio niz onu strminu, otkud puca vidik na otvorenu pučinu. Teško njoj, stignem li je!... Iza jednog zida provirili čempresi, i bijeli kameni križevi sa crnim i zlatnim natpisima ne probudiše u meni nikakve misli o prolaznosti. Smrt je daleko, a moje mlado tijelo smije se mrtvima i pokojnicima, što su tako ludi bili i polijegali uporedo i poledjice pod ploču. Smrti nema, život je vječan. Tko da me o protivnom uvjeri? Malo su ljubili život i zato su umrli. Gdje si, curo, da im pokažemo, kako smo živi i zdravi! Čini mi se, kad bi djevojka blizu mene bila, da bi mi narasla krila, samo da ona to hoće! Neka mi kaže, da poletim, pa da vidi, je li i to nemoguće!... Pod nogama šušti mi lišće. Ej, goro, što si umukla! Zašto se ne javljaš? Ej! Oj! A jeka odgovara kao da se sa mnom šali, i od obijesti pjevam i skačem i ne marim, što se sunce o moja ledja tako žestoko uprlo kao da smo usred ljeta. Žedan sam, i za čašu vode dao bih dukat. Sjetim se, da je u blizini živa voda. Preskočih nekoliko ograda i eto me pod crnom klisurom, iz koje teče tanki mlaz vode i pada u kamenu izdubinu, na dnu koje trepti pržina kao zrnje zlata. Padam na koljena i punim ustima pijem kao da se bojim, da će mi netko oteti gutljaj. Kaplje mi teku niz bradu. Ovako jelen u šumi pije i plašljivo se osvrće, da li ga ne gleda

*) Grozdić, na kojemu je nekoliko zrna.

čovječje oko. A kad se napih, legoh na ledja i zagledah se u u pusto plavetnilo nebesa. Utonuh u azurnu vječnost i tonući slatko usnuh...

Probudila me zemlja. Od žege odronila se gruda i kotrljajući se sa svom silom udarila me u lice.

Prenuh se, da li se to slučajno dogodilo ili se zemlja sa mnom našalila? Tko bi znao!

Ponovo skočih i preko plota spustih se u bližnji vinograd. Sagoh se pod svaki čokot, ne bih li se namjerio na kakav slatki čevuljak.

Zrna su pucala pod mojim zdravim zubima. Rumeni sok osladio mi usta.

Tražim čevuljke, a kad tamo, na jednom jeguljastom trsu nadjoh čitav, pun grozd. Ne zobljem ga, već gutam kao da se tri dana nisam omrsio. U ušima čujem, kako mi pjeva vlastita krv! Ej! Oj! Ovog puta nije se javila jeka! A ja još jačim glasom, da me gora i planina čuje: Ej! Oj! Ali mjesto jeke čujem, da se u daljini ozvao ljudski glas.

Nadvih ruku nad oči i u onom punom sunčanom svijetlu razaznajem zgrbljeni lik paljetkara*). Čini se, da je žena. Žurim se, da vidim, jesam li se prevario.

Ni jelen ne bi bio brži. Još jedan plot i eto me blizu nje.

Jest, bila je žena. Tražila i ona čevuljke, a do nje ležao napola puni krtočić.

Što sada? E, nije bilo kuda nego ravno k njoj! Odlanulo mi je: imala je gotovo bijelu kosu. Ali kad je podigla lice i pozdravila me, zasjale su njene modre, čiste oči kao u djevojke. Punana je bila, ali ne tusta. Lice dugoljasto, zdravo, crveno — da li od stida ili od napora, teško je reći.

Nasmijala se, a zdravi, bijeli zubi zabliještiše se kao da su netom zagrizli u rumenu jabuku.

— Jeste li ih mnogo našli? — bojažljivo ju zapitam.

*) Onaj, koji pabirči grožđje po vinogradu.

— Slabo, sinko, ne misle više na sirotinju. E, dok sam bila mlada, na svakom je čokotu bilo po nekoliko čevuljaka, a bogme katkada i po koji grozd. Tèžâk nije štedio, jer se bojao Boga.

Ona se osmjehnu i milo me pogleda, čekajući odgovor. Bila je umorna, pa je sjela na kup suhog lišća.

— A što i ti ne sjedneš? Ne ću te ujesti.

I ja se do nje spustih. Ona se nagnu, da dohvati krtočić i pruživši mi ga reče:

— Jedi, slatko je!

Opet su zrna pucala pod mojim zubima, ali nisu bila slatka kao prije. I starica je jela.

Starica? Teško je reći. Je li sunce krivo bilo, da mi se pričinilo, da je lijepa? Ili me uzburkana krv varala?

Ona se kao nehotice dotaknu mog ramena. Ja joj još jače uzvratih. Nismo se ni pogledali, ali smo osjetili, da nam srca jače biju. Pod nama je jače zašuštilo lišće. Kako je do toga došlo, da smo se našli u zagrljaju, još ni sada ne znam! Ona je klonula kao žena, koja čeka, da bude oplodjena. Krv me svladala i ja se bacih na nju kao zvjerka na plijen. Bilo je to kao blijesak iz vedra neba...

A kad se digoh, da krenem dalje, ona me za ruku uzela i prije no što sam mogao da to spriječim, kleknu i poljubi mi desnicu:

— Hvala ti, sinko, duša ti se raja nagledala! Utješio si ubogu staricu! Bog će ti to dvostruko naplatiti!

Što sam joj odgovorio, ne znam, ali još i sada pamtim, da je dugo za mnom gledala.

Okrenuh se nekoliko puta. Bojah se, da me ne pozove natrag, i kad se dohvatih strmine, dadoh se u bijeg glavom bez obzira. I tek kad se nadjoh na žalu, odlanulo mi je, kao da sam se oslobodio golemog bremena.

Bio sam sâm; pod mojim nogama talasalo se more i u mekoj pržini bilježilo čudne, zagonetne

znakove. Što bi rukom o ruku udario, svukoh se gol kao otac Adam i skočih u dubljinu. Plivah, plivah, i bijah sretan, što me grli more. Bilo mi je kao da su me po drugi put krstili. Osjećah se čist...

Nasta tajac. Gospodin Lujo se osmjehnu i zapalivši cigaretu, odbi prvi dim i zašuti.

Gospodje se medjutim uzvrpolje. A Jela srdito, ali odlučno zaključi:

— I to da mi je najplemenitiji čin! Stidite se, gospodine Lujo! — i onako ljutita ustane i ne pozdravivši ni gospodu ni drugarice, izadje, lupnuvši za sobom vratima.

— Srdi se, da se ne će namjeriti na drugog Luja, da i nju utješi! — — tiho ali jasno primijeti vragoljasta Nina.

Nato se svi grohotom nasmijaše i veselo pljeskajući rukama zahvaljivahu gospodinu Luju, što ih je sjetio mladenačkog ludovanja.

Plemenito srce.

I

U jednoj zabitnoj ulici, do koje nije dopiralo ni sunce, ni čisti zrak, dizala se stara, visoka kuća, a oko nje se sjatile još starije zgrade: kuće, kućice, potleušice, sa raspuknutim zidovima, srušenim dimnjacima i s napola otkritim krovovima. Zgradu od zgrade nije dijelio ni dvor, ni bašta, ni ulica, ni prolaz, i sve su one, te nametnice na nametnicama, skupa srasle, da u sredini poput glavnog debla opkole onu staru, visoku kuću, u kojoj se ugnijezdio S. Tvrdić. A sjatile se amo valjda u bojazni pred zakupnicima i zidarima, koji su nemilosrdno harali po čitavu gradu, predgradjima i okolišu, rušeći stare stanove i zidajući nove.

U tim se stanovima, do kojih ne dopiraše ni sunce ni čisti zrak, ugnijezdila gamad, kotili se parcovi, mačke i psi, a s njima živjela je i radjala se puka sirotinja. Bilo je obiteljî, kojima se pradjedovi rodiše u istoj kući. U tim zagušljivim, smradnim sobama izmijenilo se više pokoljenja, a sve ih je progonila glad i uništavala prerana smrt. A kad bi se koji oslobodio od te robije i dopr'o do ulice, gdje je bilo svijetla i zraka, nikad se više ne bi povratio. Nestalo bi ga, i on se na svoj stari stan spominjao kao na grob ili na mrtvačku sobu, odakle ga je nekim čudnim slučajem izvela i spasila Providnost. Kroz onu ulicu nije htio ni proći, a vrlo se rijetko dešavalo, da je osim ukućana i koji drugi zaposleni gradjanin onamo zabasao. Ali ni njih nije bilo vidjeti na ulici, čak se ni djeca nisu igrala, i da nije bilo

pasa, mačaka i parcova, koji su se po danu i noći gonili i klali, činilo bi se kao kao da je čitav onaj kraj izumr'o. Sve je ondje bilo gladno, i njihovu je golotinju pokrio jedan zajednički iskrpljeni, gnusni, crni plašt...

U onoj visokoj kući, pod samim krovom, stanovaše lihvar Srećko Tvrdić. On je bio vlasnik čitave ulice, a ugnijezdio se tamo visoko, da može i po danu i po noći vrebati na svoje žrtve. I po vanjštini bijaše sličan gavranu. Suh, zgrbljen, taman u licu, s oštrim, grabežljivim nosom i sa crnim razdrtim, salonskim odijelom, kojemu su repovi sličili napola iščupanom perju, činio se, da će se sada s krova oboriti na ulicu, da rukama i dugim, nečistim noktima zgrabi kojeg ukućanina, koji mu nije platio stanarinu. A čudo, kako je taj slabi i suhi starac imao jak glas! Kad je vikao, mogao se čuti po čitavoj ulici, kao da se na krovove glada i smrti sleglo jato gavranova i sad se dozivlje, radujući se skorom plijenu. A što se on jače derao, to su glasovi njegovih stanara bili tiši. Svakog prvog u mjesecu mogao se čuti, a onda se djeca od straha sakrivala pod postelju; ni plakati nisu smjela, a zacenjena su usta rukama zatvarala s bojazni, da ih jecaj ne izda. Majke u stravi, da ih Tvrdić ne čuje, neprestano su prijetile i strašile nejačad šibama. Ni pisnuti se nisu usudila, jer ih je najmanji šušanj mogao izdati, da su u sobi sakrita. A Tvrdić je išao od vrata do vrata i kucao mršavim, koštunjavim prstima, da su mu zglobovi pucali. Ali nitko se nije odazivao, i u onoj pauzi, koja je slijedila izmedju jednog i drugog kucanja, od strave su žene blijedile i usred sobe su, ukočene i ispravljene, gledale stravičnim suludim pogledom, kako se tresu vrata. Onda je Tvrdić, srdit, što se nitko ne javlja, udarao o vratnice nogama i šakama, a majke u užasu očekivale, kad će popustiti ključanica i u sobu ući njihov mučitelj. Ni u noći ih nije ostavljao na miru; obilazio je vrata dužnikâ i kucao tako

dugo, dok ne bi čitavu kuću probudio. Čim bi ga čuli, sve bi zahvatila tjeskoba: i dužnike i one, koji su već platili stanarinu. Neka majka umalo te nije svoje dijete zadavila, jer je ono, upravo kad je lihvar zakucao, od straha zaplakalo. Za Tvrdića to bijaše najveći užitak.

Gotovo nije bilo dana, da se sustanari nisu dogovarali, kako će se slijedeće noći na početku hodnika više njih sakriti i smaknuti lihvara. Ali one iste večeri već je Tvrdić otkrio zavjeru, jer se medju njima uvijek našao kakav prezaduženi zavjerenik, koji se nadao, da će ga kamatnik pošteditì i još neko vrijeme pričekati, ako ga spasi od sigurne smrti. A i kad medju njima nije bilo dužnika, i onda je Tvrdić doznao za zavjeru. U tom slučaju bi prijava za izdajnika bila dobra preporuka za budući mjesec. Na taj tanki led obično ih je sve navodio kakav prezaduženi osvetnik, koji je ujedno bio i začetnik urote. Škrtac je točno znao i za imena pojedinih sukrivaca, i onda, jao njima, ako bi i sat zakasnili sa stanarinom. Za najmanje zakašnjenje morali su nadoplatiti kamate, koji su od sata na sat toliko narasli, da se nesretnik, koji bi zakasnio za mjesec dana, nije mogao do smrti oprostiti duga. Iza toga su svi ti nevoljnici bili za neko vrijeme mirni, ponizni, strašeći se i lihvarove sjene. A Tvrdićev se glas još jače čuo i još je glasnije ozvanjalo po čitavoj ulici njegovo graktanje. I stanove je više obilazio, jače je kucao na vrata dužnika i češće ih po noći budio.

Tako jednoć, kad se s noćnog ophoda vratio u svoj stan, koji se sastojao od jedne prostrane sobe, nadje na prozoru probijen papir, što je od nekoliko godina zamjenjivao razbito staklo. Prva mu misao bijaše, da se u sobu uvukao neki lopov, tat ili stanar, s namjerom, da ga ubije i orobi. Pogleda pod postelju, ispod stola, iza peći, ali nikoga ne nadje. Onda oprezno, plašljivo i oziruć se podje do prozora, i na svoje veliko čudo, na pragu nadje

šćururenu, napola smrznutu pticu. Već ju je htio zgrabiti i baciti kroz prozor, ali kako je bio praznovjeran, prekrsti se i donijevši uljenicu, stade promatrati pticu. Bio je to od čadje pocrnio vrabac, koji, da se skloni od zime i gladi, sleti amo i klonu na prag. Ali lihvaru se pričini, da još nikada u životu nije vidio sličnu pticu. Tko zna, možda je duša kakova pokojnika?

Dugo je trajalo, dok se odlučio uzeti vrapca u ruke i kad na dlanu ućuti, kako prestrašeno kuca ptičje srce, zakuca brže i njegovo. Neko je vrijeme vrapca držao u rukama i onda, ne znajući, što bi s njim, stavi ga na stol. Ptica, držeći neprestano zatvorene oči, otvori kljun i tako nenadano i bolno cikne, da je lihvar sav protrnuo. A da nije to kakva nemirna i neupokojena duša, što luta po svijetu, bijena od studeni i gladi, da okaje grijehe? ... On svrati pogled na propelo, što je visjelo nad njegovom posteljom i ponovo se prekrsti, još pobožnije i skrušenije nego prvi put. Zatim podje do ormara, odsiječe komad hljeba i stade ptici drobiti kruh. Možda će je hrana oživiti. A zato će njega Bog na drugom svijetu nagraditi ... On joj je neprestano drobio, ne usudjujući se ni da je prstom dotakne. Ptica više nije otvarala kljun, a blizu nje sve je više raslo grumenje mrvica. Lihvar je gotovo pola hljeba izmrvio i ponoć je davno minula, a on još uvijek gomilao mrvice oko ptice. Mrveći zadrijema, a kad se probudio, uprepasti se: usred mrvica ležao je izvrnuti vrabac i ispružio nepomične i ukočene noge.

Ni onda, kad je legao u postelju, nije se Tvrdić usudio ugasiti uljenicu, i njezin je plamen na vjetru, što je sa razbitog prozora duhao, sablasno podrhtavao, budeći po stijenama stravične sjene. Od straha zatvori oči, no opet ga je nešto napastovalo, da ih samo zeru otvori, pa da vidi, što se oko njega dogadja. Ispruženi vrabac još je uvijek ležao usred mrvica, i on pomisli, ako ga i sutra na istom

mjestu nadje, onda ga čeka neko veselje, ako ne, onda mu prijeti ili smrt ili nesreća. Od jačeg zamaha vjetra gotovo se plamen na uljenici ugasio, i na zidu, u djavolskoj spodobi sa rogovima i repom, zadrhta velika sjena. Onda sjena preko cijelog stropa pruži sotonske ruke i segnu povrh postelje, kao da želi njega zgrabiti šapama. Škrtac se od straha skupi u klupko i ćebetom pokri glavu. U polusnu ga čitav pakao proganjao, strašeći ga nekom ptičurinom, koju su sotone razapele potežući je za krila, vrat, rep i noge. Ni jedra najveće jedrenjače nisu tako široka, a ni na provi ladje ne vidje jačeg kljuna, nego u te ptice. Tad se uz strašnu prasku i lomnjavu sruši djavolsko kolo u ponoć: — to je na stolu dogorijevala uljenica, praskajući prije nego što se posve ugasila. U mraku se čulo, kako ispod tavana netko grize i grebe, a onda ponešto bliže i jače, i za čas je nešto pretrčalo preko stola. U snu zakašlje škrtac i opet se u sobi sleže mir, a tek se dugo poslije toga ponovo čula trka ispod tavana i cijuk i čeprkanje, kao da se negdje sakrila ptica ...

II

Kad se Tvrdić ujutro probudio, na stolu više nije bilo vrapca. Da mu je tko ukrao željezni ormar, u kojemu je skrivao novac, zlato i dragulje, bio bi valjda manje žalostan, nego sada, kad usred netaknutog kruga mrvica nije našao pticu. Njega će snaći teška nesreća. Kradja, razbojstvo, smrt! Sve mu se najedanput zavrti u mozgu. Vani je već svitalo, a jutarnja su zvona dozivala pobožne kršćane na ranu misu. Škrtac je jutros zakasnio, san ga prevario, jer obično, kad bi se javilo prvo zvono, on je bio pred vratima crkve. U žurbi umalo da nije razdr'o rukav svog i onako iznošenog salonskog odijela. U veliki, šareni rubac stane spremati mrvice; učini mu uzao na krajevima i držeći ga u ruci, izadje na ulicu. U crkvi se nije mogao nikako sa-

brati. Svakojake lude misli vrzle mu se glavom. nije li ono prošle noći bila sjena pravoga vraga na zidu i nije li se nečastivi sam potrudio i došao po dušu pokojnika, koji je u tijelu one čudne ptice morao okajati svoje grijehe. Znak, da je bio odviše veliki grešnik i pošto nije dospio, da u odredjeno vrijeme okaje svoje grijehe, on je ponovo morao u mučilište. Bog zna, kakve je kamate od svojih dužnika zahtijevao! Kakva radost za pakao, kakav pir za djavolsku četu, koja se dočepala izdašnoga plijena. A bit će, da ga vrte na ražnju baš u spodobi one ptice, a ispod njega vječna žeravica, u koju duhaju mladji vragovi. A stariji sa prekriženim rutavim nogama i držeći vršak repa medju zubima, posjedali oko vatre, pa čekaju, kad bude pečenka gotova, da s užasnim viljuškama raznesu plijen. Tko zna, možda bi ona čudna ptica bila okajala sve grijehe, da je mogla dalje živjeti i da ju nije studen i glad ubila. Njega Bog ne će kazniti, što ju je pustio, da od gladi umre. On joj je nadrobio čitavu glavu hljeba, pa nije kriv, što nije htjela jesti. Evo, skopljenim rukama, skrušena srca i na koljenima obećava svome Bogu, svome gospodaru, da će od danas svakog jutra razdijeliti pticama po jedan pun rubac mrvica. Možda će se opet medju njima naći duša kakova lihvara-grešnika, pa će ju tako osloboditi od vječnih muka. A za trošak je lako: on će svim stanarima podvostručiti kamate, pa ako i to ne bude dosta, povisit će im stanarinu. Bolje je, da stotina živih trpi, nego da se muči duša jednog pokojnika.

Poslije mise izadje pred crkvu, te vrapcima i golubovima razdijeli mrvice. Kad im baci posljednju šaku, bilo mu je žao, što nije izmrvio više kruha, te odluči, da će im sutra još veći rubac donijeti. Djeca i žene, koje su ga bile okružile, milostivo gledahu na dobrog, siromašnog čovjeka, koji je dijelio pticama hranu. On se na njih nije ni obazreo i kad je istresao rubac, uputi se prema svojoj kući. Po obi-

čaju obidje sve stanove dužnika, kucajući i lupajući na vrata, i dok je čekao, hoće li se tko odazvati i donijeti novac, dotle se u potaji radovao, kako će im povisiti stanarinu. Prije nego se popeo u svoj stan, kupi u pekara dvije velike glave hljeba.

Čim je ušao u sobu i dvaput zaključao vrata, otvori željezni ormar. Iz raznih odjeljenja povadi limene škatulje i zemljane lonce i sve ih poreda po stolu. Posude bijahu pune zlatnog i srebrnog novca i sve ih iskrenu na jedan kup. Dugo ih je brojio, odvajajući zlato od srebra, a kad ih sve prebroji, opet ih pomiješa, milujući i roneći u novac svojim koštunjavim, grabežljivim prstima. A novac mu se kroz prste točio, prelijevao, klizio, i onaj je zvek kovine njega pomladjivao, i njegovo lice, koje je bilo inače zločinački smrknuto, sada je titralo od zadovoljstva i smiješilo se od užitka. A kad je iz škatulja iskrenuo dragulje, njegove su oči požudno i strastveno sjale, a igrajući se ametistima, rubinima, smaragdima, topazima i briljantima, ćutio je, kako mu u srce i u glavu jače navire krv i kako mu neka beskrajna klonulost i slast čitavo tijelo prožimlje. Na ruke je nadjenuo prstenje, i kad su mu prsti do nokata bili puni, onda je njima milovao lice. Kolajnama kitio je vrat, a naušnice, lance, narukvice i ostale nakite držao je u šakama stiskajući ih, kao da će mu ih netko odnijeti. Od radosti i užitka, ne znajući, što čini, stade zgrtati laktima preostale nakite i novac, i sve je to zlato padalo na njegova koljena, a on u bojazni, da mu što na tle ne sklizne, sav se skupi i laktovima obgrli noge. Sav u zlatu bio je sličan kakovu indijskom kumiru.

Ali uto netko zakuca na vrata. On protrnu: u njegovim žilama ne preostade kaplja krvi. Bio bi najradije s onim velikim nožem, koji je ležao na stolu, sebi odsjekao ruke, da može brže sakupiti prstenje i sakriti svoje blago. Sunu mu misao, da je možda zaboravio zaključati vrata i onda drščućim rukama i tresući se u čitavu tijelu stade sakupljati

zlato i ne dijeleći novac od nakita, punio je posude. Kucanje na ulazu postajalo je sve jače i sve nestrpljivije. Posjetilac zakrenu ručkom i pokuša drmajući vratnicama nekoliko puta za redom otvoriti vrata. U žurbi škrtac izvrne već pun lonac, a zlato se prosu po stolu i podu, i on, sulud od straha, potrči do ulaza, da se uvjeri, jesu li vrata zaključana. U mahnitosti gotovo se izdere na posjetioca, da kod kuće nema nikoga, ali ga škripanje ključanice dozva k svijesti. No mjesto da zaključa vrata, on ih otvori i pred sobom ugleda nekakvu ženu u crnini. Spopade ga ponovo bijes i što je mogao jače, gurnu je iz sobe. Ona pade na tle, a on za njom dvostruko zakrenu ključem, derući se, što ga je grlo nosilo: »Odmah ću otvoriti... odmah ću otvoriti...«

Žena je još dugo čekala, dok ju je škrtac pustio, da udje u sobu. Bila je sama kost i koža, a od izbočenih i oštrih jabučica još joj ispaćenije bilo lice. Pogled joj je bio nekako izmoren i plašljiv, a uzduž jabučica tekle su joj do usta i podbratka dvije duboke bore, kao da su meso i kost izduble neprestane suze. Crna joj je kosa mrtvo padala, sakrivajući pola čela i povećavajući mrtvačku bljedoću obličja. A podbradak, usta i prozirne joj ruke svedj su podrhtavale od neke stalne, nesavladane nutarnje uzbudjenosti. U uzrujanosti je bez prestanka skupljala krajeve crnoga plašta, koji ju je, poput pokajničke haljine, pokrivao sve do nogu. A sva ta slabost, potištenost i bijeda bijaše u opreci s visokim stasom i uspravnim držanjem, koje podavaše njezinoj spodobi nešto sablasno i otajstveno.

— Što želiš? — upita je škrtac, i ne pogledavši pridošlicu.

— Došla sam...

— Po što? — bojažljivo prihvati Tvrdić.

— Brate, zar me ne poznaš?

On htjede, da se na nju razdere, ali uto im se oči sukobiše. Škrtac ne izdrža pogleda, obori oči i zašuti. Bio bi najradije pobjegao iz sobe, koliko

se strašio te žene. Od nekoga bijaše čuo, da je prošle zime njegova sestra Marija umrla i on se zgrozi na samu misao, da je valjda pokojnica došla po njega.

— Smiluj se meni i mojoj siročadi! — poče ona, — muž mi je bolestan, a nemam ni komad hljeba, da nahranim djecu. — Ona požudnim i gladnim očima pogleda na one dvije glave hljeba, što ih je kamatnik kupio za ptice. Do njih je ležao velik i nabrušen kuhinjski nož. On ga, slijedeći njezin pogled, stavi na kraj stola. S prozora je upravo na oštrac palo svijetlo, i sjaj oštra čelika bijaše nekako hladan, tvrd i pun prijetnje. Škrtac ga ponovo pomaknu, prateći i najmanji sestrin mig.

— Muž mi je, — nastavi ona, — zidajući kuću pao sa skele i slomio obje noge, pa još i sad leži u bolnici. Sve, što sam imala, prodala sam; bez stana smo, a djeca su gladna i napola smrznuta. Već dva dana nismo ništa okusili.

— A zašto si se udala? — pakosno će kamatnik, ne usudjujući se pogledati sestru. — Nisi me htjela slušati, kad sam ti govorio. Mjesto, da sa mnom radiš i trudiš se, ti si se s mužem ljubila i djecu radjala, bestidnice! Ni kuja ih nije više nakotila, grešnice!

— Smiluj se...

— Ni novčića ne dam. Po meni možete svi crknuti. Ne dam, pa ne dam!

Marija u očaju, ne znajući, što čini, objema rukama obujmi mu vrat i lice. Ni kliješta ga ne bi tvrdje i grčevitije držala od njezinih prstiju. Mrtvački led Marijinih dlanova dopre škrtcu do srca. Nije se mogao ni maknuti, i što je više gledao u očajne njene oči, to je otpor, a i njegova snaga sve više slabila.

— Smiluj se... smiluj se! — sikćućim ga je glasom zaklinjala. Teško je disala i zubima cvokotala. Onda ponovo pogleda, kao utopljenik na dasku, na one dvije glave hljeba. On se opet sjeti

noža i već ćuteći za šijom hladni i oštri vrh čelika, stade je moliti prestrašenim i plačnim glasom:

— Sve ću ti dati... sve... samo me poštedi, Marijo... moja dobra Marijo...

Njoj iznemogla ruka klonu na stol, a on opet misleći, da će ona iznenada ščepati nož, poče se derati, kao da su ga razbojnici napali:

— U pomoć!... U pomoć!...

Marija nije smogla ni riječi i uspravivši se u dugom, crnom plaštu, više je sličila prikazi nego živom biću. Poslije dugog muka ispruži ona ruku, tražeći milostinju, a škrtac klimavim nogama podje do željeznog ormara i izvadivši punu posudu novaca, dade je sestri.

— A sad idi... idi! — reče, i ne osvrćući se na nju, dok je netrenimice gledao u brid noža, na kojemu je još uvijek titralo svijetlo, — i nemoj se nikada više vratiti...

Kad je Marija primila novac, ne osjeti nikakove radosti, već je tupo i rasijano gledala u punu posudu. Bilo joj je, da se glasno nasmije, pa da je netko u taj čas pružio ruku, bila bi mu dala sav novac. Brata nije ni pozdravila i kad je izašla iz sobe, htjela se opet vratiti. Sve joj se činilo, da je na nešto zaboravila.

Škrtac bijaše skršen i očajan, što se smilovao sestri, pa bi možda, da je ostala samo još jedan tren, bio skočio na stol, zgrabio nož i ubio sestru, da joj otme darovani novac.

III

One noći nije ni oka stisnuo. Sve je do zore drobio hljeb, mrveći ga u sve manje mrvice, da ih bude što više. Jutros nije zakasnio; još se zvona nisu javila, a on se već uputio prema crkvi. U rukama je držao dva puna rupca, a svaki bijaše veći i puniji nego onaj jučerašnji. Usred ulice je, upravo kuda je on prolazio, ležala mrtva mačka. Valjda su

je psi zadavili. Umalo nije nogom na nju stao. Kako je bio praznovjeran, pomisli, da će ga i danas snaći kakova nesreća. U crkvi se opet nije mogao sabrati. Kako bi bilo, pomisli, da podje do sestre i da joj otme bar ono, što još nije potrošila. Od juče do danas nije mogla puno potrošiti, najviše par forinti, da prehrani sebe i djecu. A i za stan joj je trebalo novaca.

U misli je dugo zbrajao i odbijao, računajući veličinu svote. Sve skupa može da iznosi dvadeset forinti, a to ne bi bio toliki gubitak. Samo mora odmah otići, da ne zakasni. Šteta za svaki novčić. Sjeti se, da ima bolesna muža i da je sve pokućstvo prodala, pa jao njegovoj kesi, kupi li novo. Nije više mogao da odoli nemiru. Ne dočeka konac mise. Tek kad je izašao pred crkvu, spomenu se, da ne zna, gdje mu sestra stanuje. Ne mareći ni za to, uputi se ravno najširom ulicom prema središtu grada. On će je tražiti čitav dan i ne će se prije povratiti kući, dok je ne nadje. Jer o tome ovisi sva sreća njegova života. Ako je nadje, postat će još bogatiji, imat će još onakva tri ormara, puna novca, i nakita, i kad umre i ostavi sve to blago zadužbinama i crkvama, svi će mu grijesi biti oprošteni. Samo mora da je nadje, i to još danas; inače bit će kasno i izgubit će ne samo ono, što je sestri dao, već i sve ostalo: i zlato i dragulje i kuće, i bit će gori prosjak od onih, što sada u njega stanuju, i grijesi mu ne će biti oprošteni, a poslije smrti raznijet će ga sotone kao i onu pticu, o kojoj je pretprošle noći sanjao.

Umoran sjedne na klupu ne mareći za studen, što je snijegom, injem i mrazom okitila stabla. Do njegovih nogu sleti vrapčje jato i skakutajući stade čeprkati po snijegu. On se tek sada sjeti, da toga dana nije nahranio ptice. Razveza jedan rubac i punim šakama, kao da sije, stane bacati izdrobljeni kruh. Sa sviju strana doletješe ptice, a vrapci, koji su vješto otimali golubovima mrvice, odletivši na stablo ili na drugu stranu, mirno su jeli ukradeni

plijen. Jato je oko njega sve više i više raslo, lepršajući mu oko glave, oko nogu, oko klupe, i jedan se vrabac čak zaleti, da mu iz ruke otme hranu. Škrtac bijaše istresao i drugi rubac i jedva sad pade mu na um, da je poslije mise zaboravio na ptice pred crkvom. Poginut će od gladi, a možda je medju njima duša kakova pokojnika, koja je željna raja. Bog mu se ne će smilovati, da nadje sestru, ako prije i njih ne nahrani. Ta će ga milost jedino snaći, ako obidje čitav grad i sve ptice spasi od gladi. A ono, što za to potroši, bit će mu stostruko vraćeno. Teško njemu, ako i jedna pogine! Ni pokora, ni molitva, ni sve njegovo blago ne će mu pomoći, a ni sestre ne će više nikada vidjeti, kukavno će poginuti, a zlato, što je namijenio za pokoj svoje duše, razgrabit će njegovi stanari. A nagradi li ga Bog tom milosti, zadnji će im zalogaj oteti, da i oni ocute, što je božja kazan . . .

Onoga dana mogao se škrtac vidjeti po svim gradskim uglovima i već je nebrojeno puta ispraznio i napunio rupce prosom, kukuruzom i pšenicom, ali varoš je bila velika i on je neprestano otkrivao nove ulice, trgove i perivoje, gdje su na njega čekala gladna jata. Ni sjesti se nije ufao, bojeći se, da ga ne stigne noć prije, nego što i zadnju pticu nahrani. Kao kakvom poljskom strašilu na vjetru lepršali su mu repovi salonskog odijela, i kako je bio zguren i sličan gavranu, činilo se, da će svaki čas poskočiti i odletjeti skupa s prestrašenim jatom.

U nekom ga dalekom vrtu stiže prvi sumrak. U ludjačkom strahu sijao je oko sebe zrnje i s još napola punim rupcima trčao u bližnje dućane, da kupi hrane. Ni na novac nije čekao; ili ga je ostavio na stolu, ili još prije, nego bi mu preostatak vratili, istrčao bi napolje i u jedan mah razbacao pune rupce. Onda je dalje bježao i ponovo ulazio u dućan i opet napolje i što je brže trčao, sve je više navirala tama, a u njemu je rasla tjeskoba i misao, da je sve izgubljeno. Njemu je sudjeno, da propadne . . . Bog ga je kaznio, što je pustio da umre

od gladi duša onog pokojnika, koja je u njegovu sobu uletjela.

Kad je ušao u novi dućan i htio da plati, u špagu nije više imao ni novčića. Pokuša da pobjegne s punim rupcima, ali ga trgovac u dva skoka stiže i ščepavši ga za ovratnik, razdera mu pola odijela. Razdrti su krajevi lepršali na vjetru kao sablasna krila. Tako trčeći stiže u vrt. Kad nije mogao dalje, zaustavi se, držeći se o stup fenjera. Sad mu je bilo svejedno: i da ga ubiju, on ne bi lanuo. Zaslužio je još i gore! . . .

Taman je pokušao, da dalje korakne, kad opazi, da mu nešto leži pred nogama. Sagnu se. Od užasa nije mogao ni disati. Na snijegu su ležale tri mrtve ptice. Njemu zadrhtaše noge i on pade na koljena. Klečeći pred njima zavijao je i jecao i sa svom se snagom šakama udarao u prsa. Oko njega zgrnula se svjetina i svak je bio uvjeren, da se to opet neka bitanga naljoskala, pa se sada po snijegu valja. Svjetina se smijala, a djeca se osobito veselila, potežući ga za skutove razdrte haljine. Kad su stigli stražari i vidjeli, da to nije nikakav pijanac, ponesoše ga u bolnicu.

Škrtac je neprestano bulaznio, ali pojedine riječi nisu se mogle razabrati. Još je iste noći umro.

Kad je sutradan neka plemenita gospodja, koja je hranila jedno dvadeset što papiga, što pasa i mačaka, pročitala medju gradskim vijestima članak pod naslovom: »Umro prijatelj ptica«, bila je duboko ganuta. Poslije podne odvezla se u bolnicu, da vidi dobrog pokojnika. A kad se, sva rasplakana, vozila kući, zapovjedi kočijašu, da stane pred dućan nekog klesara i sašavši s kočije, naruči kod majstora jednu nadgrobnu ploču, na kojoj je morao zlatnim slovima uklesati: »Ovdje počiva srce plemenitog čovjeka, koji je prosio i gladovao, da nahrani ptice«.

GDJE JE ŠTO

Strana:

Božo Lovrić od J. Urbana 3

More 9

Buha i pauk 117
Paljetkovanje 123
Plemenito srce 129

NAJNOVIJE KNJIGE „Zabavne Biblioteke"

Izbor najboljih pripovijedaka svjetske književnosti.

380. **»High-life«.** Roman iz suvremenog bugarskog života od Dimitrija Šišmanova, koji je po ocu i po materi potomak odličnih književničkih porodica. Šišmanov ima ne samo talenta nego i moralne kuraže, da na usta osobâ u svojoj pripovijesti kaže svojim zemljacima gorkih istina. Njegov je »High-life« ne samo zanimljivo umjetničko djelo, nego takodjer bezobzirna kritika odnošajâ u onom suvremenom sofijskom društvu, koje se smatra »najboljim« zato, jer je preuzelo neke zapadnjačke običaje i manire, no koje je unatoč tome u svojem duševnom životu pusto i isprazno. Kad bi takvo više društvo u Sofiji postalo neki uzor za sve Bugare, bila bi to velika pogibao za socijalnu i kulturnu budućnost naše braće pod Balkanom. Književnost, koja svraća pažnju na tu pogibao, izvršuje vrlo dobro svoju kulturnu zadaću prema svojem narodu. Hrvati će s interesom, ma i bolnim, čitati Šišmanovljevo djelo. Din. 20.— Uvezano Din. 30.—.

381. **»Marija Walewska«.** Pisac Aubry nazivlje Poljakinju Walewsku »velikom i tajnom Napoleonovom ljubavlju«. Ta je njegova ljubav, medjutim, bila »tajna« samo u prvoj godini i samo za šire krugove; ali je doista bila i ostala »velika« sve do smrti Napoleonove, pa joj i Francuzi i Poljaci sve do danas posvećuju svoj najživlji historijski interes. Bila je to uistinu sasvim neobična žena, koja se je na početku svoga poznanstva s Napoleonom žrtvovala velikom caru u nadi, da će tako uskrisiti samostalnu Poljsku, dok ga je kasnije ljubila s tolikom nježnošću i vjernošću, da pripada medju najnježnije ljubavnice u svjetskoj historiji, koje uživaju i zaslužuju najdublje saučešće. Skup ličnosti, koje Aubry — s Marijom i Napoleonom na čelu — pred nas izvodi, sačinjava lektiru, od koje se jedva može pomisliti interesantnija i historijski poučnija. Din. 25.—. Uvezano Din. 35.—.

382. **Poljske narodne pripovijetke.** Knjiga za djecu, koja rado čitaju, i za roditelje, koji su voljni koncem školske godine i drugim svečanim prigodama obradovati svoju djecu lijepim pričama, da ih zajedno sa djecom čitaju. Uz kontrolu i poučavanje roditeljâ postaju ovakve narodne priče osobito zgodno odgojno sredstvo za djecu, koja ih inače rado doslovno uzimlju. Hoćemo li, dakle, da narodne priče budu prava poslastica dječjoj duši, treba da ih roditelji zajedno sa djecom čitaju i komentiraju, jer onda one postaju i vrelom poukâ za život, koje ne dosadjuju suhoparnom formom. »Zato i preporučamo — veli »Obzor« — ovu knjigu poljskih priča iz zbirke A. J. Glińskoga i djeci i roditeljima, a Zabavna Biblioteka zaslužuje priznanje, što se svake godine s po jednom knjigom sjeća i naše djece« Din. 16.—. Uvezano Din. 26.—.

383. **»Slijepi kraljevi«.** Roman iz predvečerja ruske revolucije od J. Kessela i Jelene Izvoljske. Kad je lani u Parizu prvi put štampan, izazvao je i u književničkim krugovima i u publici veliku senzaciju, jer je u njem prikazan zlokobni Rasputjin kao nikad prije, premda su o njem napisana mnoga djela. Kessel je imao prilike da prouči Rasputjina i po tajnim historijskim dokumentima i po ličnim obavijestima njegovih ubojica tako svestrano, te je mogao potpuno riješiti problem ovog »izaslanika demonova«, koji se može pojmiti samo po okultnoj nauci o crnoj magiji. Roman se čita s najvećim interesom i ne može se nikad zaboraviti, što nam pripovijeda. Din. 26.—. Uvezano Din. 36.—.

384. **»Brakovi«.** Dvanaest pripovijedaka iz bračnog života od švedskog autora Augusta Strindberga. Iza tri nesretna svoja braka postao je pisac naoko mrziteljem žena; za njega je ona neodgovorna i podmukla bojovnica na život i smrt; taktika joj je podla, fantazija vječito spolna, dok ju mačja njena priroda čini nepobjedivom. A ipak mu je žena: — pokretačica svakoga razvoja, protivnost, koja radja snagu, oganj, koji pročišćava. U tom stilu napisane su i ove pripovijesti, koje se često razlikuju i formom i idejama. Strindberg je bio najozbiljniji ispovjednik naših dana; živi kompendij umjetnosti, koja je potresala dvjema generacijama. Čitanje njegovih djela nagoni na mišljenje. Din. 20.—. Uvezano Din. 30.—.

385. **»Onaj Silni Treći«.** Roman iz peštanskoga života, napisao Géza Gárdonyi. Autor vanredno duhovitim načinom pripovijeda, kako u svijetu ne vladaju ni carevi ni kraljevi, nego neka skrivena sila — Onaj Silni Treći! — koji ne postoji, ali »teži za tim, da bude« i koji gura u zagrljaj muškarce i žene ... Radi se o jednom ilegalnom braku, u kojemu se nadjoše dvoje krasnih ljudi, koji ne mogu da se vjenčaju, jer je muškarac oženjen, a legalna žena ne će da se raspita. Naši mladenci dakle žive skupa, ali ipak ne »žive«. U Mariški je prikazana moralna ravnoteža izmedju ljubavi, patnje i religije ... I tako Onaj Silni Treći, koji »ne postoji, ali teži za tim, da bude«, nikako ne dolazi do svojih prava. Možda će doći tek na ono nekoliko završnih strana romana, koje — nisu napisane ... Osobito sladak i uzbudljiv roman, koji ipak ostaje u granicama čistoće. Duhovita kaprica jednog velikog pisca! Din. 16.—. Uvezano Din. 26.—.

■■■■ ■■■■

Dne 15. srpnja izaći će zbirka najboljih i najnovijih pripovijedaka ruskog pripovjedača Ivana A. Bunina pod imenom:

„MITJINA LJUBAV“

■■■■ ■■■■

„ZABAVNA BIBLIOTEKA“

Izlazi svakoga mjeseca jedna ili dvije knjige.
Cijena je broširanoj knjizi prema opsegu.
Uvez u engleskom platnu sa zlatnim napisom, Din 10·— više.

Vlasnik: **Zaklada Tiskare »Narodnih Novina«** (Frankopanska ul. 26). — Odgovorni urednik: dr. **Nikola Andrić** (Akademički trg 3). — **Zaklada Tiskare »Narodnih Novina«** (Frankopanska ul. 26). — Za štampariju odgovara: dr. **Janko Hörer** (Prilaz Đure Deželića 2).